

Irodalmi tükör / szépirodalom

Győri László: A hernyó, Csillagjáró	3-5
Jože Hradil: Sorsdöntő szavak. Szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok	6
Németh J. Attila: A pék, A neved, Angyalos	15-16
Heiter Tamás: Fehér egyensúly, Tengerparti raku-töredékek	17-20
Sarusi Mihály: Irodalom-elhárításban (Részlet a Kopóirat című regényből)	21
László Zsolt: Most	31
Tóth Imre: Rekonstrukció	34
H. Hadabás Ildikó: Számadás előtt, Október végi stáció	39
Somogyi György: Ország, város... (Befejező rész)	41

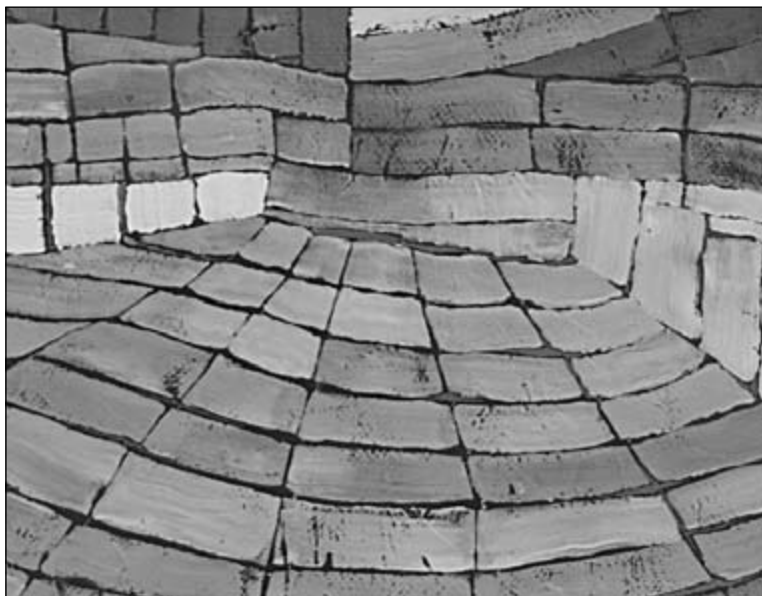
Tanulmány - kritika

Németh István Péter: Az örök vadlúd V-je alatt. Madár-motívumok és változásai Simon István költészetében (Részlet)	48
Kelemen Lajos: Töredék, egész	56
Lángi Péter: Egy öntörvényű életmű bemutatása (Görömbei András Csoóri Sándor című könyvéről)	59
Bakonyi István: Hárman 63-ból	63

Képzőművészet

Vass Norbert: A múzeum mint metafora, avagy csapdába csalni az időt - a szigetvári Bohár András Elektrográfiai Múzeumról	66
Mario Berdić: Verde viento / Zöld szél - Nemes László kiállításáról - Maribor	72
Novotny Tihomér: Dúzs itt az egyik kulcsszó - Bálint Ádám, Gáspár Gyula és Ghyczy György kiállításá	78
Bárdosi József: Miből van a Triton? - Kopasz Tamás, Gaál József és Szurcsik József tárlata a zalaegerszegi Gönczi Galériában	83
Péntek Imre: „Kötődések” a veszprémi érseki palotában - Veszeli Lajos kamarakiállításáról	88
Salamon Nándor: Művészportrék Csikszeredából	92

Hírek, Szerzőinkről	97-98
----------------------------	-------

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyulai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) -
főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Péntek Imre - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Kaj Adám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Göcsej Nyomda
8900 Zalaegerszeg,
Bajcsy-Zsilinszky tér 2.
E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Bálint Ádám: Cselédlépcsők I., 2006, pasztell, vászon, 140x100 cm

Győri László

A hernyó

Egész ágakat evett meg a hernyó.
És az Úr azt mondotta: – Nem jó!
És rátette a hernyóra tenyerét.
Könnyű volt, de mégis szörnyű a nehezék.
A nagy tenyér
alatt
nem akadt
egy kis falevél,
úgyhogy egyre jobban csikarta az éhség.
Az volt csak a börtön, az irtó mély sötétség,
hogy egyre éhezett.
Már evett
volna bármit,
rákapott volna mindenféle gazra,
a csalánra, a fűre,
de tűrte, de tűrte,
nyálat csorgatni mihaszna,
ha az Úr úgy találja jónak,
hogy bűnhődjön utólag.
A hernyó tehát egyre csak éhezett.
– Az Úr engem ekképpen szeret.
Ő tudja, hogy mint szeressen engem.
Éhezem, de nem enged meghalnom,
mert az Úr megtart, jó tehát nem ennem.
Boldogan megbékélt ebbéli sorsával:
– Ez tehát az Éden,
az Úr megtart engem nagy, szent kegyelmében.

Az Úr meg csak tartá, tartá a tenyerét
a hernyón évszázadokig,
el is tölt, eltelt egy-két ezer év,
de tartá, de türelme hirtelen elkopik.
És azt mondotta: – Nem jó!

És mit mondott a hernyó?
– Uram, a kegyelmet köszönöm.
De dolgozni újra? Nem túl nagy öröm.
A munkából vajon mi a hasznom?
És a te hasznod?
A fáidat újra megkopasztom,
a kegyelmet jobb, ha elhalasztod.
– Nem, nem!
Nem hatsz meg ily beszéddel engem,
az örök büntetés a segéllyel felér,
eredj dolgozni, vén kutya, nincs segély.
Lerágtad a fákról a levelet,
most meg örökre ennéd a kenyerelem,
hogyan élni hagylak a tenyerem
alatt, annyi a büntetésed?
Nem, nincs kegyelem,
lódulj, de jó lesz a fejedbe vésned:
lerághatod ugyan
a fa minden levelét,
elpusztíthatod egyetlen napon,
de ha elszaporodsz, eljön a vég,
összeomlik a fajtád, csak egy-két
utódod érti meg a leckét:
élj, falj, de hagyd meg a fát!

És elszégyellte hirtelen magát:
– Úristen, micsoda közhely!
Takarodj!
Erre a rusnya elmászott valahogy.
Gondolom, örömmel.

Csillagjáró

Mindig csillagba kapaszkodtál,
csillagot földre ragasztottál,
a földre, magadra húzkodtad
fényét az árva csillagoknak,

velük szemeztél, úgy igézted
földre az égjáró ígéket,
hogy általuk juss a magasba,
szökkenve, tágulva, suhanva,

mert nem bírtad, nem, elviselni
gyászba taposva élni, lenni,
csillagra néztél, s észrevettem,
a csillagokat únni kezdem,

bocsáss meg nekem, drága bajtárs,
aki most már a csillaggal jársz,
bocsásd meg, hogy én itt maradtam,
hogy maradtam, még megmaradtam,

bocsásd meg azt a haragvásom,
ami elfog, s a szívig vásom,
csitítgatom, de nagyon is fáj,
hogy verset hozzám sose írtál,

azért kérdem, hogy megbocsáthasd:
– Mi voltam én? Egy kézfogás csak?
Nagyon fáj, kérlek, fogd a tollad,
fordíts háttal a csillagoknak,

bármelyik nevem elfogadnám,
ha rosszat írnál, zsebre raknám,
erőmnek, kedvemnek apadtán
boldogan, büszkén mutogatnám,

a csillagok közt, drága bajtárs,
énrám is esett egy pillantás,
hisz együtt voltunk néha-néha,
ifjúságom, te drága, léha.

Sorsdöntő szavak. Szlovén - magyar irodalmi kapcsolatok

Munkáimról szólva elsősorban arra a kérdésre kell válaszolnom, amelyet már oly sokan feltettek nekem: Mik voltak azok a motívumok, amelyek a magyar műalkotások megismerésére és közvetítésére ösztönöztek? Avagy, miért döntöttem a germanisztika és szlavisztika szak elvégzése után a magyar és a szlovén irodalom közvetítői szerepe mellett?

Válaszokból és motívumokból több is van, igyekszem egyszerűen összefoglalni őket: Minél jobban megismertem az egyes magyar szavakat, minél több gyűlt össze belőlük a jegyzeteimben, később betűrendbe szedve első kétnyelvű szótáramban, annál közelebb kerültek hozzám. Kezdetben csak hallomásból jegyeztem meg, illetve, sokkal később számos magyar szerző műveiből hámoztam ki őket. Minél több magyar irodalmi művet olvastam, annál jobban éreztem, milyen kár, hogy ennek a gazdag nyelvnek a sokrétűségét, kifejező erejét nem érezhetik át, nem olvashatják a szlovén irodalomkedvelők. Amikor visszatekintek majdnem fél évszázados pedagógusi, szerkesztői, fordítói, szótárírói tevékenységemre, úgy tűnik, hogy minden munkám egyetlen fogalom körül, egyetlen főnév, a *szó* körül forgott.

Először a beszédben elhangzott szavakra figyeltem, később, amikor tollforgató lettem, az írott szóra is. Egymás után róttam őket, szenvedélyesen, először össze-vissza, cédulákra, később egy gondosan kiválasztott, hosszúkás spirálfüzetbe, amelyet a polgári középiskolában nővérem használt szószedetként. Saját füzetbe azonban csak azokat a szavakat jegyeztem be, amelyek különösen érdekesnek tűntek számomra. Betűrendben, minden nyomtatott nagybetűt külön oldalra szedve. És ha már itt elárulom, hogy eddig három önálló szótárt állítottam össze, előttük nem létezett még egy magyar-szlovén szótár sem, talán könnyű belátni, hogy egész életemben a szavakkal bajlódtam.

Az első ilyen jellegű munkám, a *Magyar-szlovén szótár* válogatott iskolai szóanyaggal, 25000 szócikket tartalmaz, öt évig dolgoztam rajta, a másik két szótár, a *Szlovén-magyar* (1996) és a *Magyar-szlovén kéziszótár* (1998) összesen, közel 90000 szócikket foglal magában, tizenkét évi munka eredménye.

Ha ide sorolom még a zsebszótárakat és az ún. legyező szótárakat, közülük az egyik a közelmúltban látott napvilágot, a szótárak száma újabb 12 címmel bővül. Ezek után nehezen rázhatom le magamról közeli ismerőseim jelzőjét, akik néha azt állítják, hogy engem *megjelöltek a szavak*. Valószínűleg igazuk van, barátaimmal beszélgetés közben valóban szeretek a szavakkal játszadozni, különösen, amikor szándékosan ködösítek és szinonimák sokaságát halmozom. Az árnyalatnyi különbség éppen elegendő ahhoz, hogy a hallgatót megzavarja, és ne tudja meg válaszom lényegét. Ilyenkor csak legyintenek és rákérdeznek, hogy megint valami szótáron dolgozom-e és a szavakat önmagukért veszem-e sorra?

Ez a szavakkal való játszadozás a gyerekkoromból ered. Hatéves voltam, amikor a családunk elköltözött Muraszombat városából egy kis faluba, Belatince, ahol a megérkezéskor szó szerint fejbevágot néhány szokatlan, idegen nyelvjárási szó. Akkor kezdtem azt a játékot, az egyes szavak átalakítását, amelyekkel én, a városi fiú falusi barátaimat cukkoltam. Ezeket hamar kiegészítettem a szlovén megfelelőjükkel, amikor pedig Prekmurjét 1941-ben megszállta Horthy hadserege, és a faluba magyar tanítónők érkeztek, akik egy szót sem tudtak szlovénul – én akkor az általános iskola első osztályába jártam –, magyar szavakkal is bővítettem a gyűjteményemet.

Az én fülemben a magyar szavak könnyebben és tartósabban maradtak meg, mint bármelyik más

osztálytársaméban. Az én anyanyelvem is szlovén volt, éppen úgy, mint a többieké, cankovai, „Markovič“-féle változatban, de édesapám magyarul beszélt. Egresen, a Bánságban született, anyanyelve azonban német volt (Fürstinger). Apai nagyapám magyar tanító volt, akinek az édesapja Budáról vagy Pestről jött, az ő apja pedig valószínűleg Szlovákiából.

A Hradil család tehát ősidők óta valamiféle Európai Unióban élt, édesanyám és apám iskolás gyerekként az Osztrák-Magyar Monarchiában magyarul és németül is beszélt, apám hamar megtanult szlovénul is, méghozzá elég jól, a szlovén hetilap, a *Murska Krajina* (1932) szerkesztőjeként is dolgozott. Amikor a szüleim valamit el akartak titkolni előlem, legtöbbször a magyar nyelv mögé rejtőztek, de egyre jobban kellett hadarniuk, ha azt akarták, hogy ne értssem őket – kicsi szótáram ugyanis láthatóan egyre több magyar kifejezéssel bővült, így mind többször kellett szüleimnek a köznyelvi némettudásukat bevetni.

A füzetemben hamarosan megjelentek a német szavak is. Annál is inkább, mivel azok az izgalmas események, amelyeket 1942-ben a családjunk átélt, valószínűleg elmélyítették azt a meggyőződésemet, hogy a lehető legtöbb nyelvet kell elsajátítani. Egy levelezőlap érkezése volt meghatározó ebből a szempontból, példaképem, tizenegy évvel idősebb bátyám írta, aki ahogy betöltötte tizennyolcadik életévét, apám tiltakozása ellenére, beállt önkéntesnek a magyar hadseregbe. Már a következő évben kézbe vehettük a hadseregből írt levelezőlapját, rajta a széttárt szárnyakat és a sas karmait takaró, horogkeresztet ábrázoló vörös és fekete színű pecséttel. Keltezése (még ma is gondosan őrzöm értékeim között) 1942. május 15-e, a levelezőlapra nyomtatva a hazáról szóló, 1941. október 3-án elhangzott idézet a Führertől. Nagyon néztem, amikor a szüleim elmondták, hogy a levelezőlapot Vladi magyar nyelven írta, nyelvtanilag helyesen, de tele volt tartalmilag összefüggéstelen gondolatokkal, furcsa kérdésekkel és kitalált nevekkel. Éppen e mögött rejtőzött a levél valódi üzenete, a mondatok kezdőbetűjét összeolvasva a következő szavak rajzolódtak ki: „Orli kórházban”.

Később tényleg kiderült, hogy bátyám akkor valóban OREL városában, Oroszországban feküdt sebesülten, kórházban. Apám így szólt: „Látod, annak a német katonának, aki Vladi levelezőlapját cenzúrázta és lepecsételte, hogy mehet, a magyar és német nyelvtudása kevés volt ahhoz, hogy megértse az írás valódi tartalmát. Csak az fejthette meg, aki a harmadik nyelven, szlovénul is tudott. „Én megtanultam” – mondta, és jelentőségteljesen rám nézett.

Szógyűjteményem tovább gyarapodott, ezúttal orosz szavakkal, ezeket is örömmel jegyeztem le, igaz, fonetikusán. Drago nevű barátomtól tanultam őket, szeretett velük büszkélkedni. Tele volt lelkesedéssel, alig várta a felszabadítókat, az oroszokat. Az orosz szavakat apjától tanulta, akinek a barátja még a lenini időkben letelepedett orosz emigráns volt. Az orosz művészetek nagyszerűségéről, a csodálatos orosz épületekről szóló elbeszélései fellelkesítették az egész Rešek családot. Egyszer s mindenkorra megjegyeztem, hogyan kell fokozni a „gyors” határozószót, szlovénul „hitro – hitreje”, oroszul „bistro – bistreje”.

Barátommal, az oroszokat kedvelő Dragóval, vártuk az orosz hadsereg érkezését, pár kilométerrel a falu előtt. Végül meg is érkezett az első orosz felderítő. Csalódtunk, mert kerékpáron jött, az orosz lovasok csak később tűntek fel, a felderítő jelére, miután ő a helyiektől megtudta, hogy „Germanov nyet”. Tankok nem jöttek, pedig nagyon vártunk rájuk Dragóval a gančani úton. Drago barátom lelkesen üdvözölte a katonákat, kiáltozott és hadonászott az előre kikészített vörös zászlójával. Így történt, hogy sikerült megállítania egy lovas is, aki a sor végén vezetett maga után még két lovat, üres nyeregekkel. Drago, aki a belatinci grófnő, Zichy Mária lovainak a közvetlen szomszédságában élt, gyorsan felpattant az üres nyeregbe, majd engem is felcalogatott a másik lóra. Egyszer csak elkiáltotta magát: „itreje, itreje” – szlovénul is helytelenül, de az orosz katona megértette Drago szavait, mert ezek oroszul majdnem ugyanúgy hangzanak: „Bistreje, bistreje.”

Szánguldottunk, jobbra-balra dülöngéltem a fáradt gebén, kapaszkodtam a nyeregbe, hadonásztam és kiabáltam, „stoj, stoj”. Ráadásul közben meghallottam barátom, Misu szavait is, aki látva a történeteket, magyarul kiabálta, hogy „a Jóskát már viszik az oroszok!” A második vagy harmadik szédítő kör után, a belatinci templom körül, a katona megsajnálta. Megértette, amit kiabáltam, a „stoj” oroszul ugyanúgy

„stoj“!, azaz „állj”. Szótáram ismét új szavakkal bővíthetett. Orosz tudásom később, a nyolc gimnáziumi év alatt egész jól fejlődött. Annál is inkább, mivel bátyám éppen akkor tért vissza közénk néhány napra. De már nem a magyar önkéntesek egyenruhájában, hanem orosz felszerelésben, tolmácsként, mert három nyelv birtokában, az orosz fogságban tovább képezte magát, és pótolhatatlan tolmácsá lépett elő Bécsben és Berlinben.

Valamikor 1945-ben ismét a szlovén általános iskola ötödik osztályába jártam, megkértem édesapámat, hogy írjon valamit kedvenc szótáramba. Írjon olyan szót, ami számára különösen érdekes, fontos. Apám gondolkodás nélkül a következőt írta le: „kommunizmus”, idegen szóként magyarul, és „komunizem” szlovénul. Csodálkozva néztem rá, ő pedig az mondta: „Hogy egész életedben elkerüld”, és elmesélte a régi történetet. 1919 szeptemberében hét hosszú éven át szolgált a magyar hadseregben. 20-as honvéd bakaként a nagykanizsai kaszárnyában. Átélt az első világháborút az elejétől a végéig, és utána majdnem még egy évig, a háború után is egyenruhában maradt. Oly közel és mégis oly elérhetetlenül, felfoghatatlanul távol választottjától, Muraszombatban. Egy késő délután katonaként, egyetlen csontcsillaggal a gallérján – őrvezetőként – sétált Nagykanizsán, és váratlanul összefutott egy csoport katonával, öt fiatal férfival, akik nagy örömeire, vidáman énekeltek szlovénul. Apám még 1908-ban, amikor Muraszombaton szállt meg, fülüg beleszeretett egy szlovén lányba, és vele együtt néhány szlovén dalba is, de szlovén szót csak sokkal később, 1919-ben hallott először ismét. Ezek a katonák az ő Ilkájának, Iluskájának a nyelvén énekeltek és beszéltek! Hogyan tudta volna megállni, hogy ne csatlakozzon hozzájuk? És együtt dalolták azt, amit a legjobban tudott: – „Regiment po cesti gre”.

Minden rendben lett volna, ha a jókedvű katonák nem énekeltek volna az indulót, akkor is, amikor a közeli vasútállomás sínjei közé kanyarodtak, ahol lőszeres vagonok várakoztak! Magyarországon abban az időben Horthy Miklós fehér terrorja tombolt, nemrég döntötték meg Kun Béla Tanácsköztársaságát. A fiúkat, akik a rögtön ítélő bíróság szerint „orosz énekeket énekeltek, és a vagonokban lévő lőszert akarták kisajátítani” – halálra ítélték! A bíróság teljesítette apám utolsó kívánságát, megkísérelt válaszolni egyetlen kérdésére, mondják már meg neki, az isten szerelmére, mit jelent a kommunizmus szó, amely miatt halálra ítélték. A prekmurjei fiúkat és apámat az utolsó pillanatban egy ügyes védőügyvéd mentette meg, aki szintén prekmurjei volt. Első szótáram tehát egy új, fontos szóval gazdagodott, idegen szóval, amely a világ minden nyelvén érthető. Apám intése, a mondat, amit akkor mondott, amikor visszaadta a szógyűjteményemet – hogy ne lépjek be soha semmiféle politikai pártba – már akkor olyan meggyőzően hangzott, hogy egész életemre kihatót.

A nyelvek iránti érdeklődésem az érettségi után tovább erősödött. Különösen egyetemi tanulmányaim idején, amikor angol–szerbhorvát szakra jártam a ljubljanoi egyetem bölcsészettudományi karára. Ami a magyar nyelvtudásomat illeti, lehajtott fejjel kellett bevallanom, hogy azokban az években nem fejlődött, mi több, gyorsan felejtettem azt a kevés magyar tudást is, ami négy, nem teljes általános iskolai év után megmaradt. Hadd jegyezzem meg, hogy osztálytársaim így szerzett tudása teljesen elhalványult, kevés van köztük, aki ma tíz magyar szót össze tud szedni emlékezetből. Az én esetemben ez máshogy történt: Magyarországon öt nagybátyám és két nagynéném várt, apai ágon a debreceni árvaház valamikori növendékei, akik mind Magyarországon maradtak és számtalan unokatestvér!

Legtöbbjüket ritkán láttam, de azok, akikkel találkoztam, fellelkesítettek, nagyvárosi dolgaik engem, a falusi fiút, teljesen hatalmukba kerítették. Tito „láncos kutya” korszaka az 1948-as évben persze teljesen elválasztott minket. Ráadásul, közben más nyelvek tanulására adtam fejem, csak a hatvanas években kezdtem rendszeresebben utazni Magyarországra: Budapestre, Debrecenbe, Gyöngyösre, Agárdra. Fellelkesített a magyar városokban zajló kulturális élet, ugyanakkor bénított az a felismerés, hogy néhány szavas magyar tudásommal teljesen elveszett vagyok. Fel is rótták ezt nekem, főleg Ica néni, aki nemcsak a férjét, Gyula bácsit, apám legfiatalabb öccsét, hanem férjének bátyjait és nővéreit is gyeplőn tartotta. Apának elsősorban azt rótták fel, hogy nem tanított meg engem magyarul.

Egy másik élmény, amelyik ugyanúgy fűtötte a magyar nyelv iránti rajongásomat. Más kapcsolatokról

volt szó, amelyek anyai ágon bontakoztak ki. A Markovič családnak is, ahol a nagyapán és nagymamán kívül még öt gyerek volt, ugyanúgy meg kellett keresnie a kenyerét és a könnyebb megélhetést. Magyarországon, szintén Budapesten. Oda vezetett először két vashidegkuti/cankovai fiatal lány útja. Dolgosak voltak, jól főztek, és engedelmesen végezték munkájukat. Az egyik lány, aki elsőként érkezett Budapestre, a vállalkozó szellemű Guszti néni volt, a másik Paula néni, kitűnő szakácsnő és gyönyörű lány. Az első jól fizető állást talált magának egy jómódú zsidó embernél. A másik házasságot kötött egy szintén zsidó vallású, tekintélyes férfiúval, aki az Athenaeum Nyomdában dolgozott betűszedőként. Ő volt Vincze József, aki Zomborból költözött Budapestre, és aki az ismert zeneszerzőnek és a Király Színház karmesterének, Vincze Zsigmondnak az unokatestvére volt. Józsi bácsi, amint magáról elmondta, tudott németül, magyarul, kicsit angolul, olaszul, franciául és szerbül.

Gazdag könyvtárában nemcsak magyar, hanem angol könyvekkel is ismerkedtem, köztük Shakespeare, Milton és Melville műveivel. Amikor megtudta, hogy angolul és szerbhorvátul tanulok, örömmel várt az angol szövegekből kiszótározott, ismeretlen szavak gyűjteményeivel, mindig készen arra, hogy feltegye furfangos kérdéseit. A kijegyzetelt angol szavak mellé mindig odaírta a magyar megfelelőt is, és volt nagy baj, ha a következő ebédnél nem emlékeztem rájuk. Azt tanácsolta, hogy jegyzeteljem ki Jókai egyik művét, amely tele van olyan részletekkel, amelyek kifejezetten memorizálásra valók. Akkor már Budapesten tanultam a debreceni nyári egyetemek és az ELTE-n elvégzett egyéves tanulmányok után. Elmondta, milyen érdekes ember volt Jókai Mór, szép, elegáns férfi, és eszes, igazi akadémikus. Büszke voltam, mesélte, hogy kezet szoríthattam vele. Nagybátyám persze minden Jókai könyvet elolvasott, és dicsekedve mutatta a polcon sorakozó, százkötetes díszkiadásban közreadott műveit (1894-1898). „De én még egy művét kinyomtatam! A Virágját” – fejezte be elbeszélését. Paula néni elmondta, hogy Józsi bácsi a „Rózsára” gondolt, a közismert Jókai regényre, a *Sárga rózsára* (1893). Józsi bácsiról még annyit, hogy amikor 102 éves volt, egyik budapesti tévé kamerája elől a másik elé vitték, mert két évvel idősebb volt a fővárosnál, az egyesített Budánál és Pestnél, 1976-ban hunyt el, 106 évesen. Nagyon büszke és boldog voltam, amikor 1969-ben meglephettem az első, általam fordított Jókai-regénnyel, az *Egy magyar nábob* szlovén példányával, majd nem sokkal ezután a *Kárpáthy Zoltánnal*. Azt hiszem, akkor láttam először könnycseppet megcsillanni a szemében. „Most tényleg megszolgáltad a legfinomabb Jókai bablevest, olyat, amelyet egyedül Paula néni tud főzni”.

Áttestem a tűzkeresztségen, lefordítottam két könyvet, a kiadó jól tudta értékesíteni. Ezek után folytathattam a klasszikus művek tolmácsolását. Napvilágot látott Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regénye, és két szlovén kiadást ért meg. Az újabb irodalmi korszak is nagyon érdekelt, és még Jókai előtt gondosan, folyamatosan olvastam a kortárs írók műveit. Összeállítottam az első antológiát, a válogatott kortárs magyar próza antológiáját, amely a *Szerelem* címet kapta Déry Tibor novellája után a Pomurska založba könyvkiadónál. A kötetben a következő írók művei szerepelnek: Lengyel József, Veres Péter, Tamási Áron, Illés Endre, Illyés Gyula, Kálmán Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Thurzó Gábor, Örkény István, Szabó Magda, Mándy István, Mészöly Miklós, Karinthy Ferenc, Sarkadi Imre, Hernádi Gyula, Fejes Endre, Sánta Ferenc, Galambos Lajos, Salamon Pál, Galgóczi Erzsébet, Szabó István, Szakonyi Károly, Moldova György, Csurka István. A bevezetőt Czine Mihállyal írtam.

Ettől kezdve már csak lépésnyire voltunk a felismeréstől, hogy a szlovénoknak be kell mutatnunk a magyar irodalom legalább néhány kiemelkedő költőjét. Kezdve Ady Endrével, és folytatva Tandori Dezsővel. Nyolc évvel a fent említett prózai művek után, végül megjelent *A 20. század magyar lírája* című kötet, amelynek utószavát én írtam, szövegeit fordítottam, az összes verset Kajetan Kovič és Jože Šmit öntötte végleges, költői formába. Ennél a munkánál a válogatás hosszabb ideig tartott, mint a prózák esetében. Felvetődött persze az ismert dilemma, hogy kit vegyünk be és kit áldozunk fel, elsősorban a behatárolt hely miatt, illetve azért is, mivel több olyan gyöngyszemre bukkantunk, amelyek lefordíthatatlannak bizonyultak számunkra.

A kötetben szerepelnek Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Kassák

Lajos, Karinthy Frigyes, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, József Attila, Zelk Zoltán, Radnóti Miklós, Vas István, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Benjamin László, Csanádi Imre, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Váci Mihály, Nagy László, Simon István, Lator László, Juhász Ferenc, Garai Gábor, Csoóri Sándor, Székely Magda, Tandori Dezső alkotásai. Önálló kötetekben kiadtuk még Ady Endre verseit (kétszer is, két különböző kiadó gondozásában) kétnyelvű kötetben, *Vér és arany* címmel, valamint a MK könyvkiadónál, *Ady* címmel 73 verset. Radnóti Miklós válogatott verses kötetének a *Razglednice* címet adtuk. A kötetbe 45 költemény került bele.

A két szlovén költővel való közös munka legtöbbször nagy erőpróbának bizonyult, nem ment kompromisszumok, a rímeknek asszonáncokkal való helyettesítése, a szótagok csökkentése vagy növelése nélkül. Weöres Sándor a szlovén költészet négy mesterét (Dragotin Kette, Josip Murn Aleksandrov, Ivan Cankar, Oton Župančič) fordította magyarra. Az ő műfordításai szó szerint könnyedek. Ezzel csak hangsúlyozni szeretném azt a hihetetlen fesztelenséget, amellyel Weöres Sándor szinte a kisujjából rázza ki a megoldásokat, a légius költői varázslatokat, amelyeket a rugalmas és gördülékeny, ízes magyar nyelvből hozott ki. A magyar nyelv hajlékonyságával a mássalhangzók szempontjából sokszor kemény szlovén nyelv kétséget kizáróan nem dicsekedhet. Josip Murn Aleksander verseinek impresszionista hangzása például Weöres tolla alól lágyabban zendült fel. Mielőtt bővebben szólnék Weöres Sándor tevékenységéről, meg kell említenem azt a hasonló munkát – a szlovén irodalmi alkotások első magyar műfordítását –, amelyet a cankovai Pável Ágoston, az ismert szlavista, Asbóth Oszkár budapesti egyetemi professzor tanítványa végzett. Pável Ágoston volt az első és egyetlen, aki mindkét nyelv mestereként, szlovén nyelvről magyarra fordított. Ő ültette át a szlovén próza egyik gyöngyszemét, Ivan Cankar: *Jernej szolgalegény*, (Nyugat, 1937) és *A szegénysoron* című műveit, amelyek az Európa Kiadó gondozásában csak 1976-ban jelentek meg. A Weöres által lefordított szlovén klasszikus művekkel kapcsolatban két meglepetés is ér bennünket. Weöres Sándor örömmel elfogadta az Európa Kiadó és a Pomurska založba felkérését, azért is, ahogy később elárulta, mert ezzel Pável Ágostonnak szerette volna leróni adósságát. Nála lakott néhány évig Szombathelyen, és Pável Ágoston egyik meghatározó mentora és példaképe is lett.

Emlékszem, Weöres egyszer csendesen megjegyezte, hogy nagyon szeretné valamilyen módon, bizonyos mértékig kiegészíteni Pável munkáját, és lefordítani Cankar néhány költeményét. Így látott napvilágot az úgynevezett „szlovén modernnek” kétnyelvű *Zubatag – Slap*, című válogatott verseskötete, amely tartalmazza Dragotin Kette (7), Ivan Cankar (17), Josip Murn (25), Oton Župančič (28) verseit. Ezekben a műfordításokban, amelyeket teljes egészében Weöres Sándor készített, nem fedezhető fel semmilyen költői alárendelés, kompromisszum a forma iránti következetes hűség miatt, vagy asszonáncok használata ott, ahol az eredeti műben tisztarím szerepelt. A metrikus forma hajszálpontos átvétele, a tartalomhűséget és az érzelmi töltést tekintve, az eredetivel egyenrangú megoldások egyszerűen briliánsak.

Amikor a második korrektúra miatt mentem Weöres Sándorhoz, és néhány tartalmi javításra volt szükség, nekem úgy tűnt, valószínűleg feloldhatatlan metrikus problémákkal állunk szemben, előttük Weöres is fejet hajt majd, valamit feláldoz vagy tolerál. Hamarosan rájöttem azonban, hogy a mester itt is a valódi húrokat tudja megpendíteni, azok tisztán, metaforikus gazdagsággal és egyben a versformához hűen zendülnek fel. Weöres ölébe egyszer csak felmászott a macskája, majd a belebújt a kabátujjába. Weöres nem mozdult, azt mondta, aznap nem tudja megoldani a fordítást. Felejthetetlen látogatás volt, annál is inkább, mivel Kajetan Kovičcsal jártunk a költő házaspárnál. Amikor búcsút vettünk, a mester elnézésünket kérte, hogy be kell érünk feleségének, Amynak a kíséretével – Weöres általában örömmel kísért el minket a virágágyások mentén lejtő csapáson a bejárati kapuig, de ekkor nem így történt. Amyval kicsit még csevegtünk, és lám, egyszer csak utánunk csoszogott Sanyi is. Közölte, hogy a macska kiugrott, a rím pedig beugrott! Kajetan Kovič aztán egy szépséges verset írt Weöres nyikorgó lépcsőiről és a kabátujjba bújt macskájáról. (Le kellene fordítani magyarra!)

Közös munkánk Weöres Sándorral szerencsére nem ért véget itt, még egyszer találkoztunk, a szlovén expresszionista és konstruktivista költő, Srečko Kosovel *Ősz a karsztokon* kötete fordítása kapcsán.

Ezt a munkát is könnyedén végezte, emlékszem, semmilyen felvilágosítást nem kért, „minden világos volt számára”. Ekkor is saját megérzéseire, belső költői hangjára hallgatott, azonnal túl tudott lépni az általam készített nyersfordításon. Diszkrétan kijavította, megfelelő magyar köntösbe öltöztette. Ehhez már hozzászoktam a szlovén modern költők említett kötetének fordításakor, Weöres sokszor átsegített a szakadékokon, amelyeket fordításaimmal nem tudtam mindig helyesen és teljes mértékben áthidalni. Kosovel fordításakor még jobban fellelkesített egy új műfordító felfedezése. Ő sem tudott szlovénul, de zavarba ejtett és meggyőzött gazdag fordítói tapasztalatával, valamint kifinomult költői intuícióival. Emlékszem, hogy fordításai már az első átadott változatban véglegesek voltak. Neki sem volt szüksége, egyszer sem, további információkra. Poór Juditról beszélek.

Srečko Kosovel harmadik fordítója Tandori Dezső volt, aki szintén remekül fordította le Kosovel néhány versét. Itt ejtek szót arról a munkáról is, amelyet akkor végeztem, amikor a 20. századi magyar költők szlovén műfordítóinak tolmácsoltam magyar költeményeket, a versek tartalmát és formáját, a másfajta életkörnyezetből adódó gondolati és érzelmi árnyalatokat, a költői asszociációkat és allúziókat, azért hogy a mi költőink és majd a szlovén olvasók is helyesen értelmezhesék a műveket. Megtehettem – a magyar költészet és a kulturális történelmi környezet elégtelen és hiányos ismerete ellenére –, mivel Székely Magda és Lator László kiváló magyarázatai segítettek munkámban. Lator Lászlóval sem értek véget közös munkáink, tanácsaival a mai napig segít. Elég, ha csak az egyik legnagyobb szlovén költemény, France Prešeren *Szonett koszorújára* gondolok, amelyet oly kiválóan lefordított. Önállóan ültette át magyarra Kajetan Kovič verseit is.

Sok-sok éven keresztül gondolkoztam azon, hogyan róhatnám le adósságomat, legalább részben, Weöres Sándornak a szlovén modern költők fordításaiért, nemcsak hálából, hanem azért, mert mindenki számára, aki ismeri a műveit, nyilvánvaló, hogy a világ irodalmi kincsestárában a helyük. Költői nagyságát nem igazolhatja az addig megjelent nyolc költemény. Joggal vélhetjük, nagy kár, hogy a szlovének nem élvezhetik a kortárs költészet szépséges műveit. A szerencse egy zajos prekmurjei vendéglőben kacsintott rám, Bakovciban, ahol az unatkozó Weöres Sándort valami szokatlannal lephettem meg, elcsábítva a terített asztalnál zajló társalgástól, amelyben ő is részt vett. Kihasználva a vendéglői üresjáratot, átmentünk egy csendes helyiségbe, és megkértem, hogy maga válassza ki és írja ki azoknak a verseknek a címét, amelyeket szerinte érdemes lefordítani szlovén nyelvre. Jókedvűen azonnal hozzálátott a válogatásnak az *Egybegyűjtött írások I – II.* kötetéből, valamint *Az élet aranya* című verseskötetből. Mindkettőt szándékosan vittem magammal, hogy kéznél legyen. Weöres 31 vers címét jegyzetelte ki. Így állt össze a saját válogatása, amelynek értékes kézírata birtokomban van. A 31 költeményből, amelyeket Weöres javasolt, Kajetan Kovičsal később 24 verset fordítottunk le. A kötet címe *Dob és tánc*, a következő költeményeket tartalmazza: Dsebel aethiop költő, Félálom, Altwien ábránd, Anyámnak, Örök pillanat, Rongyszőnyeg 47, 52, 75, Atlantis, A reménytelenség könyve, Egysoros versek, Öreganyó, Az elveszített napernyő, Fughetta, Tatavane királynő, A természet évkönyvei, Fülemlüle, Fuga, Majomország, Kisfiuk témáira, Más paradicsom, Az élet végén, Az ének árnya, Beethoven emlékére, Repülőbaleset Szíriában.

A Weöres válogatásából hét verset nem fordítottunk le: A Bab el Mandeb-en, Az éjszaka csodái, A molnárlány áriája, Át a vízen, Jelek, Merülő Saturnus, József Attila utolsó fényképére. Ennek a hét versnek a hiánya minden nap jobban fáj. Bár tudjuk, hogy a hiányért leginkább a kiadó a felelős, mert a gazdaságos utat választotta. Kihasználta, hogy Kovičsal nem tudtunk megegyezésre jutni néhány megoldást illetően. Emlékszem, hogy a *József Attila utolsó fényképére* című költeményt fordításakor is ingadoztunk, a variánsokat mérlegelve. Makacsságunkat mindketten bánjuk, biztos, hogy bármelyik megoldás jobb lett volna annál, mint hogy nem készült el a fordítás.

A szerkesztői munkáról

A szlovén kiadóknak készülő recenziók, lektori jelentések és más írások a magyar irodalmi alkotásokról látszólag jelentéktelen tevékenységnek számítottak, némelyik mégis érdeklődést keltett, és hatására újabb fordítások láthattak napvilágot. Az irodalmi művek kiadását Szlovéniában is nagy mértékben meghatározza az egyes kiadók szerkesztői politikája. Az olvasók, vásárlók többnyire a világnyelveken írt, úgynevezett nagy irodalmi alkotásokat keresik, a kiadók ezért ezeknek a kiadását helyezték előtérbe. Az angol és az amerikai, a francia, a német irodalom és néhány olasz szépirodalmi mű kapott nagyobb hangsúlyt, de velük a kör be is zárult. Az ismeretlen magyar irodalom is a kelet-európaiság, tehát a kevésbé érdekes irodalom bélyegét hordozta magán.

A rókaravaszul alkalmazkodó és karizmatikus politikus, Josip Broz Tito Jugoszláviában szélesebbre tudta nyitni az államhatárokat, és ezzel orientált a nyugat-európai térségek felé, megfelelő terepet biztosítva majdnem minden nyugati irodalmi mű számára. Csak úgy záporoztak a fordítások.

A külföldről érkező irodalmi műveket többnyire nem cenzúrázták. Amit bárhol máshol a világon az olvasók a kezükbe vehettek, az eljutott hozzánk szlovénul. Kivétel volt persze a szlovén emigráció irodalma vagy a hallgatásra ítélt hazai alkotók műveinek sora. A magyar határ közelében, a Pomurska založba nevű kicsiny könyvkiadóban olyan újdonságokkal is szeretünk volna érvényesülni, amellyel más hazai kiadók nem álltak elő. Úgy gondoltuk, az lesz a legjobb, ha az olvasóinkhoz azoknak a magyar irodalmi alkotásoknak a közvetítésével kerülünk közelebb, amelyek a világ más országaiba is eljutottak. Tudtuk, hogy a magyar klasszikusok, Jókai, Gárdonyi, Mikszáth, Molnár alkotásainak közvetítésével kell kezdenünk. Ennél a kicsiny kiadónál, amelyet akkor Jože Vild vezetett, kiötlöttük a megoldást. A kiadó vezetője egy munkatársával eljött Budapestre, és csak úgy, az utcáról bement egyenesen a New York kávéház melletti épületbe, az Európa Könyvkiadóba. Felkeresték az igazgatót, Domokos Jánost, és azonnal megállapodtak abban, hogy a két kiadó egymás íróinak munkáit kölcsönösen megjelenteti. Miért is ne, mondták, jó ötletnek látszott az államhatár két oldalán élő magyar és szlovén kisebbség kontextusában gondolkodni. A találkozó eredménye: az Európa Kiadó és a Pomurska založba könyvkiadó bibliográfiája. A kötet az 1964-től 1984-ig tartó időszakra vonatkozó adatokat foglalja magában, és olyan irigylésre méltó mennyiségű címet tartalmaz, hogy érdemes lenne kiállítani, igazolandó a két könyvkiadó példászerű együttműködését.

„Az Európa Kiadó az említett időszakban pontosan harminchat (36) magyar nyelvre fordított szlovén művet adott ki, a Pomurska založba kiadónál pedig ötvenegy (51) alkotás látott napvilágot szlovén köntösben” – olvashatjuk a bibliográfiában. A magyar klasszikusok kincsestárából szlovénul olvasható szerzők közül itt csak a legfontosabbakat sorolom: Petőfi Sándor (Apostol), Radnóti Miklós, Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, a fiatalabb generációból: Illyés Gyula, Németh László, Illés Béla, Szerb Antal, Tamási Áron, Weöres Sándor, Lator László, Fejes Endre, Kertész Ákos, Moldova György, Lakatos Menyhért, Jókai Anna, Passuth László. Ezek a nevek bizonyították az olvasóknak, meggyőzték a szerkesztőket, hogy a gazdag magyar irodalom bő forrásai nem száradnak ki, az egyirányú politika sodrása sem rekesztheti el őket, a „szocialista üstben” is jöhetnek létre kitűnő alkotások. Így jutottunk a szerkesztőségben arra a felismerésre, hogy megkezdhetjük a kortárs szerzők bemutatását is. Az olvasók egyre jobban fogadták a legújabb munkákat, például az olyan regényeket, mint a *Füstös képek* vagy a *Makra*.

A szlovén csomagból – azoknak a műveknek a sorából, amelyeket a Pomurska založba közvetített a magyar olvasókhoz, elsősorban minden idők legkiválóbb szlovén költőjére hívom fel a figyelmet, France Prešerenre, valamint a már említett szlovén modern költőóriások és Srečko Kosovel verseire. A közelmúlt irodalmából pedig Ciril Kosmač, Lojze Kovačič, Vitomil Zupan műveire és Kajetan Kovič verseire.

Annak érzékeltetésére, hogy a két kiadó példamutató szimbiózisa kézzelfogható ösztönzést jelentett számos más szlovéniai kiadó számára is, elegendő az az adat, hogy Szlovéniában nem telik el év úgy, hogy valamelyik kiadó ne jelentetne meg új magyar művet. Ezt igazolja az a tény, hogy a több évtizedes hagyományú nemzetközi irodalmi találkozón, a Vilenicán két magyar alkotó is első díjat kapott – Esterházy Péter és Nádas Péter. Akkor fordítottam le *A szív segédigéi*, illetve az *Egy családregény vége* című regényt. Az elmúlt néhány évben ültettem át szlovén nyelvre Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek*, Kertész Imre *Sorstalanság* és *Kaddis a meg nem született gyermekért*, Dragomán György *A fehér király* című művét, valamint Nádas Péter két esszéjét – *Saját halál, A helyszín óvatos meghatározása* –, az utóbbiak az idén láttak napvilágot. Ezek a művek három különböző szlovén kiadó gondozásában jelentek meg, köztük már nem szerepel a Pomurska založba. Az újonnan létrejött kiadók a következők: Franc-Franc, Beletrina valamint Didakta, negyedikként említem a Slovenska maticát, ahol most készítik elő Szabó Magda *Ajtó* című regényének szlovén kiadását.

A vilenicai találkozóról több szót kellene ejteni. Az évente kiadott Vilenica-gyűjteményes kötetben eddig a következő magyar íróktól jelentek meg művek: Esterházy Péter, Tandori Dezső (1987), Galgóczi Erzsébet, Lator László (1988), Csoóri Sándor (1989), Konrád György (1990), Mészöly Miklós, Eörsi István, Grendel Lajos (1991), Esterházy Péter, Parti Nagy Lajos, Kukorelly Endre, Juhász Ferenc (1992), Márton László (1993), Petri György (1994), Takács Zsuzsa, Tandori Dezső (1995), Háy János, Kovács András (1996), Balázs Attila, Kovács István (1997), Villányi László (1998), Tolnai Ottó (1999), Vörös István (2000), Garaczi László (2001), Závada Pál (2002, 2003, 2004), Rakovszky Zsuzsa (2005), Borbély Szilárd (2006), Bartis Attila (2007).

Említsük még meg a pécsi *Jelenkor* című folyóirat, valamint a szlovén *Apokalipsa* együttműködését. Az utóbbi 2004-ben, a 86. számban számos kortárs magyar író és költő műveiből készült műfordításomat jelentette meg: Bertók László, Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos, Szabó T. Anna, Szakács Eszter, Tolnai Ottó és Konrád György műveit.

Mindig figyeltem a színházra és a filmre is. Egyetemi tanulmányaim alatt nem késtem le egyetlenegy színházi előadást vagy filmet sem, amelyet érdemes volt megnézni. Szlovéniában magyar színházi előadásokat sajnos nem láthattunk. Valamivel jobb volt a helyzet a filmekkel, ezek Szlovéniába is eljutottak. „Ha ennyire jó magyar filmek és világhírű filmrendezők vannak, gondoltam, mint pl. Jancsó Miklós filmje, a *Csillagosok, katonák* (1967), akkor a színházból sem fogok elégedetlenül távozni.” Az 1967-es évben történt, amikor a magyar Kulturális Minisztérium ösztöndíjasaként egy évet Budapesten éltem. Mielőtt odautaztam volna, felkészültem, kerestem az adatokat, a színházra vonatkozókat is. Rábukkantam arra, hogy az első magyar színmű, amelyet szlovén színpadon bemutattak – Herczeg Ferenc németből lefordított műve volt, a *Na dolovskem gradu*, 1911-ben mutatták be Ljubljánában. Ezt követte Molnár Ferenc: *Ördög* című alkotása (1912, 1920). Abban az évben, 1967-ben szó szerint lubickoltam a kiváló előadásokban, a legkisebb színházakban is. Az ösztöndíjamhoz nagyvonalúan minden akkor műsoron lévő, színházi előadásra érvényes, díjtalan belépő is hozzátartozott. Ez jó alapot jelentett írásaimhoz, amelyeket akkor jó néhány évben keresztül küldözgettem elsősorban a kéthetente megjelenő, befolyásos *Naše razgleda* című folyóiratba. Lejegyzéseim a színpadi deszkákon látottakról inkább tájékoztató jellegűek voltak, de provokatívak és ösztönzők. Szerettem volna, ha előbb-utóbb kölcsönös vendégszereplésre kerül sor a színházak, például a ljubljanaei Dráma és a budapesti Nemzeti Színház között. Az első lépést az említett színházi írásokkal tettem meg, azután a ljubljanaei Dráma jóváhagyott forrásokat, három színházi személyiség néhány napos budapesti tartózkodására.

Két ljubljanaei dramaturg – (Janez Negro és Seta Jovanović) – társaságában utaztunk, tíz- tizenöt darabot néztem meg velük. Emlékszem, eldöntötték, hogy a magyarok vendégszerepelhetnének nálunk Csehovval vagy Dürrenmattal, akiket a szlovén közönség is ismert. Sajnos, mindez csak terv maradt, mert a magyar minisztérium emberei kategorikusan kijelentették, hogy a kölcsönös vendégszereplést legfeljebb a két főváros, Budapest és Belgrád színházai engedhetik meg maguknak, Ljubljana nem! Bennem a hideg zuhany

után azért pislákolni kezdett a remény, nem tudtam kiverni a fejből mindazt, amit a dramaturgok társaságában láttam.

Az egyik előadáson Latinovits Zoltán is fellépett, csak egy rövid mondatot mondott, talán egy apró gesztussal kísérte, a színházi szakembereknek mindez elegendő volt, jelentősegteljesen összenéztek. Egy pillanat alatt ráéreztek, hogy kivételes színpadi tehetségről van szó, pedig addig egy szót sem hallottak róla. Ezen az előadáson Örkény István *Töték* című művét játszották. A művet lefordítottam, és a bemutatóra is sor került, próbabemutatóra, de nem a ljubljanoi Dráma színházban, nem is Szlovéniában, hanem Triesztben, a Szlovén Állandó Színházban. Álmodtam az ígéretről, hogy a *Tötéket* Ljubljánában is bemutatják, ha a mű Triesztben sikert arat. A közönség Triesztben (1970) lelkesen fogadta az előadást, s míg néztük, minket csak az érdekelt, hogy a tekintélyes szlovén kritikusok közül ki fogja értékelni ezt a magyar abszurd drámát, amely már jó néhány európai színpadon vastapsot kapott. Mindannyian tudtuk, hogy ha az Inkret nevű színikritikus nézi az előadást, győzelem lesz, de ha a befolyásos Josip Vidmar, csak halotti tor jöhet. Így is történt, a premier után a nagy szocialista esztéta és ideológus Josip Vidmar beült a színészek, a rendező és a többiek közé, de már az elején megmondta, beszélhetünk ugyan színházról, de nem ebben a szocreal értelmetlenségben! Mindannyian tudtuk, hogy ez mit jelent. Ennek ellenére kitartottam, rábeszéltem a befolyásos dramaturgot, Negrót, aki Örkényt mindezek ellenére színpadra vitte, sajnos nem a *Tötéket*, hanem a *Macskajátékot*, amit a Ljubljanoi Városi Színház számára fordítottam le. A teátrum kétszer, először 1974-ben, majd 1980-ban mutatta be. Később, 1982-ben, Szlovéniában is bemutatták a *Tötéket*, Nova Goricában, állítólag jó volt a fogadtatása. Lefordítottam Kertész Ákos *Özvegyek* című művét is, a Ljubljanoi Városi Színház mutatta be, majd Illés Endre *Homokóráját*, valamint Görgey Gábor *Rokokó háborúját*. A kettő közül csak az utóbbit mutatták be, Muraszombatban, egy amatőr színházban, de a Ljubljanoi Városi Színház hivatásos színésze, a magyar nemzetiségű szlovén Evgén Car kitűnő rendezésében.

Kívánságom idővel teljesült. A színházak kölcsönös vendégszereplésére végül is sor került. Tavaly a szlovén *Alamutot* mutatták be a Katona József Színházban, Koperben pedig a *Három nővért*. Az *Alamut* bemutatásáról egyébként unokaöcsémtől szereztem tudomást, ő is játszott az említett budapesti színpadon, méghozzá az egyik címszerepben, ő volt Igor Samobor.

Visszatekintésem elején hangsúlyoztam, milyen sorsszerűen befolyásolták életemet a szavak. Székfoglaló előadásomat azzal zárom, fontos lenne, hogy a szlovén vezetők is tudatosítsák: egymás megértéséhez elengedhetetlen a hajszálpontos kifejezőképesség, ezért nagy kár, hogy a *Magyar-szlovén szótár*ból már egyetlen példány sem kapható. A régi kiadás elfogyott az utolsó darabig, az újabb, bővített kiadás gondozásáról egyelőre senki sem gondolkodik! A digitalizált on-line változatot két év alatt 46076 ember nézte meg. Azután levették az internetről, az is megszűnt. Ide tartozik az is, hogy 1982-ben a magyar Tankönyvkiadó a ljubljanoi partnertől felvásárolta a magyar piacra megállapított 1500 példányt, majd ismeretlen helyen elfektette őket. Talán még most is ott vannak, de hogy hol, azt senki nem tudja. A tiltakozó cikk, amely egy budapesti napilapban jelent meg *Hova tűnt a magyar-szlovén szótár?* címmel, a mai napig válasz nélkül maradt.

Az MTA Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia 2008-as székfoglalóján elhangzott előadás írott változata.

Németh J. Attila

A pék

Réteget rétegre hajtogatva
lágyan levegőt dagaszt a kenyérbe,
s az ujjbegyével tészta szívéhez érve
a lüktetést, az áramot adja,

és lélegeztet duzzadt halmokat,
mellet meg tomport formál a két keze,
és azt sem tudja, hogy éppen vétkez-e,
vagy csodát újí meg, s ez áldozat,

mely újratermi meddő napjainkat,
s ha lisztes lepedőn összefonva
életre pirul e kettős forma,

teknője bölcsőként világra ringat,
ahogy a pék a kenyérbe, látod,
gyere, gyúrjuk egymásba a lángot.

A neved

Először is új nevet adtam neked,
s választottunk később egy hozzám illőt,
persze én voltam megint, aki túllőtt
a célon és kijelölte a helyed

a női nem virágkataszterében,
mert a nyelvünk óhatatlanul közös
és a név esszenciális többszörös,
de valódi neved nem tudtam én sem,

amíg nem lett az enyémnek a párja,
saját nevem még titkos hívószava,
és a szertartások rózsaillesége

keresztelőnket éppen úgy átjárja,
mint e misztika, mely furcsán otthonos,
a rózsák is csak e néven illatos.

Angyalos

Ha meghalok, mert meghalok
Eljönnek gizda angyalok
Azt mondják én is egy vagyok

Közülük, s míg a térd remeg
Isten is arra ténfereg
Ez itt nem a te térfeled

Súgja kacéran, s ellovan
Biztos valami dolga van
Vigyorulok rá boldogan

Pedig az ott már rég nem én
Hibátlan és steril legény
Ragyog-e nap a menny egén

Ingázok három-négy helyen
Azért, hogy egy, az jó legyen
Angyalszárnyam nő, egy egyen

Szokványos duplatoll modell
Innen-oda is az hoz el
Landolni föld-, és mennyközeli

Ne sértse égbenótt fülem
Döcögő, falsult szívütem:
Mi lesz velem majd nélkülem

Heiter Tamás

Fehér egyensúly

André Kertész kiállítására

A csoportkép három ülő fiúból áll.
Szomjas tűzfal felitta árnyékukat.
A három közül kettő mezítláb,
Kezükben régi olajnyomat:
Lovasroham a Forradalomból,
Kossuthtól egészen Világosig.
Aztán csak a Haza maradt.
S vak menetelés lett
Végül a Haladásból. Az is hiába
Bele a szakállas Monarc-hiába.
A falnak támasztva megszentelt zászló,
Megáldott puska, és minden egyéb.
Hasmenés okából fegyverletét.
Hogy őrségben egyszerre négyen is szarnak,
hadbírótság jár mindezekért.
A három fiúval a latrinán ültem,
És hogy zsidók is vannak, ráadásul ketten.
A történelem ülve ért bennünket tetten.
A hadsereg csürhe lett mindezekért.
Félig még van arcom, és félig fegyenc lettem.
Fényképek vagyunk félig,
de félig már zaj.
Árnyékunkat ellepte már a szar.
És akik utánunk jönnek:
Évszakok helyett átkos idők.
Mégvárni mindezt már nem lesz erőm.
Sírásom gyermekkoromba visszavezet,
hogy életben maradjak, elmegyek.
E korai White Balance már
Nem megy nekem.
Földre hullt lombok, és barna váll-lapok.
Ötödik sugárút, Isten hozott!

S nem kell unokámnak majd parancsszóra:
Los! Elengedni az anyja keze!
Magának! Los! Jobbra! Menni!
Sorakozni a fürdő előtt!
A leggyengébb felbontás mellet is látszik,
Latrináival a szép Monarchia.
Karitás – ostorral csattogatnak
gazemberek és egyháziak.
Felnyergelt számár jár té- , és tova.
Nyergében ülve Ő sem jön el.
Tudom már, hogy meddig tart a fénykép,
És, hogy a háttér hol bújik el,
És, tudom, hogy épp megfelel az árnyék.
Beállítom a mélység élességet,
És pontosan majd a rekeszidőt.
De addig: három fiú ül tovább a házfal előtt.

Esztergom, Hungary, 1915

André Kertész fotója

Tengerparti raku-töredékek

Kálnoky László tiszteletére

„Hová lettek a családi ereklyék?”

Anyaszikla ejti kavics könnyeit.
Egy másik kontinensen járok a parton,
A távolban nyitott égetőkemencék
a vadászgépek üvegkabinjai.
Aztán hatsávós pálya rohan velem
– vágatózó gnú csorda az aszály elől –
benzinkúttól, benzinkútig.
Autókban, mint gazdaállatban élünk,
Paraziták, serkék, vagy tarisznyarások.
Halászember,
Válthatott volna apámból
Nem a halak, főleg a tenger miatt.
Megtanította volna a hálókát javítani,
És hogy mikor foghatók ki a vajhalak.
De apa egyszer sem látta a tengert,
S nekem is már csak álmaimban
Rémlik fel ígérete: Egyszer elviszlek
Magammal. De ő, nem ért oda soha sem.
Apa már rég halott volt,
Amikor erre gondoltam, a keleti parton.
Sétáltam a vízben térdig, hol bokáig.
Testen kívüli élményem egy idegen testben,
Ahová világgá mentem egy
Hinta lendületében.
A tenger és az ég tenyere egy imára összeért.
A víz zsoltárát a levegő kórusa lapozta.

Légi csata nyugszik a vízfelszín alatt,
kilótt repülőök feszületeinek roncsa. Sok halott pilóta.
Bordáik vértetét öltik magukra a halak.
A szálloda előszobájában pedig
Üveglapokba csomagolt lepkegyűjtemény
Borította a falat. A keretek alatt
pontos számozás és meghatározások.
Az aulában nehéz fiúk és könnyű lányok.
A vers is csomagolóanyag – mondtad –
Környezetbarát, csak éppen nem bomlik el,
mégis felfedezhetetlen.
Állok – kisfiú képe egy nagy képkeretben.
S kívül, a kopasz fák telében
Özveggy Hold gyászol.
A hideg szél hátán csontos ujjai dobolnak.
Máslj le húszezer szót a szabadságról!
Minden ünnep halálba torkollik az állatoknak,
S az embereknek virsliben kezdődik.
Szabadság van és egyik – másik krokodil háta,
Mózes kőtáblája, ősi-Braille írással.
Ösztöneink nyoma fogságban sem múlik,
„szellemképüket az utódok őrzik”.

André Kertész fotója

Irodalom-elhárításban

(Részlet a KOPÓIRAT című regényből)

Milyen szépen megálmodta – és fölépítette – ezt a mi Nagy-Zarándunkat! Ő sütötte ki. Hogy márpedig mi egyek vagyunk. Besenyő ivadékok! A Lajtától a Körösök forrásvidékéig, Ausztriától Erdélyországig.

Képzeldőtt. Azt álmodta meg, ami valóság. Tény és való. Szabadság.

Álom.

Egy jobb világról.

Ami pedig éppen hogy itt van. A nyakunkon. Csak ki kellene takarítani az ótvart.

III/III? ÁVH? Politikai irodalom-elhárítás? És az irodalmi irodalom-elhárítás? Abból is, ebből is kapott épp eleget Matyi. Matyit egyik sem kímélte.

Ha a magafajta nem segíti.

Talán ha elővennénk Matyi regetervét. Regénykezdesét. Amit leírt a tervezett könyvéből, jelezve, miről szeretne valamit összehozni. Kanyarítani. A '80-as, majd a '90-es években.

Eddig elő nem vette volna! De, úgy látszik, nincs mese.

Pár sor; András, Németh – amúgy azoknak csak „Vári” – íróasztalának rejtekén. Azóta őrzí.

Ha ő ezt odaadta volna a tartótisztjének?! A kopórege első jegyzeteit. (Hogy mire jutott, nem tudja; rég eltávolodtak egymástól. Matyi tán nem is emlékezett rá, hogy az első kopórege-jegyzetek egy példánya nála maradt. Akkor, amikor.) Kapott volna ezer forint jutalmat.

Sosem kért, sosem kapott. A végén virgácsot.

Virgács, Gorbács.

Amit érdemelt. Amire rászolgált.

De Matyit hogy adhatta volna ki? Igyekezett maga is megfélelkezni róla. A múltkor jutott neki eszébe. Belenézett.

Az első jegyzetéből kiderül, hogy éppen a vége hiányzik. Ami rá is vonatkozik. Mert nem tudta befejezni – gondolatban sem. Kikerekíteni persze, de azzal zárni, odajutni, hogy kiderül, ő is jelentett róla.

Egészítse ki? Van hozzá joga?

Megírni pláne nem tudja. Mert ezek csak jelzések, magának, miről kellene írni. Amiről lehetne, lett volna érdemes.

Nálánál ki ismeri jobban Matyit? Tudja-e rajta kívül bárki, hogyan folytatta volna? Ha megéri.

Folytathatta! De annak a kéziratnak nyoma veszett. A család nem vergődik ilyen aprósággal. A felesége alig győzi kivárni a gyászév leteltét, összeáll az első kérőjével. Mármint heverőre csábítójával. Szerette, de hát az élet.

– Az élet nem állhat meg.

Hogy tehetné.

Mivel nem gyanúsítja Katit, aki épp hogy özvegy lett, még ki sem sírta magát.

Épp eleget írt a barátjáról ahhoz, hogy most helyette befejezze. A regényt nem, ahhoz nincs bátorsága, ereje még annyi sem. Nem ír ő. Csak jelentésíró – volt, egykor, örök szégyenére. De abban azért kikupálódott! Miképpen csaphatja be olvasóközönségét a politikai rendőrségen! Kaptak – tőle – a pofájukra.

Persze amit Matyi eddig leírt, legföljebb esszéregény lehet. Csonkán, bénán. Ő igazi regét írt

volna! A történetből bomlik ki... az, amit ki akar mondani. Anélkül, hogy kimondaná. Legföljebb valamelyik hőse. De nem egyenesbe....

Akkor lássuk a medvét!

Még egyszer, utoljára.

Hogy ezzel is segítsen a komájának.

Keresztkomaságba is keveredtek.

Hogy haragudhatott rá!

Ha megbocsát, ott fõnn a mennyben, neki.

Ha nem, hát nem. Ő megteszi érte, amit megtehet.

A kéziratnak egyszer csak vége szakad. Mi nem lett volna belõle, ha békén hagyják! Engedik alkotni.

Nem, ma sem.

Nem csonkán maradt, hanem csonkán-bonkán félbe – se. Mert ezek csak elmfuttatások, elmerõppentyûk, emlékeztetõk a fejében tán már akkor meglévõ regényhez.

Vagy mégis befejezte? Csak még nem jelentette meg... Félbe maradt.

Matyit kiszorították a sajtóból, az irodalmi életbõl, mindenhonnan. Kiszorították, elszigetelték. Nem rítt, mint a fürdõbeli nevezetes nõszemély. Tiltakozás nála a tájnyelv. Ha ti így, õ amúgy. A sajtóján, édesanyjáén. Amit csak az ért, akihez köze van. Az értékkel, akinek ez érték. A magunké. Ami a miénk. Csak a miénk.

Nem biztos. Ami a miénk, az az egész nemzeté. Sok kicsi sokra megy: nemzetté. Néppé, nemzetté.

Mi a különbség nép és nemzet közt? Például mintha Wass szidná a népet, hogy a nemzet az igazi. Biztos, de: a nép maga a nép. A tömeg. Amikor öntudatra ébred, válik eggyé a többivel s születik újjá nemzetként. Nemzet, nép nélkül, hogy lehetne. És megnyomorítani a népet szokták elsõnek, azzal kezdik, hogy a nemzet megalázásával tetõzzön az elnyomás. Vagy épp fordítva.

Nem tudja; hogy szállna vitába Wass Alberttal!? Eszében sincs. Wassnak, Márainak majdnem mindenben tökéletesen igaza van. Ahogy szinte mindig igaza volt Varga Mátyásnak is. Aki nekik Matyi marad. Ha elátkozta százszor, akkor is a legjobb barát – annak érzi: Németh Bandi, néhai „Vári Béla”.

A többiek álnevét – persze, fedõnevét – honnan tudná? Nem mutatták be õket egymásnak. Igyekeztek egymástól is elszigetelten kezelni az ügynõkeiket. „Vári”-nak, akarja mondani Némethnek lett volna kedve föltérképezni a hálózatukat, de hogy sikerülhetett. Volt kire gyanakodnia. Akiknél sejteni lehetett, hogy hasonló cipõben járnak, nem egyszer bizalmaskodva ráköszöntek, rákérdeztek, na, hogy vagy, hogy ityeg a fityeg, te is? Én is, mi is. Szép idõnk lesz! Fõladat töméntelen...A búzatermés? Na, Isten álgya... Ennyi, semmi több. Te is? Lehetett így, úgy érteni. Ki hogy vette.

Le nem leplezhették magukat, mert akkora taslit kaphattak, hogy kiesnek a kenyérkeresõ helyükrõl.

Németh Bandi kisvárosi népmûvelõ nem a munkanélküliségtõl félt. Kezdetben attól, hogy nem tud kenyeret adni a kis családnak. Feleségének, három gyermekének. Elõbb egy, aztán kettõ, végül valóban három családjuk lett. A második volt készülõben, amikor lebukott. Ahogy észbe kaptak, emberünk zsarolható!

„Segítsd a lebukottakat!” A szocialisták, kommunisták, vadliberálisok igen, de mi, nemzetiek? Nálunk ilyen összefogás, összetartás, összefogódzás, egybekapaszkodás talán sosem volt. Ha nem számítjuk ide Rákóczit, Kossuthot, Ötvenhatot. Ha – morog Németh Bandi tovább 2000-valahányban is – egy magunkfajtat lekapnak, magára marad, nem istápolja senki, vörös segély híján fehér (pláne ha lenne: magyar) segély nem léteztén úgy magára marad, mint az ujjam.

Az ujjam. (Mármint az övé.) (Persze vehetjük a tiéd is.)

Hogy lenne Németh „fehér”. Ahogy „vörös” sem. Magyar.

- Se jobb, se bal, magyar!
- ...keresztény és magyar! – igazítanak ki.
- ...magyar.

Mert úgy veszi, miért ne tartoznánk együvé az Isten nélkül élő, de velünk tartó, velünk azonosuló, nemzetünkért bármire kész, meg a nem keresztény, például zsidó (ha lenne, de alig: mohamedán, brahmanista, Buddha-hívő, sintoista...), ám nem csak nyelvükben, szellemükben is magyar emberekkel?

Magyar...

Ezzel bántották meg a legjobban „azok”. A kommunizmus hívei. Akik rájuk (pontosabban: ránk) akarták kényszeríteni nemzetietlen, népellenesség, tömeggyilkos, rablóbanda-szellemű, haramiaerkölcsű hitüket. Ha az egyáltalán hit, és nem valami más. Amilyen a nácizmus (lehetett, mert effélével, hálá Istennek, ritkán találkozni). Meg a rablókapitalizmusból újjászülető, az egész világot bekapni igyekvő, behálózó, betérítő-leterítő, kifosztó, a fogyasztás – zabálás! - rabszolgájává süllyesztő pénzeszsákok rémuralma. Átlépve országhatárt, meghágyva nemzeti szellemet, népi, avagy épp polgári öntudatot; mindent, ami akadályozza terjeszkedését, szabad terjedését, vámmmentességét, korlátlan uralmát az Észre, pontosabban a Hasznon túl leginkább a Pénzre hivatkozva. Lesz belőle – van is, szerte, ha szétnézel Földgolyónkon – olyan önkény, amilyen a Nagy Francia Forradalom, a nemkülönben Nagy Októberi Szocialista Forradalom, meg amilyen a Nagy Náci Pokol lehetett.

„Forradalom”. Hogy lett volna ezek közül egy is forradalom? Amilyen mifelénk szokás. Nálunk, magyaroknál. Közép-Európában. A magyaroké ('48-ban, '56-ban), a cseheké ('68-ban), lengyeleké (a '80-as években)!...

Még hogy Negyvennyolc, Ötvenhat, rettegtek Hatvannyolctól és a Nyolcvanas évtized Szolidaritásától is! Hogy tele lett a gaty! Mekkora készültség... Sem az egyik, sem a másik idején nem kellett neki ezeket szolgálnia – a látszat szerint sem -, így még szabadabban élvezhette... Azonosulhatott kedvére a csehekkel és a lengyelekkel. Magában. A Szolidaritás önkénybomlasztása idején már benne volt a slamasztikában. Hogy annak ellenére.

Mint tettük valamennyien. Valamennyi szabad magyar.

A rabságban.

Lehetsz-e rabként szabad? Szabad, amikor éppen hogy fogoly vagy. Rabláncot még nem fűztek kezedre, lábadra, de anélkül is érzed, nem moccanhatsz. Anélkül, hogy ne ütnének le. Visszakézből, szembe.

- Józsi! Józsi tedd ezt, józsi, tedd azt, józsi, takarodj, józsi, nem érted? Józsi, hát hiába beszélek neked? Józsikám, a rohadt életbe... A pofád befogd (józsi)!

És puff, már úgy orrba vágta, hogy. Húsz év, mit húsz, negyven év múltán is megemlegeti az egykor letaglózott rab. Aki most már végre szabadon ugathat. Bele a világba. Mintha bárkit érdekelne.

Némethnek a nagybátyja volt foglya jó tíz évig a magyar állami büntetés-végrehajtásnak. Miért, persze hogy. Előbb '56 előtt pár év, utána annál is több ötvenhatért. Még jó, hogy nem akasztották föl.

Elgondolható, milyen szellemben nevelkedett a szerencsétlenje. Rákositok, Kádártok idején. 1950-től, hogy világra hozta a gólya. Mert őket még az hozta, a szárnyával egyensúlyozva kéményünk tetejéig, ott a szabadkémény lyukán bepottyantva éppen szülőanyád ölibe huppantál.

Szép kis érkezés volt! Éppen akkor vitték el anyád testvérét. A föld miatt. A földért. Mert az kellett nekik: a másé. El vele. El, a földdel. El, mindent el. És ott ütötték a család szeme láttára.

Németh ezt csak hírből hallotta. A családi mesékből.

- Most nekünk hiszel, vagy a családi dajkameséknek?!

Ő hogy hitt volna „azoknak”. „Azok”-nak soha egy bitang pillanatra sem.

„Józsi” – „józsi” – volt „azoknak” mindenki. A tömlöcben. Hogy a munkatáborban is józsi

voltak-e, arról nem hallott. A családnak csak a börtönökről volt valamilyes fogalma. Bátyusnak köszönhetően.

- Nem fogod be...

Befogta, szegény, de teljesen mégsem lehetett. Odahaza az anyja, húga csak-csak kiszedett belőle valamit. Annyit, amennyi éppen elég volt ahhoz, hogy egy életre meggyűljék a kommunizmust.

A kommunistákat nem, mert láttak éppen elég balfácán komcsit, aki soha senkit meg nem tudott volna ütni, csak nagyon hitt a hihetetlen ötvenöt éves terveikben, a mindent kiegyenlítő, a világ görbeségeit tisztára kiegyenesítő, minden tekintetben tökéletes csajkarendszer magasabbrendűségében. Ráadásul az ávósok közt is akadt (egy-egy), aki ember maradt.

Nyilván így lehetett a nyilas bagázsban is.

Csak az egyik esetben mindenkit kupán vágta, a másik csapat viszont máig érthetetlen. (Ha nem is érthetetlen.)

Kitől, mitől?

Bandi, Bandi, Németh Bandi... Mit kell ilyesmin rágódnod? Ráadásul jó húsz évvel az úgynevezett rendszerváltozás után.

Ha nem vergődött volna ilyen apróságokkal, nem ússza meg szárazon – tiszta lelkiismerettel – azt a „jelentésíró” dolgot. Mert éppen hogy.

Ez a „lelkiismeret”. Állítólag a végén – az utolsó pillanatokban – a hóhérok is megtérnek.

Nem hiszi. (Ő sem, nem csak mi nem.)

Volt rá példa.

Az ellenkezőjére még több.

Odahaza, nagyanyjék falujában máig úgy tartják: aki valami nagy bűnt követett el, a büntetést nem ússza meg. A falu föl nem jelenti, bármit követett el, a falu megőrzi a titkot, ki nem adja a külvilágnak – ide tartozik rendőrség, csendőrség, bíróság, ügyészség, tanács, községháza, jegyző, adóhivatal, minden, de minden, ami tőlük idegen, távoli, érvénytelen -, de magában ítéletet hoz. Borzalmas kínok közt távozik az élők sorából, nem ússza meg hirtelen halállal, csöndes elalvással, nem: ott nyöszörög évekig az ágyában magatehetetlen... Hogy poraiban sem nyugodjék: olyan bűzt terjeszt a sírhant körül, ahol hogy nyugodhatna békével... Dögszag, elviselhetetlen – évekig. Míg csak emlékeznek gaztetteire. Amíg egy ember is él a földön, akit bántott, akivel igazságtalan volt.

Így igaz.

És nincs igazuk?

Hogy nyugodhatna békével? Békében.

Az, aki.

Aki a saját fajtáját bántotta.

- Minek ez a kirekesztés, koma? Minek.

Igen, mert már megint.

Bezzeg „azoknak” – ugyanazoknak – „Az idegen: szép!”. Már hogy a csudába ne lenne (volna) az.

Na, ne, nem követjük Varga Mátyás eposzírót.

Azzal ugrasztotta egyszer Matyi „azokat”, hogy terjeszteni kezdte magáról, hitregét ír!

- Mit, hitregét?! Kinyomozni, lenyomozni, operatív intézkedéseket hozni, a technikát beszerezni, lehallgatni, kihallgatni, lefűlelni, elolvasni minden leírt és le nem írt gondolatát, utána!

Szimat.

Kész ideg volt az osztály. Az is maradt, ha Matyi csak szóba került.

- Vegyük körbe! Egy ügynök balra, egy középre, egy jobbra, egy a háta mögé, kettő amoda. Öt...

Majd az összes városi ügynök a nyomába eredt. Így sem jártak sikerrel.

- Hogy az a... (rézfán termett...)! „Vári”-kám, miért szabotálja a munkáját?!

Magában bíztunk pedig a legjobban. Maga van hozzá a legközelebb! „Vári”, ha ezt ki nem deríti, arról kódul, mehet segédmunkásnak! Ha egyáltalán...

Hol osztályt ejtett ki egyszer véletlenül a tartója, hol alosztályt a tiszt elvtárs, aki a nyakára járt a Szolgálattól.

Ha csak kiejtette valaki a „hit” szót, kikészültek.

- Hit, mi az, hogy hit? Csaknem Jézus Krisztus hite? Nehogy már.

Annak vége. Az belebukott. Elüldözték, kicsapatták. Addig kerülgették – forró kása

helyett – a kutyák a bármiféle hittel hívó embert, míg tönkre nem tették. Meg nem kísérelték a kikészítését.

Mert valóban, sokan inkább föladták. Mások. Akadt épp elég, aki így sem hagyta magát. Ki visszafózott, ki meg csak kapta magát és odébbállt egy házzal.

Került, aki egy hazával.

Városról városra, munkahelyről munkahelyre. Menekülni előlük.

Hogy lehetett volna. Utolérték! Bárhová bújtál.

Amerikában is. Oda tán mégsem ért el a kezük. Már hogyan.

Varga regéjét... hogy fejezhetné be? Rakhatná rendbe, fűzhetné tovább a mesét. Mesét? Azt, ami az igazság velünk kapcsolatban.

Ővele, aki sosem hagyta magát, de nem ment fejjel a falnak. Szép csöndben fűrészelte alattuk a fát, egészen pontosan azt a faágat, amely éppen tartotta őket - egyiket, másikat, sorban. A legkeményebb ellenállóra börtön, éhenhalás várt. Vagy a magafajta, akit beszorítottak. Megszorítottak, és azt tette, amit – gondolta! – tehet az adott körülmények közt. Rosszat sosem. Ártani senkinek. Nem volt olyan Isten!

Nem lehetett.

Lehetetlen lett.

Hál' Istennek.

Hogy az ő sírjából olyan bűz terjengjen...

Nem és nem.

Varga Matyi néha jól kibabrált velük! Azon túl, hogy hitregét ígért nekik! Csak később árulta el, hogy valójában (mítosz helyett) mindössze eposzt készül írni. Hexameterben.

- Miben?!

Hexameter.

- Miért nem azt mondta!?

Mindjárt.

Rögtön megfenyít.

- Na jó, legközelebb azért...

Ne ugrassza őket.

„Hexaméter”. Jó, hogy nem méterrúd.

Az, az.

„Hitrege”. Az kellett nekik. Titkos nyelv! Halandzsa, vagy mégsem, mi?!

Mi, mi. Mi nem!

- Hősköltemény?! Csaknem '56-ról lenne szó benne?

Benne nem, de tán kívül.

Suttyomban.

- Velünk ne élcelődjön az elvtárs.

Eltvársad neked a bohém muraközi körösztyanyád térde kalácsa közepibe a vaskampó szélén az első görcs iafia lánya (micsodáján a masli).

„Eltárs”. Pedig a végén majdnem beleszokott. Németh, hogyne. Németh, aki „Vári”. Hogy miért lett „Németh” Vári – illetve „Vári” Németh -, már ő sem tudja. Ő, akin az ostor csattant. De még mekkorát!

Matyi találta ki ezt az örültséget: arra gondolt, az ávos világról tervezett regényében „Németh László” fedőnevű íróról, „Illyés Gyula” fn. költőről, „Fekete Gyula” álnéven körözött uszító író személyről is említést tesz a kopók általa szerkesztett, kitalált jelentéseiben...

Mit kap, ha ezt akkor elárulja „azoknak” – azoktól.

Nem voltak ellenére a csinos nők! Attól Isten ments. Sőt.

Persze ezzel sem dicsekedett. Nem is volt mivel. Miről. Akkoriban még egészséges volt a férfi, meg a nő, nem egyneműek közt folyt a nemi élet, mint amire szoktatna bennünket „Amerika” – az „Amerika” fedőnevű hazugságvilág. Hogy nincs fiú meg lány, csak egyik, másik személy. Nincs úr és szolgál, csak ember. Nincs szegény és gazdag, csak szabadság: annak a szabadsága, hogy mindenki annyit szedjen össze, amennyire képes.

„Szolidaritás”, sőt, „testvériség”. Az hiányzana ezeknek. Annyira, amennyire a minap Moszkvának. Most Amerikának.

Vigyázz, lehallgatnak távlehallgató úrkészülékükkel. Állítólag már nem csak a leveleidet olvassák el a postai elhárító-részlegeikben, elolvassák a világhálón továbbított villámleveleidet, ha nagyon akarják, a pusztá gondolataidat...

Most légy okos, Döme!

„Ezekkel” szembeszállni... Mint „azokkal” sem nagyon lehetett.

Tette, aki tette.

Matyi, mondja tovább – magában – (magának?) Németh, egyszer nem elkapta a későbbi helyi ávófőnök leendő asszonyát?! Még az egyetemen történt. Vizsgára vártak, sorukra a tanár irodájánál, amikor egymásba botlottak. Matyi, meg az a helyre bögyös tyúk. Akkor még csak jércike volt, de már-már bögyös akkor is épp eléggé. Annyira, amennyire kell az efféle első pillanatban ránk törő fékezhetetlen indulathoz.

Matyi, gondolhatjátok, épp eléggé tele volt a reggeltől reggelig tartó tanulástól. A micsodája is tele volt – ő maga mondta -, nagyon elege van az egészből. Olyasmit kell megtanulnia, amit soha többé a szocialista magyar tanoda-világban nem fog használni, de rájuk erőltetik! Jó, bemagolja, ám aztán.

Adott neki.

Éppen túl volt a vizsgán, föllélegzett. Ezt a fölszabadult pillanatot használta ki Matyitok: kézen fogta és bevezette az első üresnek tűnő helyiségbe, és ott a sarokban a padon magáévá tette a későbbi ávóosztisznét.

Amikor jóval később kiderült, kit kapott el - akkor abban a szent pillanatban, mielőtt még éppen be nem hívta a vizsgára a hölgyeményt a tanár, az utolsó (előtti) pillanatban rámászott a bögye hegyibe -, leesett az álla.

Nem részletezte, de el tudjuk képzelni!

Jaj, mehetett a nagylány vizsgázn. Abban az állapotban.

Ment, hogyne ment volna.

- Hallod, te egy ávosnéra másztál!

Jó, hogy nem tudta meg a férje. Később, akkor, amikor.

- Rád dufláz, vigyázz!

Ne.

Kuni Márta volt, az.

Ne mondd.

- És nem vágta a fejéhez, hogy piszok ellenforradalmárral nem követ el ilyen ekkora akármit?!

Hadd el.

Nyilván nagyon elszibbadt a vizsgaláztól.

Ő igen.

Amikor egyszer Óvárt összefutottak (nem az ávh-n, nem, oda Márta nem járt, csak a férje, Matyi meg csak ha vitték), szolid Szervusz! Szerbusz-szal üdvözölték egymást.

- Ti ismeritek egymást?

- Még az egyetemről.

Jó, hogy az ura, Szlovák nem küldhette Bandit a nyomába. Ha már egyszer ilyen jól összejöttetek, a... - és kimondhatta volna, micsoda egy nőszemély lett belőle. Még mielőtt beállt volna a III/III-as kiszolgáló segédszemélyzet sorába feleségként. Mikor a rendszerváltás előtt összefutottak és megtudták egymásról, merre vitte őket a kiszámíthatatlan sors, éppen szembe egymással, már az utolsókat rúgták a politikai rendőrségen, és a tiszt urak közül mindenki azt leste, hova érdemes állni. Akkor már Matyi is majdnem azt csinált, amit akart.

Legalábbis erről az időről egy szem kopóirat sem maradt fenn. Egyikünkéről se! Szépen eltüntették.

Matyi akkor már éppen hogy! Még jól jött volna a hivatásos politikai rendőrségi tisztnek az efféle kapcsolat. Matyi nagyban szervezte az ellenzékét. Hogy ne mondja Szlovák Vargának: sógorság, komaság.

- Szóval te egy... - szóval ő egy ávos feleségével hetyegett.

Akkor még nem volt az.

- És ha az lett volna?! Azzal vágsz igazán alájuk!

Hagyjuk.

Szóval te.

- Fűrészöltél, fűrészöltél, a komonizmus mög csak irult, virult! Legalább mögfertőztetted vóna!

- A lött vóna jó! Időbe.

Így mondják, Matyi komái ugyanúgy beszélnek, mint tervezett regényének szereplői. Az ű nyelvükön akari mögszólaltani a könyvét.

- Persze a könyvibe nem vöszí be, mit tött avval a csöcsös nagylánnyal! Még a komonizmus kellős közepin. Nehogy mögtudja az asszony.

- Maj ha bolond lösz.

- Jó mondod, a kellős közepibe! Ottan fűrészöli.

Ő hogy.

Nehogy már.

Nagyon készültek a barátaik a legújabb, soha meg nem jelenő, mert el nem készülő regényre. A kopófélékről írandóra. Írottra.

- Írottkőnél mönt ki a testvéröd?

Hol, ha nem ott. Zarándkilsőn.

Hogy mit szóltak volna az ő nyelvükön írott írottakra, most már nem tudjuk meg. Bár eddig minden valamennyire is róla szóló Varga-írást nagy örömmel fogadott a nép. Mármint az olvasó nép, amikor még megvolt. Hogy a nemzet mit szólt (volna) hozzá, nem derült ki, mert a baloldali azért, mert jobboldali, a jobbos mert balos, az avangardista hogy túlon túl földhözragadt, a „népi” hogy eléggé „városi”, a konzervatív meg: mit újítgat ez a tökéletlen? A megveszekedett újító szerint pedig eleve a hagyományok nyelvén rőfögő semmi iromány a Matyié.

Elege is lett belőlük.

De az a fűrészelés...

Melyik.

Volt elég.

Matyi olybá vette, valami öröme neki is lehet a kommunizmus javán (azaz rosszán /netán a hasán/).

Amúgy Varga mindenben csalódott. Kiben utóbb, miben előbb. Avagy fordítva. Amiről rendre beszámolt Némethnek. Igen, Bandinak, aki közben.

Nem közben, akkor már abbahagyhatta.

1983 után már szabadon megethette, nem kellett attól tartania, hogy lelepleződik.

Mármint hogy magát mért árulná el?

De vajh nem nyúlnak-e utána?

Nem egyszer.

Érezte, tudton tudta, hiába. Ezeknek... „Azoknak” többé egy mukkot le nem ír.

Matyit viszont, ahol lehetett, segítette. Melléállhatott, most már nyíltan. A tartomány szinte valamennyi falujában és városában megfordult Varga Mátyás könyveivel. Az ő javaslatára vitték házról házra. Befoghatták volna a csőrét, de ez nem sikerült, Nagy-Zaránd, sőt, azon túl, a fél ország közművelődési szakemberei ismerték, kitűnő volt velük a kapcsolata. Színész, maga az alkotó, irodalmár (mindig valami jó kis hármast összehozva); rendre óriási volt a sikerük. Matyi kitűnő szónok, okos elemző. Szenvedélyes igazságkereső.

- Nagy-Zaránd, csokolom, az hol van?

Mert persze volt ilyen okvetetlenkedő is. Matyi szépen elmagyarázta. Hogy az Őrvidékkel elrabolt napnyugati részekből a Lajta-bánsággal visszacsatolt Kilső-Zarándon túl az Alföld kellős közepén megbúvó Közép-Zaránd, valamint az erdélyi hegyekre kapaszkodó, a havaselvei király birodalmába csapott Belső-Zaránd tartozik bele. Utóbbiból csak kis darab, csonka Belső-Zaránd van a mai Magyarország határain belül.

- Nagy-Zaránd? A világ legszöb, legszeretetreméltóbb, leginkább hazának való része, amely a mindönség kezdetitől a miénk, az vót és az marad örökétig!

Ilyenekkel traktálta föllazulásra már igencsak kész magyar népünket Varga Mátyás, s nyomában Németh András (néhai „Vári”). És, mint az előbb jeleztük, már akkor kezdte A mindenségit! mindönséginek mondani, s tán előbb-utóbb megtudjuk, írni is.

A ránk állított főkönyvtáros, Kocsis ilyenkorra már „elment dézsába”. Jól hallod, Dézsába.

Rajta maradt! Mert ha nagyon részeg volt, francia tudását fitogtatta. Valamelyik könyvtári folyóiratban olvashatta, annyiszor került a szeme elé ez a kifejezés, hogy ráragadt.

- Nekem most olyan Dézsa vü érzésem van!

Így mondta. Vagy úgy, hogy Dézsa vü. Ahogy kicsúszott a sörhabos száján. (Mert sört azért csak csak ivott.)

- Neköd is?

Mert Matyi már akkor ugratta. Persze, hogy tudtuk, mit akar! Mire föl jár a nyomunkban, jön könyvbemutatóról nyilvános lapszemlére, irodalmi estről költői teadélutánra. Szóval Dézsa a szomszéd Zarándból.

- Itt van Dézsa.

Ilyenkor több sem kellett, mindenki még jobban tartotta a száját. Matyi nem, Matyi ilyentájt más hullámhosszra kapcsolt, sebességet váltott, hangot áthangolt, és aprította. Megugrasztotta, hogy legyen miről irogatnia.

- Hallom, elbeszélést írsz.

Dézsa, akarjuk mondani Kocsis (akkor még „Baráth Mihály” is, de hogy „Baráth” a valódi hálózati neve, csak később tudtuk meg, amikor megjöttek a baráti kör tagjainak címzett levéltári paksaméták az elhárítástól már jóval 1990 után).

Még hogy „Baráth”, Dézsa!

Ha ezt tudták volna a tartó elvtársai!

Ezzel az elbeszélésírói tervével le lehetett venni a lábáról. Ilyenkor Kocsis egész megértően tudott jelteni Vargáról. Látták az egyik fénymásolaton: nem is olyan rossz fiú ez a Varga nevezetű célszemély, megtevesztették, egy kis segítséggel jó útra lehetne téríteni. De azokat, akik mögötte állnak, uszítják, ellenünk gerjesztik, valóban ki kéne kapcsolni. Varga író helybéli személy ideológiailag nem elég képzett, ezért emlegeti annyit a polgári írókat, költőket satöbbiket.

Dézsza.

- Ezt a satöbbit, ezt a stb-t kérném részletezni!

Szegény, mennyire nem tudta, mi teszi lehetetlenné, hogy bármit megtudjon a tartomány első szervezkedő ellenzéki csapatáról.

Baráti társaság, semmi több. Volt osztálytársak, iskolatársak, szaktársak, ugyanahhoz a kis helyi közösséghez tartozók, némelyek szesztestvérek (hogy „sógorok” és „sógornők” is, nem jártunk utána), szóval volt miért összetartani. Kiszűrve azokat, akik nem oda valók. Közéjük! Hogy lehetett volna oda befurakodni.

Dézsának semmiképp. Beosztott besúgótársainak még kevésbé. Azok nem voltak ilyen rafináltak. Jó, Dézsáról ők már mindent tudtak, de az idegeneket valóban képes volt megteveszteni. Pesti, ne is mondjuk, budai írókat! Más művészeket. De ezek a kis – kezdő – spionok a második szavuknál leleplezték, mert elszólták magukat.

Idegent be nem engedtek volna maguk közé. Ismerlent nem, de őt, Németh Bandit igen. Honnan tudták volna. Hogy köztük van, velük egy, óvodás koruk óta játszótársuk adja ki őket?

Ki? Föl.

Sem ki, sem föl. Sem le.

Se meg.

De, éppen hogy, ott volt köztük.

Nem kellett közéjük küldeni, nem volt szükség közéjük beépíteni, a társaságra szabadítani, nyomukba szegődtetni, minden lépésüket figyeltetni, szavukat, levelüket, táviratukat, bármiféle üzenetüket, távbeszélgetésüket ellenőrizni, álmukat megfejteni.

Ott volt ő. Köztük. Beépítés nélkül beépült. Mert velük, majdhogynem bennük élt.

Mint, hallja Németh András, a szomszéd tartomány honismereti lapjának a főszerkesztőjéről közvetlen a neje jelentett. Az sem beépült, még csak be sem feküdt. Jó, lefeküdt, ám. Majd' naponta, mint oldalborda. Nem befeküdt magát a szerkesztő ágyába, hogy „onnan” – azaz abból a bizalmas helyzetből – jelentsen róla? A szerencsétlen flótás, vesztére, beleszeretett.

Nem tudni, hogy utasították-é erre eredetileg, vagy csak így alakult. Már benne volt az ágyban, amikor erre fölkérték, vagy szánt szándékkal azért vonult a felelős szerkesztővel ágyba (hogy most melyikükébe, mellékes!) (annyira azért nem, de most a részletekre nincs idő, megy a vonat), hogy onnét tudósíthassa a tudósítására áhítózókat.

- Az ágyadból jelentett?

Mert neki (is) elmondta – hogyan, úgy '95 táján, amikor a koma rádöbbsent a róla szóló jelentéseket olvasgatva. Neki, Némethnek, aki korábban, ugye. Csak ez sem tudott róla. Ahogy lassan Németh sem emlékszik semmire. Nem azért, mert szégyellné, hisz nincs miért szégyenkeznie, de valahogy homály borul az egészre. Nem az agyára, csak erre az egész mocskos világra. Arra, amihez hogy lehetne köze, amikor ő ezekkel a fiúkkal tart! Barátaival, akikkel együtt ette a papsajtot az árokparton, akikkel együtt lopta a meggyet a kertekből, ahol néha úgy betintáztak, hogy Dézsza akár hordónak is képzelhette volna magát a helyükben ilyenkor, azokkal, akik. Akikkel gyakran egyugyanazon lánynak udvaroltak, mert ami szép, hogyan, miért ne tetszene a kislány valamennyiüknek. Matyi fiatalabb nála, de nem ugyanabba a kilsőzarándi lányba szerettek bele? Szerencsére még csak tizenegynéhány évesek voltak (Bandi 19, Matyi 14), így volt idő a kibékülésre.

Vívóként, versenyen ismerkedtek össze.

Róla, ő, írjon.

Mit gondoltak ezek.

Hogy képzelhették.

- Le az oroszokkal!

Ezért kár volt, nyugtatta az apja, amikor a fiú kiszabadult az előzetesből.

- Erre tanítottalak?

- Apádnak igaza volt – nyugtatta később Matyi, amikor a demokrata kör szervezése közben, félig illegálisban, Bandi elmesélte, mi történt vele, hogy zászlóégető diákcsoport tagjaként a ruszok ócsárlása miatt elítélték.

Nem mintha a környék ifjúsága ne tudott volna a dologról. Csak Bandi a részleteket is taglalta Matyinak. Ki, hogy.

- Persze hasonlók miatt engem is hányszor elkaphattak volna?!

- Pedig a lényeg: el nem szólnunk magunk!

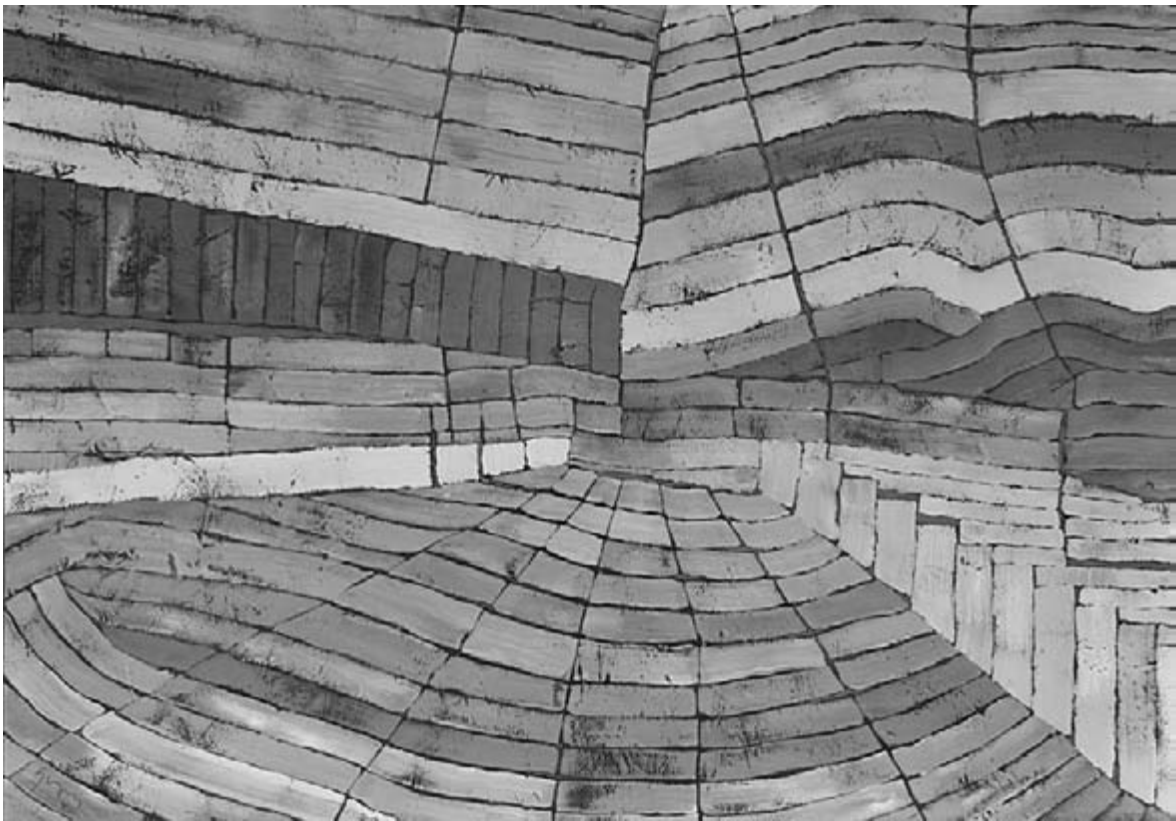
Ha leiszod magad, akkor sem.

Könnyű mondani.

Matyi, Matyi.

Bandi, te!

Ghyczy György: *Új telepítés a Lehmann tanyán* - 2012 - akril, karton,

László Zsolt

Most

Hallgattam
sokáig bujtattam magamat
Szavatosságom nincsen
Rohadt a hagymám
olcsó és síkosan vizenyős a virslim
kenyerem szivacsos penészből várja hogy megszegjék
Minden rohad körülöttem –
A világ világarcát beverték
Sztrájkolnak a vasutasok
a postás nem kézbesít
a pék nem használ lisztet
a hentes szutykos nyesevéket darál
a kutató keresgél de nem talál
Romeo pedofil
Csongor homoszexuális
Hallgattam
Sokáig bujtattam magamat
a felhők alá gyömöszölt limitben...
Ha gyertyafénnyel nem lehet betölteni egy estét
akkor a félelmek sötétjét sem lehet átvilágítani –
Már a királyi bohóc is álomtalanul alszik
Csak a lába bűzlik mert lefekvés előtt
sokadjára felejtette el megmosni...
Most
Ha fölém hajolsz
visszabomlik a rend az ősi alapokig
és a nagyvárosban is hallom a harangokat
és a nagyvárosban is felém lüktetnek a mezők
Most
hogyan távozva-jött a tavasz
és gerinced íven feszül az alkonyat
és hallgatásom után szavam a szó

amit dadogva ejtek ki megint...

Most
Alkuszok szitáin eregetem a nyomor lisztjét –
A mérhetetlen zseb-lelkűség
tesz olcsó kiabálóssá megint
A bemérhető kicsiségek tesznek
önhitt óriás-muslicává megint...

Most
Válladon a teljes hold fény-foltjait legelteti
ahogy mellettem alszol
minden szusszanásod az enyém –
Most gödrökbe hánynám
saját csontjaimat
romlott agyamat
végtelen beleimet
átkos testem minden hibás darabját –
Most
A körtefák fehér virágait röpteti a keserű szél
Most
hogy úgy van
ahogy nincsen sehogy
és nem nagyot
nem kicsit
butit az „önmagában-lévő”
Nem hallgatom tovább a
saját seggüket nyaló idiótákat
Most hogy úgy van
ahogy sosem szerettem volna
ahogy lehetett volna...
Barackízű a szád
Alkatrészed vagyok
Mint a térképről lesöpört ország
vagyok és nem vagyok
Bennem laknak a halók
Elkerülnek a halhatatlanok –
Olyan buta lettem hogy nem gondolok már magamra sem
Barackízű a szád
A tested mint egyenes nyírfa...
Most
Azt kellene tudnom amit más sem tud
Önmagunk gyümölcsként aszalódunk
vagy önmagunk gyümölcsként fogyasztjuk el
egymást –
Éh-béren munkálkodó gyarmat
Alulról bemázolt meseország –
Kupolás semmittevés
Szex nemi-szervek nélkül
Hirdetések adatok nélkül
Árak áruk nélkül
Áruk áruk nélkül

Bőrünk bőrszín nélkül
Szagunk szaglás nélkül
Szociális otthonaink pénzesen
Szociális otthonaink pénz nélkül
És a semmittevő madonnák festett karmaikkal
buta kopasz primitív trógerjaikkal
És pótlás nélkül a veszteség
mint ganéba kevert hulladék...
Most
Barackízű a szád
Mégis elmúlik minden este
Mégis van bizonytalanság abban
ahogy rám ébredsz majd reggel ...
Most újabb múltat
Egy külön mennyet
és egy külön hátországot
kell teremtenem magunknak
Ezért születtem meg
élő halottnak –

Belsőtér a Bohár András Elektrográfiai Múzeumból - Szigetvár

Fotó: Krnács Ágota

Rekonstrukció

Amikor G. egy hétfő reggel elhaladt a felhúzott sorompó mellett, és kilépett a nyitott főkapun, mélyen beszívta a friss erdei levegőt, és fázósan összehúzta magán a bőrkabátját. A reggelek még fagyosak voltak, úgy látszott, abban az évben késik a tavasz. Kicsit megszedült a friss levegőtől, és az erős napfénytől. A lábában is érzett valamilyen, nehezen meghatározható gyengeséget. Pedig nem mondhatta róla senki, hogy nem elég edzett, hiszen minden reggel lefutott három kilométert, igaz, hogy utána a nap nagy részét az irodában töltötte.

Ahogy ott állt a kapuban, visszagondolt az elmúlt másfél évre, amely egyfajta karanténként jelent meg az emlékezetében, és – bár korántsem volt önkéntes – mégis megvédte attól, amitől a legjobban félt. *Ezentúl magamnak kell magam megvédenem.*

Hálát érzett az iránt az ismeretlen erő iránt, nevezzük bárminek, gondviselésnek, vagy államnak, amely biztosította számára ezt a haladékot.

Tulajdonképpen sohasem érdekelte, hogy mit gondolnak róla a többiek, hiszen gyakorlatilag nem tekintette őket reálisan létezőnek, ahogy önmagának ezt a valószínűtlen árnyékát sem, akit, vagy amelyet, valamilyen bizonytalan konszenzus, vagy fatális tévedés folytán, G-nek neveztek. Társai kezdetben megpróbálták provokálni, ugratni, otromba tréfákat elkövetni – ami tökéletesen megfelelt az ő meglehetősen alacsony szellemi nivójuknak –, de egy idő után, mivel nem találtak fogást rajta, elkezdtek respektálni G. fölényét. Egyébként külsőleg sem illett a durva külsejű és modorú, vidéki, vagy éppen a főváros különböző kerületeiből érkezett fiatalemberek közé. Magas volt, inkább vékony, mint erős – igaz, kezdetben hirtelen sokat fogyott –, arcvonásai finomak, inkább lágyság, mint kemények, a bőre fehér, haja világosbarna, szőkésbe hajló.

Tizenhatan aludtak a hálóteremben, tizenhat fiatal férfi, vagy inkább fiú. Ez egy kivételezett körlet volt, mert itt nem voltak emeletes ágyak, mint máshol. G. gyermekkorától félt egyedül, éjszaka így kapóra jött, hogy itt sokan vannak. Akkor, úgy kezdődött, hogy feküdt az ágyában, először valamilyen mély zúgást hallott, azután beszédfoszlányokat, és lassan úgy érezte, hogy elkezdi zuhanni az ágygal együtt. Végül megérkeztek *azok*.

Ha eszébe jutott ez az emlék, még most is kiverte a hideg veríték, és egész testében remegett. De most társai szuszogása és horkolása megnyugtatta. Máskor, ha éjszaka ügyeletben volt, egyedül, a félelem ellen elszívott egy doboz cigarettát reggelig.

Talán tízéves lehetett, amikor először szakadt meg a kapcsolata az úgynevezett valósággal. Pontosabban egy másik, eddig rejtett valósággal vette fel a kapcsolatot. Állt a társaival az iskolaudvaron és játszottak, vagy beszélgettek, már nem emlékezett pontosan. Egy adott pillanatban, nem tudni, melyikben, úgy érezte, hogy már nincs ott. A többiek szóltak hozzá, de ő nem válaszolt. Valahol teljesen máshol tartózkodott, ahol azelőtt még sohasem járt. Mintha tízezer szemmel látta volna egyszerre a világot, mintha mindent egyszerre és egyben látott volna. És közben ott voltak körülötte *ők* és *azok*, és arra készítették, hogy válasszon, melyik oldalra áll, végül is. De G. egyikükről sem tudott semmit, és így választani sem tudott. Mégis, valamilyen ősi emlék azt sugallta neki, hogy ez az új világ az igazi hazája, bárhogy is dönt később, hiszen mindig is idegennek érezte magát az emberek között.

Egy másik alkalommal, hirtelen nagy tömegben találta magát. Az embergyűri közepén, egy kisebb dombon, egy hosszú hajú fiatalember állt és beszélt: „Ne higgyetek senkinek! Sokan jönnek majd az én nevemben. Mindig ott ólálkodnak majd körülöttetek *azok*, akik megrontották a Földet, mert összeálltak

az emberek lányaival. Ha megtudnátok a teljes igazságot, sírva vetnétek magatokat a porba, megtépnétek ruhátokat, és hamut szórnatok fejetekre. Ezért a teljes igazságot most még én sem mondhatom el nektek. Most még nem. Láttatok már olyat, amikor a szép külső szörnyeteget takar? Én már láttam. Ha létezik gonosz, márpedig létezik, hiszen én láttam, akkor nem lehet csúf, visszataszító, csak szép és vonzó. Különben nem tudná kifejtetni csábító, félrevezető munkáját. Először észre sem veszitek, olyan jelentéktelennek tűnik, később vonzónak kezditek látni, még később már elviselhetetlennek érzitek a hiányát. Végül, a végső kétségbeesésbe és öngyilkosságba hajszol benneteket. Én mondom, ne higgyetek senkinek! Készüljetek, mert már közel az Idő!”

G. apjának olyan kitüntetése volt, amivel minden nehézség nélkül felvették volna egyetemre. De G. nem akart élni ezzel a lehetőséggel, ezért inkább elment dolgozni. Egy hivatalban helyezkedett el. Az irodában, rajta kívül, szinte csupa nő dolgozott. G. reggel általában mindig elkésett, amit a főnök, aki kivételesen férfi volt, soha nem hagyott szó nélkül. G. ezután verejtékben fürödve rogyott le az íróasztalhoz. Az volt a dolga, hogy egész nap kartonokat rakosgatott és számára érthetetlen mennyiségeket kellett asztali számológépen összeadnia. Ezt a tevékenységet halálosan unta, ezért közben megpróbált valamilyen kellemes dologra gondolni. Általában a büfésnő lánya jutott eszébe. Szinte minden gondolata a lány körül forgott. Ugyanis volt a hivatal épületében egy büfé, ahol a mindössze huszonnégy perces ebédszünetet szokta tölteni. Itt szendvicset, üdítőt, kávét lehetett kapni. A büfésnőnek volt egy lánya, akivel elég régóta ismerték egymást és meglehetősen jóban voltak. A baj csak az volt, hogy a lány csak barátként tekintett G-re, aki viszont szerelmes volt belé. A lány, valamilyen rejtélyes okból, mégis mindig másokat tüntetett ki a kegyeivel.

Egy este moziba mentek. G. a film közben végig azon gondolkodott, hogy megfogja-e a lány kezét, végül mégsem tette. Mozi után hazakísérte és a lépcsőházban megálltak beszélgetni. Amikor már éppen elköszöntek egymástól, a lány hirtelen megfordult, G. elé állt és lábujjhegyen egy csókot nyomott G. szájára, majd elszaladt és eltűnt az ajtó mögött.

G. az ágyán feküdt és a társai szuszogását hallgatta. Most nem jöhettek be *azok*, egyrészt a társai miatt, akikből G. az erőt merítette, másrészt azért, mert *ők* őrizték az ajtót, ablakokat, falakat, sőt annyian voltak, hogy G. minden egyes hajszálára jutott egy-egy védelmező. A védelemre szükség is volt, de végül mégis G-nek kellett döntenie, egyedül. A folyosó felőli fal felső harmadát üvegtéglák alkották, és az üvegen keresztül némi fény szűrődött be a hatalmas szobába. G. az ágyán feküdt, és úgy érezte, hogy elhagyja a testét. Látta magát az ágyon feküdni, látta a többieket, látta *őket*, és látta *azokat*, látta az egész eljövendő életét. Látott születést és halált, látott háborút, és békét, látta a sikereit, kudarcait, boldogságát és boldogtalanságát. Most senki nem férhetett hozzá, se jó, se rossz, és tudta, hogy ez a felosztás csak a tudat alkotása, és ahogy megszabadul ettől, úgy mindentől megszabadul.

Tudta azt is, hogy többé már soha nem lesz az, aki volt, és az, aki a távoli jövőben fogja élni az ő életét, már nem ő lesz, hanem valaki más, mert ő nemsokára már nagyon-nagyon messze lesz innen.

Elindult a kapuval szemben lévő buszmegálló felé. Egyszer azt mondta az egyik barátja, hogy lélekvadászat folyik a földön. Az építés és a rombolás erői küzdenek egymással az emberi lelkekért. És még azt is mondta, hogy két természet van. Az egyik a dialektikus természet, amelynek két része van: evilág és túlvilág. A túlvilág, a halottak birodalma, amely fátyollal van elválasztva az innenvilágtól, de a kettő tulajdonképpen ugyanaz. Mindkettő ki van téve a keletkezésnek és elmúlásnak, egyik sem örökkévaló. A másik természet viszont, amelyik az ember eredeti és igazi hazája, változatlan és örökkévaló, a mozdulatlan birodalom. És még azt is mondta a barátja, hogy minden ember egyformán boldog. Mindegy, hogy hol él és milyen körülmények között. De a legboldogabb az, aki nem születik meg.

Aztán egy verőfényes reggelen, amikor öröm volt felébredni, mélyen beszívni a friss levegőt és hallgatni a madarak énekét, a barátja egyszer csak öngyilkos lett. Ahogy a hideg víz az ember arcához ér. Utoljára ezt

írta G-nek: *Szeretek bezárkózni, szeretem kizárni az embereket az életemből. Csalódtam bennük, kihasználtak, becsaptak mind.*

G. úgy állt ott a temetőben, hosszú fekete kabátjában, mint egy angyal, akit éppen most taszítottak le az égből. Úgy érezte, hogy minden véget ért. Mintha a szíve is benne lenne a koporsóban, ahol most az apja feküdt. Tudta, hogy ezután már képtelen lesz ugyanúgy élni, mint korábban. A téli napsütésben szokatlanul enyhe volt az idő. G. úgy vélte, egyáltalán nem a helyzetnek megfelelő az időjárás. Mégis, talán jobban illett ahhoz a galamb szelídségű emberhez, akitől most búcsúztak, mint a hóvihar. Az Ég ajándéka volt ez. Háromszor dördült el a dízsörtűz. A katonai szertartás fegyelmezetté teszi az embert. G. sikeresen megküzdött kitörni készülő könnyeivel. A katonazenekar az Il Silencio-t játszotta és G. érezte, hogy már soha többé nem lesz képes emberi érzelmekre. Ahogy sétált kifelé a temetőből, eldöntötte, hogy másnap felkeresi régen látott Mesterét és felújítja félbehagyott tanulmányait.

A Mester a város másik végében lakott. G. ült a buszon és semmire sem gondolt. Aztán mégis. Eszébe jutott, hogy a napokban, egy este, felhívta egy ismeretlen. Azt mondta, hogy G. ifjúkori szerelmének az ismerőse. Azt is mondta, hogy a lány súlyos műtéten esett át és kórházban fekszik, egy távoli városban. G. szinte meg sem tudott szólalni, megköszönte az ismeretlennek a hívást és kérte, hogy adja át üdvözlését, és hogy jobbulást kíván.

Amikor megállt a busz, leszállt és elindult a Mester háza felé. Egy nagy, régi bérház harmadik emeletére kellett felmennie.

Amíg ment fel a lépcsőházban, megint a kórházban fekvő lány jutott eszébe. Azt kívánta, hogy gyógyuljon meg. Az elmúlt évek alatt már megbocsátott neki mindent és belátta, hogy ennek így kellett lennie. De nem csak a lány miatt kívánta a gyógyulást, hanem önző módon, önmaga miatt is. Ugyanis, ha valamilyen fatális tévedés folytán, a lány mégsem gyógyulna meg, úgy G. soha nem tudhatná meg, hogy valamikor valóban szerette-e őt igazán.

A Mester kedvesen fogadta, leültette és teával kínálta. Tudok mindent, fiam – mondta. Hadd meséljek el neked egy történetet. Élt egyszer két jó barát, két fiatalember. Nevezzük őket X-nek, és Y-nak. X. nagyon szerelmes volt egy lányba, aki azonban nem tekintette őt többnek barátnál. Viszont Y. nagyon megtetszett neki és találkára hívta. A két barát találkozott, mielőtt Y. elment volna a találkára a lánnyal. Y. tudta, hogy mi a helyzet, ezért felajánlotta, hogy úgy fog eljárni a légyotton, mintha X. lenne, tehát mintegy felajánlja az érzékeit, a testét, de a lelke nem lesz ott, mert addig helyet cserél X. lelkével. X. elfogadta a cserét. A megállapodás szerint történt minden, a lány pedig semmit nem vett észre. A két fiú barátsága pedig csak erősebb lett ezáltal.

Gondolkozz el ezen, fiam! Mennyire szerethette egymást ez a két ember, ha ilyen áldozatra voltak hajlandóak egymásért. Mert mindketten áldozatot hoztak, ez nem kétséges!

G. magába mélyedve ballagott hazafelé. Nagyon elgondolkodtatta a történet. Ugyanakkor, teljesen váratlanul, eszébe jutott, hogy amíg „bent” volt, levelezett egy másik lánnyal, aki hosszú ideje nem jelentkezett. G. nem tudta, hogy ennek mi lehet az oka. A lány, akit J-nek hívtak, legutóbb azt írta, hogy nem akar G.-vel találkozni, mert attól fél, hogy G. beleszeret.

Egyszer csak a lakásajtó előtt találta magát. Kinyitotta az ajtót és belépett az előszobába. Átment a szobájába és az íróasztalán egy levelet talált. Felbontotta. „Kedves G.! Mégis úgy döntöttem, hogy látni akarlak. Holnap este érkezem. Szeretettel: J.”

G. magába roskadt. Kiment a konyhába, kinyitotta a hűtőszekrényt, kivett egy üveg bort, felbontotta és nagyot húzott az üvegből.

„Úgy tűnik, akárhol és akármikor lehet boldog az ember. És a boldogság, mint valami fantom, örökké üldözni fog, bárhová is megyek, bármit is csinálok”

G. letette az üveget, bement a szobájába az íróasztalához. Papírt és tollat vett elő és írni kezdett:

„Eltávozott a nap, megjött az éjjel
s a földi lelkek fáradalma, bújja
enyhén oszlott a barna légbé széjjel.
Csak én magam készültem háborúra
a szánalommal éppúgy, mint az úttal,
melyet emlékem hiven rajzol újra.
Ó Muzsa, nagy szellem, tiéd ez új dal,
ó lélek, aki írod, amit láttam,
nemességed elválík majd ezúttal!”

II.

Mindig is tudtam, hogy a neveknek mágikus hatásuk van, de hogy ekkora jelentősége legyen, mint G. esetében, ezt még én sem gondoltam volna, pedig már láttam egy-két dolgot hosszú életem során. Szerintem elég furcsa, hogy két azonos nevű nő legyen az életében, több éves eltéréssel, ráadásul az első, két évtized után, mintegy „visszatérjen” hozzá.

De azt hiszem, egy kicsit előre szaladtam. Mert mindig az a fontos, ami most van. És most G. a teherautó hátsó utasterében fekszik, a hálózsákján és a kabátjával takarózik.

Már napok óta utazik, ő van egyedül a hátsó részben, két társa a vezetőfülkében. Csak néha állnak meg, ha elakad a menetoszlop, vagy könnyítenek magukon.

A szolgálati térben, a műszerfalak előtt, néhány rögzített karosszék áll, de azok menet közben nagyon kényelmetlenek, mert a földutakon a lelkét is kirázza az embernek a teherkocsi.

Az egyik sarokban, nagy műanyag kannákban áll az ivóvíz, ezekből szokta megtölteni G. a kulacsát. Meleg ételt már napok óta nem kaptak, a felhalmozott konzervekből szokott egyet-egyet felbontani, de melegíteni csak akkor tudja, ha megállnak. Ráadásul itt bent még dohányozni sem lehet. Menet közben csak a vészvilágítás ég, annak a fényénél nem tud olvasni. Amikor időnként felkel, két oldalon kapaszkodik a székekbe, vagy a műszerfalba, mert a kocsi úgy rázza, mint egy tengeren hanykolódó hajó. Imbolygó léptekkel, akár egy tengerész, a hátsó falon lévő ajtóhoz megy, ahol az egyetlen ablakon kinézve, a mögötte haladó teherautót látja és a tájból egy keveset. A kommunikációs vonalak ilyenkor nem működnek, a vezetővel is morzejelekkel tud érintkezni, ahogy átkopog a falon.

A lány a padon ült, és cigarettázott. G-t várta. G. nem tudta mire vélni a dolgot, hiszen tudtával ennyire azért nem voltak jóban. (Biztosan unatkozik – gondolta.) A lány barna haja Kleopátra-frizurába rendeződött. Miért nem ülsz le? – kérdezte G-t. Nem harapok – mondta és mosolygott. Na, abban nem vagyok biztos – mondta magában G. és egyik lábáról a másikra állt, miközben aktatáskáját áttette jobb kezéből a balba.

Tulajdonképpen nagyon szívesen leült volna a lány mellé, a padra, de sietnie kellett. Rövid volt az ebédszünet és őszintén szólva már nagyon éhes volt. És az ebédről semmilyen körülmények között nem akart lemondani. Különben már megszokta, hogy az emberek keresik a társaságát, de amikor neki lett volna szüksége rájuk, akkor rendszerint valamilyen kifogást kerestek. Ahhoz is hozzászólt, hogy a világot ellenséges területnek tekintse. Így hát, gyorsan elköszönt a lánytól és elindult ebédelni.

Békeidőben mindig a titkosítók külön ebédlőjében ettek. Most vágyakozva gondolt a meleg ételekre, amikor napok óta már csak konzerven élt. A háború a legalkalmasabb idő a halálra és most háború van. Az égben ugyanúgy, akár a földön. G. számára a halál pozitív kicsengésű szó volt, legalábbis a saját halála. G. egyáltalán nem félt tőle, a fájdalomtól és a betegségtől viszont annál inkább. Ezért mindig igyekezett vigyázni magára. Életében eddig már több alkalom is adódott volna meghalni – akaratán kívül –, de mindig megúszta. Egyszer egy mozgó vonatról ugrott le, mert nem nyílt ki időben az ajtó és neki muszáj volt leszállni. Máskor meg egy világítórakéta csapódott be a feje mellett a földbe, miközben ő a fűben hasalt. „Úgy tűnik, még nem jött el az ideje, vagy pedig fentről vigyáznak rám.”. Egyszer egy cigányasszony megjósolta neki, hogy meddig fog élni. Egy alkalommal pedig három napon keresztül feküdt eszméletlenül, negyven fokos lázzal. Utána nem tudott visszaemlékezni arra, hogy merre, milyen tájakon járt.

G. a tükör előtt állt, borotválkozott és közben arra a lányra gondolt, akit örökre el akart felejteni. Profilból úgy nézel ki, mint Dante – mondta a sofőrje, aki egy széken ülve cigarettázott. Honnan ismered te Dantét? – kérdezte G. Láttam róla egy képet egy könyvben – felelte a sofőr. Dante megjárta a poklot, de azt hiszem, most mi is azt tesszük – válaszolta G. és befejezte a borotválkozást. Majd pedig ő is rágyújtott egy cigarettára.

- Adhatok egy jó tanácsot? Soha ne legyél szerelmes. – és ahogy ezt kimondta, messzire fújta a füstöt, egészen a fölöttük lassan elhúzó szállítógépek felé.

Mindig is érdekelt, hogy hogyan lehet behatolni az emberek gondolataiba. Az olyanoknak, mint G., a világ mindig ellenséges terület marad, és nekem kell megvédenem őt. Ez pedig sokkal könnyebb feladat, hogyha tudom, mit gondol. Nos, G. esetében sikerült, de sajnos nem mindenkivel sikerül, aki rám van bízva. Pedig én szellem vagyok és nem is a legrosszabbak közül való. Nem mondhatnám, hogy szeretem az embereket, de részvétet azért érzek irántuk.

G. az ablak előtt állt – háttal a könyvtárszobának – és az utcát nézte. Kint még sötét volt, az éjszakának az a szaka, amely közvetlenül megelőzi a hajnalt, amikor a legsűrűbb odakinn a sötétség. G. arra gondolt, hogy nemsokára elhagyja ezt a helyet, ahol eddigi életéhez képest elég sok időt töltött. Tudta, hogy kint, a külvilágban a sötétség erői az utolsó, végső összecsapásra készülnek. G. bízott benne, hogy állni fogja a sarat, ahogy az apja is mindig állta, mindig, minden körülmények között. Aki, miután elárulta neki születése titkát, eltávozott ebből a világból. De előbb még elmondta, hogy az olyanok, mint ők, nem testtől, hanem szellemtől születnek, és semmi nem árthat nekik, ami mulandó.

G. levette a füléről a fejhallgatót és hallotta, ahogy az énekes még egyszer elénekli rekedt hangon: „Minden rendbe jön, szerelmem!” Kinézett az ablakon, és látta, hogy keleten, éppen ott, ahol a legmélyebb a sötétség, lassan meghasad a fekete fátyol, a Maya fátyla. G. megfontolt mozdulatokkal cigarettára gyújtott és – miután mélyen leszívta a füstöt, az ég felé fújta azt. Közben arra gondolt, hogy akkor jár legközelebb az igazsághoz, ha – a legvégső következtetéstől sem riadva vissza – azt mondja, hogy egy világ vége soha nem volt és soha nem is lesz más, mint egy illúzió vége.

H. Hadabás Ildikó

Számadás előtt

Öreg, kövér, vén bakacsinok,
hollóként ültök vállaimra,
előletek ijedt kezemmel
az égbe kapaszkodnék vissza,

ahonnan egyszer rég, lejöttem,
vagy tán nem is én lettem volna?
hanem az egyik takács őszám
font lajtorját oda- és vissza?

Fekete hollók, kövér sandák,
adjon az Isten más világot,
hogy az utolsó lámpagyújtó
szépapám szava legyen áldott,

s messzi hazáim ősi földje,
Erdélyben és fenn Angliában...
kalandozó szegény szívemet
számon tartón majd visszavárja.

Nem emlékszem a rég időkre
mit tán mesélt családi fáma --
de mindegy is, mert ami elmúlt
az eltűnt idők ezüst porába',

s ott ég a csillagokban távol
lelkem attól oly megigézett,
hogy kimondani vágyja titkát
ha volna rá szó, volna ének.

S ezért a megszenvedett múltért
állhatok jövőmben sorba,
hessentve szemet-szemért vágyat,
amelyhez érzem jogom volna.

Ezért a százszor is megváltott
jövőtlen, rongyos, árva népért
talán nekem is lehet szavam, s
kérhetem hollók seregétől,

vigyék innét Júdás ezüstjét,
a megváltásnak több az ára,
nem eladó a lélek csendje
s a hová tartasz boldogsága!

Október végi stáció

A fák csonkolva álltak,
szürke prém hátukon a táj –
águk dere csomókba hullva,
a horizont néma homály.

Barázdákon átlépkedett harangszó
– csak a múlt... és csak a jövő!
A szamártövis csupa fájás,
és meg se moccan az idő.

Öreg kéz suhint, surrogással
sodorja a láncos kutat,
gyertya lángja a temetőben.
égi utak után kutat,

és megtalálja nagyanyámat,
amint gyúrja a kenyeret,
s a sütés után keresztet vet,
minden nap rendben megszegett.

Az égi pásztor hozza nyáját,
bekopog minden hajnalon,
ostor csapása idehallik
szeg-verte szívünk fájdalom.

Gúzsba kötött várakozások,
grádicsokat épít a messzi ég,
magunk után kutakodnánk,
ha volna hol, ha lenne még!

Ország, város...

(Befejező rész)

Víz

Urán-kút Kővágóörsön több is van, betonfödémrel lezárva, és a sugárvezélytől rettegők képzeletét megmozgatva. Ahogy a tapolcaiakét a *Szent György hegy* lábánál lévő *Királ-kút* (avagy *Királykúti forrás*) mozgatta meg: egyesek szerint Mátyás király itt itatta a lovát, mások szerint a kútból egyszer sárkánykígyó jött elő, és mindennapi betevő falatjaként már a királylányt követelte, amikor Szent György vitéz elbánt vele, megint mások szerint a kútban egy harang – és vele együtt sok arany is – elmerült, majd az előbbi minden hetedik évben „feljött”, de az aranyat hasztalan keresték.

Ezzel szemben a *Ság puszta* nevű, zánkai Balaton-part szakaszon lévő, de *Köveskál*hoz kötődő *Vérkút* (úgy is, mint *Vérkúti fürdő*) nem a képzelet szüleménye, hanem a minden képzeletet fölülmúló valóságé. Eötvös Károly is leírja²⁴, hogy egy Sietős Gábor (másképpen *Hugli*) ragadványnevű, köveskáli borbély miképpen létesített ott „köpölyöző intézetet”, amelynek az emléke Köveskálon is elevenen él.

Olyan régi *Bodonkút*, amelynek a bélése egykor még csak nem is kő, hanem kivájt fatörzs lehetett (olyan testes, mint amelyből a balatoni *bodonhajókat* készítették), Ábrahámhegy, Mindszentkál és Szentbékál határában is van, de ha így volt, a fagyűrűket akkor is már rég cementgyűrűkkel cserélték fel, ám a név – egykori alapját vesztve bár – a régi maradt, még olyan kutakra is kiterjesztve, amelyek fabélést sosem láttak. A henyei *Jégfarku kút* a nevét (a Szent György hegyi sárkány hideg leheletéhez képzelte *Jégbarlangtól* eltérően) talán nem csupán nagyon hideg vizéhez társított képzeteknek, hanem ott télen jellemzőnek talált jégcsapoknak is köszönheti. A mindszentkáli *Csiger-kút* vizét az ottani kocsmáros állítólag csigerbor készítésére is használta, (sőt, a bort ebből vizezte is), a köveskáli *Fejfájós* (mert azt mondják, a forrás vizével fejfájást okozó) –*kutat* bizonyára azért nevezik *Térdes-kutnak* is, mert térdelve kell belőle vizet meríteni, ahogy a henyei *Hódlókút*nak is „hódlolni” kell, vagyis le kell borulni előtte. A kapolcsi, diszeli és badacsonytomaji *Büdös-kutak* neve pedig végképp önmagáért beszél.

A Köveskál és Kővágóörs közötti *Sásdi-réteken* eredő források vizét a *Sásdi-patak* szállítja a Balatonba. Hogy egykor rajta malom lehetett, azt nemcsak másik, *Malom-séd* neve, hanem egy 1850-es években készült kataszteri térkép „urasági földbirtok dült malmai” megjegyzése is igazolja.

A környék leghíresebb ásványvizei a (*Theodora* márkanéven kizsákmányolt) *Kékkúti*, a *Gulácsi* és a pálkövei *Savanyu kút*ból jövő *Savanyu víz*.

A *Fekete-hegyi* tavak közül a „növény” fogalmával is társíthatónak tekintettük a *Monostori-tóval* együtt tőzegmoha lánjáról híres *Barkás-tavat*, a vízében tenyésző gyógynövény (*Acorus calamus*) gyökeréről nevezetes *Kálomis-* (vagy *Kálamisz*) -*tavat* és a *Fenyves-kráternek* is nevezett *Bikálót* (vagy *Bika-tavat*) – amelynek utóbbi nevei viszont az „állat” fogalomkör lehetőségeit bővítették.

A kisörspusztai *Bányatavak* alakját, méretét és vízminőségét a bányaművelés évről évre változtatja. A különleges kvarchomok kitermelése nemcsak az ottani *kötengert* tette tönkre, de a *Burnót patak* (másképpen *Séd* vagy *Ábrahámi Séd*, illetve Cholnokynál *Burnóti-patak*) medrének egy részét is kisajátította, a bányatelkekké minősített falut pedig bekerítette. 2005-ben szó szerint: drótkerítéssel. A *Berek*, *Bozót*, *Burnót* és *Bugyberek* (valamint röviden csak *Kisörs*) addig is gazdag névkészlete ezáltal sajnálatos okból gyarapodott. A maradék házakat, temetőt és műemlék haranglábat a pusztulástól megmentő (ám a bányatavak csábításának ellenállni nem tudó), nyaranta népes üdülőközösséget és az

egyetlen állandó lakost ugyanis a drótkerítés oly mértékben fölháborította, hogy az egyedüli, szabadon hagyott bekötőút jelzőtábláját átfestették. Azóta az áll rajta, hogy *Kisörs-láger*. A tavaknak a bennük minden tilalom ellenére fürdőzők adtak nevet. Amelyiken a patak átfolyik, az a *Patakos*, amelyiknek a partján vöröses iszap rakódik le, az a *Vasas* (más néven *Salföldi*, mert ez van Salföldhöz legközelebb), és van egy *Sekély* meg egy *Misztikus*, vagy más néven *Süppedős* is. Ez az utóbbi jelző a bányaterület jó részét megilleti, még az agyagos homokkal feltöltött, régi tavak környéke is olyan, mint a „száraz tónak nedves partja”: aki túl sokáig áll egy helyben, az lassan süllyedni kezd. Még a nagy bekerítés előtt volt rá eset, hogy meggondolatlanul oda irányított, és süllyedni kezdő lovainkat (egyikük lovasával együtt) csak nagy nehézségek árán sikerült kimenteni²⁵.

Növény

Míg az „ország”, a „város”, a „ház”, a „hegy” és a „víz” esetében azok neveit kellett gyűjtögetni, a „növény”, az „állat” és a „híreseMBER” csoportban olyanokat, amelyekről vagy akikről az általunk térképezett térségben elneveztek valamit. Ilyenformán példának okáért a tapolcai *Ipszilonok* miatt kiírtott *Barackos* vagy a Köveskálón (az *Életház* mögött) *Mandulássá* vált, néhai *Berkenyész* játékunkban mint „ország”, a *barack*, a *mandula* és a *berkenye* viszont mint helyi „növény” szerepelhetett.

Hasonlóképp a tapolcai *Almafa-réten* és a monostorapáti *Ómás-vögyben* termett alma, a *Kódistelket* (vagy *Szezin-fődeket*) ellepő „kódisfű” és a *Répa vető út* mentén az erdei vadaknak kiszórt répa, a mindszentkáli *Körtelesi dülőben* érő körte, a *Borzás-háti réten* tenyésző bodza és a *Gelegényes* nevet adó galagonya, a gyulakeszi *Gyárfásban* rejlő nyárfa, a henyei *Bögtető* (másképpen *Bükkhegy* vagy *Bükh-hegy*) és az ábrahámhegyi *Bök(hegy és -tető)* nevében – de a valóságban már nem – uralkodó bükk, a Monostorapáti fölötti *Boncsos-tető* fáira fölklúszó borostyán, a salzföldi *Cser*, *Cseri kereszt* és *Cseri-kut* nevekből sarjadó cser(fa), a gyér füvű, bokros legelőt is jelentő *Magyal* névben rejlő *Ilex aquifolium*, a kékkúti *Mogyorósi-* (vagy *Mogyoródi-*) dülőben termő mogyoró és a *Rozs-kúti dülőnek* nevet adó rozs, a kővágóörsi *Alszeg végiben*, a *Szegszénai réteken* termő (Pesty szerint „félsegg”, mert sáros) széna és az *Iremfő* (vagy *Irem-fő, Ürömfő*) néven is ismert *Kopári-út* mentén a néphagyományban boszorkánysöprűnek is alkalmas bárányüröm, a káptalan-tóti *Szemilon-tetőre* 1890-ben telepített, „szemilon” nevű szőlőfajta, no meg a kővágóörsi *Nyálás-tóban* tenyésző békanyál és a salzföldi *Lencsés-tó* békalencse állománya. A henyei, kékkúti és tapolcai *Haraszt* mint „növény” (Pteridophyta) is játékjogot nyert. Ám azt is tudni kellett, hogy mit neveztek el róluk.

Ha valaki csak annyit írt, hogy „(búza)kalász”, „szőlő” vagy „tölgy”, de meg tudta mondani, hogy az Monostorapáti, illetve Ábrahámhegy, Badacsony(tomaj), Gyulakeszi, Hegymagas, Káptalan-tóti, Kisapáti, Lesencefalu, Monostorapáti, Nemesgulács, Raposka, Révfülöp, Szentbékálla vagy Zalahaláp, tölgylevél és makk pedig ugyancsak Monostorapáti címerében látható, akkor az ezzel szereshető pontja érvényes lett.

Állat

A helynevekben szereplő állatok közül a róka volt a leggyakoribb. A hegyeknél már említett, ábrahámhegyi *Bagoly-sziklát Róka-sziklának* is hívják, amiben éppúgy benne van, mint a szigligeti *Rókarántó* (domb) nevében, de *Róka-domb* van Sáskán és Lesencetomajban is, Kisapátiban pedig *Rókaberek*, Zalahalápon *Róka-főd*, Révfülöpön *Róka-hegy*, Badacsonyban *Róka-lik* (barlang) és *Rókatoppantó*, Taliándörögdön *Rókás-árok*, Diszelben *Rókaugrasztó*.

Nyulat a zalahalápi *Nyúl-dombon*, a köveskáli *Nyúl-dombi dülőben*, a diszeli *Nyulászó-dombokon* és a szentbékállai *Nyúlszalasztó dombon* lehet keresni, bár az utóbbin azért nem érdemes, mert ha átszalad a szomszédos vadászterületre, akkor annak már lőttek (mások).

Kígyó a hegyesi *Kígyós nyiladékban*, a nyirádi *Kígyós-patakban*, meg a sáskai és lesencetomaji *Kígyós tavakban* egyaránt található, rák ellenben csak a szentbékkáli *Rákuta* tavacskaiban. *Teknősbékkát* egy bizonyos szemszögből annak látszó, salföldi kőrákás rejt, pizstrángot pedig a Tapolca patakra települt, városszéli *Pizstrángos* tenyészt. *Cinege* egy hasonló, meredek monostorapáti domboldalon, *Jégmadár* pedig a Szájbély Árpád Somogyba követ szállító hajójáról elnevezett, ábrahámhegyi vitorláskikötőben található.

A gyulakeszi *Szarvas mocsár* egy benne elsüllyedt, fehér szarvas legendáját őrzi.

Lovat is a szentbékkáli *Lovaspóló* (pálya) közelében érdemesebb keresni, mint a tapolcai *Nyihogó réten*, mert ott már rég elmerültek az egykori ingoványban. Bika viszont található a szigligeti *Bikaföldön*, számtalan *-istállóban*, a szentbékkáli *Bika-tó* partján, a Mindszentházi, Hegymagasi, Lesencetomaji *-réteken*, a kapolcsi *Bikás-kerben* és az ábrahámhegyi *Bikaölési dűlőben* is, ahol állítólag egy megvadult bikát öltek meg, bár Pesty szerint az itteni csorda uralkodóját egy annak bömbölését meghalló, Balatonboglárról átúszó hím „ütte agyon”, Jankó szerint pedig ugyanazt egy hal húzta le a víz alá, és ott ölte meg. Kihérlett bikát ezzel szemben a (parasztok számára tiltott, uradalmi) gyulakeszi, sáskai és Mindszentházi *Ökörtilos* legelőkön, a lesencefalui *Ökör-völgyben* és a monostorapáti Kis-Boncsos tetőn lévő, *Ökörhálás* fennsíkon kell keresni. Szarvatlan marha (vagy kecske), azaz „buga” csak a („Buga” ragadványnevű Schwarzmann után *Svarcman-rétek* is csúfolt) kisapáti *Buga-réten* található, de birka elég sok van: Vigántpetenden a *Birka-dombon*, a Kornyi-tó partján (és még sokfelé) *Birkaakóban*, Zalahalápon (és másutt) pedig *Juhhodályban*. Kecse pedig – többek között – a kapolcsi *Kecske-hegyen* és *-kövön*, meg a lesencetomaji *Kecske-csapáson* és a szentbékkáli *Bakutai csapáson*. Kutya van minden *Kutyaszorítottban* (zsákutcában).

A Kornyi tónál tenyésztett *Káli strucc* és a Káli Medence Környezetvédelmi Társaság Híradójában pletykarovatot vezető *Káli kacsa*²⁶ esetében is e nevezetes madarak kezdőbetűit (S vagy K) tekintettük mérvadónak, jóllehet ezen esetekben az állat nem jelző volt, hanem jelzett szó.

Végül, a valós vagy képzelt címerállatokat (az ábrahámhegyi halat, a badacsonytomaji sast és griffmadarat, a szigligeti egyszarvút, a raposkai sárkányt és a Mindszentházi sárkánykígyót, valamint a balatonhenyei, a köveskáli, a kövágóörsi és a tapolcai oroszlánokat)²⁷ ugyancsak elfogadtuk.

Híres ember

Huszonegy településen az utcák többségét (kilenc faluban mindet) „híres emberekről” nevezték el. Ráadásul, a nyolcvanöt híresség közül csak tizenöt volt helyismeretet terjesztő, helyi nevezetesség, de nem volt közöttük a Balaton-felvidék számos, kiváló kutatója – sem Cholnoky Jenő, sem Jankó János, sem Sebestyén Gyula – és például az egész Balaton madárvilágát feltérképező *Csörgey* Tituszról is csak ott (Ábrahámhegyen) neveztek el utcát, ahol egykor nyaralója volt.

A népszerűségi listát *Petőfi* vezette, aki huszonnyolc utca névadója lett, őt *Kossuth* követte huszonöt, majd *Rákóczi* tizenhét, holtversenyben *Ady* és *Jókai* (tizennégy-tizennégy), *Dózsa* (tizenhárom), *József Attila* (tizenegy), ismét holtversenyben *Zrínyi* és *Táncsics* (hét-hét), aztán *Széchenyi* (hat), *Kisfaludy* (öt), *Arany János* és *Árpád* (nyilván honfoglaló „apánk”: négy-négy). Nemcsak ez utóbbi kettő hátrányos helyzete lepett meg, de még inkább az, hogy *Szent Istvánról* (!) és *Vörösmartyról* a hatszázhuszonöt utcából mindössze három volt elnevezve – ugyanannyi, mint a festő *Egry Józsefről*, a moszkovita *Sallai Imréről* vagy (a Kossuth-díjjal 1955-ben jutalmazott költő) *Simon Istvánról*.

A nyolcvanöt híres ember között húsz költő (illetve író), másik húsz politikus, uralkodó és/vagy katona. Közülük három (a sárkányölő *György, I. István* és *László Szent*, másik három *Árpád, Előd* és *Lehel*) vezér, ismét három (*István* és *László* mellett *Hunyadi Mátyás*) pedig király. Továbbá kilenc tudós, négy zeneszerző, két festőművész és egy püspök található. Tizenkilenc utcanévadó, híres ember érdemeit viszont a „munkásmozgalmi” lexikonban kellett keresnünk. A háromutcás *Sallai* mellől valamiért hiányzott *Fürst*, de kétutcás volt *Hámán Kató*, az említett *Rózsa Ferenc*, továbbá *Ságvári (Endre)*, *Somogyi*

Béla és Zalka Máté, egyutcás Bacsó Béla, Kulich Gyula, Kun Béla, Mező Imre, és egy-egy utcával Engels meg Lenin is tartotta magát, ám a terjedelmes névjegyzékben nem találtuk sem a Rákosi-korszaknak, sem az 1956 utáni megtorlásnak egyetlen munkás vértanúját sem.

A nyirádi utcanevek névadói azoknak csaknem a felét (legalább tízet) a munkásmozgalmi lexikonból vették, főterét és címerét viszont Erzsébet királyné képmásával díszítették.

A külterületek névanyaga ennél lényegesen több helyismeretet közölt, de számos elnevezés könnyen félre is vezethetett volna. A balatonhenyei *Főső-*, *Aasó-* és *Küső-Harka* nevekben is a *Káli-medence* nevére adó Kál horka méltóságnevére bukkanhattunk, a Köveskál és Kővágóörs között elterülő *Sásdi* (más néven *Kapitány*) –rétek és a *Sásdi-szél* Domokos Mártonnak, a Rákóczi szolgálatában álló, nagyvázsonyi kuruc kapitánynak, a templomromok (mint a *Mária Magdolnáról* elnevezett salgföldi) és az ép templomok (mint az ábrahámhegyi *Jakab-Fülöp* kápolna és *Szent László* templom) azok védőszentjeinek az emlékéért őrzik, de például az utóbbi településen csak a nyári napfordulón használt „*Nyári János*” (másképpen *Szent Iván* vagy *Keresztelő Szent János*) kápolna mögött hiba lenne valami Nyári János nevű hírességet keresni, és a *Satu-út* (másként *Méjut* vagy *Partos út*) sem a kézszerítéséről „*Satu*”-nak elnevezett, salgföldi „híres ember” ragadványnevével viseli, hanem valószínűleg arra utal, hogy ott a lefelé ereszkedő szekeret be kellett fékezni, vagyis „*satúni*”. A tapolcai, *Viszló-parti* kirándulóhely *Feszenkő* neve viszont a sírkő alatt fekvő szovjet katonáé.

A tördemici *Mátyás-árok*, a Mindszentkáli –*domb* és –*tető*, vagy az edericsei –*kert* pedig nem Mátyás királyról, hanem az ott birtokos, Mátyás családról lett elnevezve. A gyulakeszi *Csigó-malom* (újabbban *Stilus galéria*) vagy a sáskai, káptalanfői és badacsonytomaji *Csigó-kutak* elnevezése az emlegetett nagybirtokos családhoz köthető, a káptalanfői *Budi-főd* és –*kereszt* neve a – Mohács után állítólag²⁸ Budáról ide telepítettek miatt gyakori – Budai családnévből, a tapolcai *Cibakházi* (Köveskálban *Csikházi*) dűlőnév pedig alighanem a Zwack, a salgföldi *Kan-domb* neve a Kun személynévből ered.

Ám számos hely megjelölésére nem személyek, hanem foglalkozások vagy népcsoportok nevére használták. A hajdani iskolamesterek javadalmi birtokaira utaló, zalahalápi, káptalanfői, kékkúti és lesencefalui *Mester-főd*, a taliándörögdi *Mester-tag*, –*árok* és –*legelő*, a vigántpetendi *Mester-kút*, a monostorapáti *Mester-erdő*, a diszeli *Mester-dűlő*, a sáskai *Mester-kert* és a lesencetomaji *Mester-szőlő*, valamint a papi javadalmak emlékéért őrző, henyei, halápi, istvándi, gyulakeszi, tóti, tördemici és szigligeti *Pap-födék*, a taliándörögdi *Pap-híd*, a kapolcsi, Mindszentkáli, monostorapáti és káptalanfői *Pap-tag*, kövágóörsi (ecséri) és vigántpetendi *Pap-kert* és a raposkai *Papdiós* mind arról győzött meg, hogy az *iskolamestert* (úgy is, mint *mestert* és *tanítót*), valamint a *papot* eleve „híres ember”-nek kell tekintenünk. Többek között az edericsei, hegymagasi, gyulakeszi, köveskáli, szentbékai és zalahalápi *Cigány-domb*, a tapolcai *Cigánytelep* és *utca*, a kapolcsi és badacsonytomaji *Cigánytanya*, a henyei és kövágóörsi *Cigány-kert*, a tördemici *Cigány-híd*, a kispáti *Cigány-rét* és a szigligeti *Cigány-tábla*, továbbá a sáskai, balatonrendesi és badacsonytördemici *Zsidó-ház*, a hegyesdi és köveskáli *Zsidó-domb*, a sáskai és lesencefalui *Zsidó-kút*, a zalahalápi és lesenceistvándi *Zsidó-tag*, a kapolcsi és tapolcai *Zsidó-udvar*, a taliándörögdi *Zsidó-erdő* és –*haraszt*, a henyei *Zsidó-föld*, a hegymagasi *Zsidó-kert*, a kispáti és Nemesgulács közötti *Zsidó-rét*, a sáskai *Zsidó-tábla*, a tördemici *Zsidó út* és számtalan *Zsidó templom* meg *temető* okán azonban minden *cigány* és *zsido* is „híres ember” lett.

De hírességnek tekintettük a helynevekben (még) nem rögzült ragadványnevet, jóllehet valamiről különösen nevezetes ismerőseinket is. Így többek között a megboldogult *Bolondjósit*, a betöréseiről elhíresült *Keszegcsabát*, a karikásostoráról is nevezetes *Fociferit*, valamint *Gazduramat*, aki föllovagolt egy Ipszilónház ötödik emeletére, *Rúigatment*, a jógázó labancot, aki (a szavajárásáról) *Macskaszarnyi Pistabácsi* pincéjében úgy „kimúlt, mint a pej szüretkor” (vagyis csak látszólag, mert berúgott)²⁹, továbbá *Mézesnénit*, *Borosbácsit*, *Gombát*, *Gyulavezért*, *Káposztát*, *Mengelét* és a *Zenebohócot*.

Ezek után játékunknak például egy A-betűs fordulója még így is alakulhatott:

ORSZÁG	VÁROS	HÁZ	HEGY	ÍZ	NÖVÉNY	ÁLLAT	HÍRES EMBER
<i>Aasó-Bondoró</i> (Határrész, Kapolcs)	<i>Aasó-Pabar</i> (Teleplésrész, Lesence- Istvánd)	<i>Aasó malom</i> (Talián- dörögd, Köveskál, Gyulakeszi)	<i>Aasó-Kőhát</i> (Kővágó- örs)	<i>Aasó-folyó</i> (Hegyesd)	<i>Aasó-lapi</i> (Balaton- ederics)	<i>Aasó- Sáska</i> (Sáska)	<i>Aasó-Tód</i> (Tód személynév, Köveskál)

A B betűnél a „Beeső-” és az F-nél a „Főső-” kezdetű nevek is hasonló előnnyel kecsegtettek, és megkaphattuk értük mind a nyolc pontot, de tudtuk, hogy az ilyesmi igénytelen megoldás. Ennél jobbat is találhat bárki, aki ezt a helyismereti játékot – a világ bármely táján – kipróbálja.

„Puskázni” szabad!

Például innen:

- A Balaton és a Keszthelyi-hegység turistatérképei 1:40000, 1:80000 (1992 és korábbiak)
 Bakay-Kalicz-Sági: Magyarország régészeti topográfiája (Budapest, 1966)
 Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban (Budapest, 1907)
Ch = Cholnoky Jenő: Balaton (Franklin Társulat, Budapest, é.n.)
 Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. (Budapest, 1897)
CzF = Czuczor Gergely-Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára* (Pest, majd Budapest 1862-1874)
 Dornyai-Vigyázó (szerk.) Balaton és környéke (Részletes magyar utikalauzok 7, Bp. 1934)
EK = Eötvös Károly: Balatoni utazás (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982)
 Erős Zoltán: Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1985)
 Fekete József: Ábrahámhegyi Krónika (Tapolca, 1996)
 Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára (1851)
 Hermann-Lackovics: Köveskál
 Holub József: Zala megye története (Pécs, 1929)
 Jankó János: A Balaton-melléki lakosság néprajza
KH = Káli Híradó: egy zöld újság a Balaton-felvidékről (szerk. Somogyi Győző, 1999)
 Káli-medence Faluszeminárium Kővágóörs, 1985 január 7-12 (Népművelési Intézet, Budapest)
 Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988)
 Margittay Rikárd: A Balaton vár- és templomromjai (1940)
 Margittay Rikárd: Balaton – Tájak, emberek (1943)
MNK = Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (mek.oszk.hu katalógus, é.n.)
 Molnár László-Somogyi György: Regényes park (Kör Alapítvány, Veszprém, 2007)
 Nagy Jenő: Tapolca településföldrajza (Pécs, 1934)
 „Öreg fától öreg fáig” túrasorozat emléklapjai (szerk. Sonnevend Imre, 2002-2010)
PF = Pesty Frigyes: Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben I. (Budapest, 1888)
 Récsey Viktor: Balatonvidéki régészeti kutatásaim (Veszprém, 1895)
 Somogyi György: Ábrahámhegy, Salföld és Kisörs (Opus, é.n.)

Somogyi György: Balaton gyógy- és tengerfürdő (Fölvételek a századvégen... Novoprint, Dorog, 1998)
 Somogyi György: Nemzeti Park; A Balaton képe (in *A Balaton könyve*, Nők a Balatonért Egyesület, é.n.)
 Somogyi György: Magyar Tenger magyar ecsettel (in *Magyar Napló* 2009. augusztus 6-13. o.)
 Thirring, Dr.: Dunántúl, Badacsony és környéke (Turistatérkép, 1:75000, 1934)
 Tóth József: Tapolca hagyományos utca és dülöneveinek története (Tapolca, 1993)
 TV = Tapolcai Világlap (szerk. Somogyi György 1991-1993)
 Új magyar tájszótár (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979)
 VMFN = Veszprém Megye Földrajzi Nevei I. A Tapolcai járás (Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1982)
 VMHL = Veszprém Megye Helytörténeti Lexikona II. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988)
 Wodianer-Nemessuri Zoltán: Nemesvita, a nemes község életrajza (Diurna, Budapest-Novoprint, Dorog, 2001)
 Zákonyi Ferenc: A balatoni üdülőkörzet természeti értékei (OKTH, Veszprém, é.n.)

Jegyzetek

²⁴ EK II. 296.o.

25

A Salföld melletti (Kisörpusztai) *Bányatavak* madártávlatból:

elöl a *Vasas*,
 mögötte a *Patakos*,
 a *Misztikus*
 és a *Sekély*

26

Somogyi Győző rajza

27 Például:

Révfülöp

Szentbékállá

Szigliget

Tapolca

28 J.T.: Csobánci gondok 1554-ből (in *Tapolcai Világlap* 1991 dec. 6)

29 J.T.: Rémisztő szüreti legenda (in *Tapolcai Világlap* 1991 okt. 31)

Gáspár Gyula: *Generációk* - 2012 - olaj, vászon,

Németh István Péter

Az örök vadlúd V-je alatt

Madár-motívumok és változásaik

Simon István költészetében

(Részlet)

Simon István lírájában 1960 után a családi kötelékek jelentősége megnő. Nem mintha eddig a szülők, a szerelmek, a gyermekkori közelállók nem szerepeltek volna a költeményekben, ám Simon figyelme fia születése után egyre többször versbe örökíti az otthoni élményeit. Bevallja feleségének, hogy nélküle aligha volna élete, ereje. *Nélküled* című versének nyitó képe a fészkekre visszatérő fecskét és a gólyát láttatja, s azonmód intim hangulatot is fest említésükkel:

*A fecske, meg a gólya
ha esti húst érez,
röptét odacsomózza
a fészkehez –
nélküled a hazatérés
nekem sehonnani,
semmibe tűnnek az érzés
fonalai.*

Hévízen, a szűkebb pátria gyógyfürdőjének közelében is versébe fotografálta a gólyákat:

*...a fán gólyák fakeréken,
Térszene a nyitott téren...
(Hévízi képeslap)*

A termékenységet szimbolizálja e madár a nép képzeletében, az újszülöttet is gólya hozza... Ősszel a gólyák és a fecskék útra kelnek. Vonulásuk és az

iskolakezdes idöben egybeesik. De 1961-ben még kisdíák idejénél is tovább hátrál az idöben, pályás koráig katapultál vissza a képzelete. A 'fecské' tájnyelvi változatát, ahogy Bazsin hallotta, a 'föcské'-t rímeltette a költö a 'kötötte' szóra:

*Ősszel anyám keresztbe-átul
a nyakkendöt körém kötötte;
szárnyként mozgott a csücske hátul,
derekamra tapadó föcske.
(Kövek a napon)*

A kétkezi emberek sorsáért felelösséget érzö költö íróasztala köré a valóságban és a képzeletben is gyakorta gyültek ismerösök. Simon *Kezek, szárnyak* címü költeményében látomássá tágított kép örökíti meg öket. A költö személyes ügye és a közügy eggyé válik, ám így még kiszolgáltatottabb helyzetben találja magát. Alkotóként és emberként kell megövnia a rábízottakat. Keserüen idézi föl az epifánia csillagát, amely nincs segítségére: „nem süt le betlehemi csillag”. Kormos István *Pásztorok* címü versében van hasonló fájdalmas hiátus: „utat mutatni csillag nem ragyog”. Akár József Attila (*Egy, kit öse bögvé védett...*) hasonló reflexről beszél Simon is e vers második szakaszában. A kisfiát megövnii akaró apa az egyszerű emberek karjának mozdulatait szárnyrebbetéshez hasonlítja. Ezek az emberek bújtatták hajdan – Kormos István szavaival – a kisdedet csürhész Heródesek elöl:

*Ilyenek ők, az íróasztal
szélén ülők, különben nappal
kosarat visznek a piacon,
s széttárva, mint szárnyát a karvaly,
velük védek egy kisfiút...*

A költemény metaforaláncában a versek és a szárnyak felelnek meg egymásnak. A költő egylényegű a pályájával és a verseivel. (Ady önmagát többre tartotta a verseinél: *Én voltam az Úr, a vers csak cifra szolga...*) Simon István személyes pályája és vers-madarának röpte fedi egymást, sorsszerűen, még előrevetített hullásában is:

*Szárnyak ezek, majd hulló szárnyak,
s a lényeg úgyszólván az talán csak:
végül milyen magasra visz
föl, föl a feledhetetlen röpt,
bár magával viszi a meglőtt
sas a szárnyát zuhanva is.*

Simon István – hogy sorsát érzékeltesse – két ragadozó madarat írt versebe. E tény igen beszédes, hiszen ha létharcát karvallyal és sassal tudta csak bemutatni, az azt jelenti, hogy küzdelme nem bagatellizálható el, heroikus, s nem nélkülözi a súlyosabb konfliktusokat, ütközeteket sem. Közben kishia alszik, járni, majd beszélni tanul... Fújnak a böjti szelek 1962-ben, Simon úgy érzi, szárnyuk van nekik is:

*...a házak között szárnyukat
úgy csapkodják,
mint a ketrecbe zárt ludak.*

Naiv hitének hangot ad. A szelek, amelyek ugyan nem lehetnek szabadok, de a Földet, akár egy tojást, mégis feltörik, s abból úgy bújhat ki a tavasz már, mint a csibe. Simon István lét-szelídítő hitének vagyunk ismét tanúi: a ragadozó szárnyasok után megint házi madarakat említ, akiket az ember magához szelídített: domesztikált. Alvó édesanyja szobájába, amikor betoppant, nem röpi felé senki, de a sötét szoba faláról feledhetetlen csendéletet festett, amely legalább annyira forró vallomás, akár Petőfi megannyi zsáner-remek:

*Nézek a fali fészületre,
madárként csüng feje felett,
mint a zajtól mi felrepült, de
a látásomra megmeredt.*

A Megfeszített teste a Lélek madaraként mutatkozik a vers záró strófájában. Nem csupán anyákról szóló antológiák, de istenkereső versek gyűjteményeinek is éke lehetne ez az *Elágazó utunkon* című Simon-opusz.

1964-ben, pontosan két évtized távolából, a költő visszagondolt a háborúra. Kiderült, mindaz, ami történt, milyen közeli még. Mert azóta minden ősz nemcsak a levelek, de az emberek hullását is földidézi. Az ismerős őszi ábra az égen, a V-alak, amit a vadludak rajzolnak, Simon számára ekkorra a katonás rendbe állított, levadászható embercsoportot jelképezi:

*Szabályos, ősi rendben szállnak a vadludak,
alakatukból mégis mi kezd fölremleni?
még csillogni kezdenek, ha látod, hull a makk,
foszló hevederek kihullt töltényei...*

Ritkultak a madarak a Simon-versekben a hatvanas évek közepéig. Csak két versben, de azokban is csak a hangjukkal voltak jelen. (Kakukkos erdők, vadgalamb-búgású bozótos szerepelt a *Keresztúton* és a *Sikároson* című költeményekben.) Különös stílusértéket kapnak a madárnevek, illetve a madaras költői képek. A negyven esztendő költő életpártian, de már derékig a sírba képzelettel. Ezt józanul, méltósággal már 1960-ban tudatosította magában. Szembenézett végessége tényével. (Vö. *Június* című versével! – „Nézem a tünt tavasz / s a nyár új fényeit, / melyek égnek, s egyszer / majd úgy merednek rám / hűvösen, kései / ősömbe érve, mint / mákra a kosaras / asszonyok kései.” A hatvanas évek közepétől Simon valójában az *őszikéit* írta.)

Ha a fákra nézett, már nem a lombok, de a gyökerek érdekelték. A dalos pacsirtáról is – hisz az a magasban jár, míg a költő a földön és a földben – múlt időben írt:

*... tapostam a földben
esővert szántáson
tinókkal mezitláb,*

*régen volt, fölöttem
szóltak a pacsirták.
(Gyökerek)*

A múlt – melyből a tápláló és megtartó erők származnak – egyre fontosabbá vált a költő számára. Simon eredendően nem volt nosztalgikus alkat, még csak az elégiák sem érdekelték volna, de éppen olyan dolgok és értékek után vágyott, amelyek pont a szeme láttára süllyedtek el az időben. A paraszti létforma nem is olyan lassú pusztulásra ítélese joggal bizonytalanította, sőt rémisztette el. A zalai dombok, kicsinyke hegyoldalak pincéiben még leszüretelnek a gazdák, de kísérteties sírást hall már ki a must énekéből. Forrás közben valóban hangot ad a lé, s ezt a muzsikát rögzítette Simon verse, akár egy népi siratót Kodály fonográfja. A Keleti-tengernél egyszer már vélt szirén-hangot hallani a költő, most megint ezt az időtlen, kísérteties dallamot kénytelen befogadni füle. Akkor a hitves közelsége volt számára a biztonság és a létvigasz, most már a borospincében hallott ének a társtalan vadlúd panaszához is hasonlít:

*Büvölő hangszerén
tán nem is a must:
őszi árban egy szirén
énekel – a múlt.*

*Ez a fájdalmas hang
nem is zenei
dallam (hogymondjam)
világeleji;*

*lefüggönyözött csendben
gyermek gögicsél
így, vagy szennyezetlen
fújó úri-szél.*

*S fehér pincefalra
verődve lehull,
s mert senki se hallja,
kezdi új meg új,*

*panaszos sírását
a novemberi
éjben, mintha társát
vadlúd keresi...
(A must énekel)*

Pilinszky János mint keresztény-egzisztencialista költő számolt be, hogyan hallotta meg a létezés „időtlen sírását” a Balatonnál, az övéhez hasonló fájdalommal, s a művészi megformáltság hasonló szintjén sírta el Simon István a maga sors-panaszát, amelynek végén halálra szántan is kiállt a dal, a legartikuláltabb emberi megnyilatkozás mellett. Ars poetica-számba menő vallomás ez részéről. Ebben az (1965-ös) évben még egy verset írt, a *Péter-Pál erődben* címűt. Feltehetően a korkívánalmak is a költemény megírására készítették, de Simon István tudta jól, hogy a bebörtönzött örök bátrak között mindig voltak magyar költőelődök is. (Vidékéről a felvilágosodás költője, a forradalmár Batsányi például.) Simon a gólya-babona ártatlanságával állítja szembe a történelmi változások véres valóságát:

*De tudja, bármi szűk a cella, gólya
ahogy nem hozhat végül gyereket,
elgondolja, míg útját föl-le rója,
hogy minden új még kínban született.*

A vers nem illik bele az esztendő termésébe, ám sikerült darab, még úgy is, hogy feltehetően nem lehetett úgy, hogy a közéletben elfoglalt pozíciója miatt ne írja meg. Viszont jelentős, fontos vers már az *Eladó házak elégiája*. A sok madár mintha azért hiányzott volna csak, hogy most az elnéptelenedett, eladásra váró házak képét még elhagyatottabbnak lássuk. Jövőtlenül. Simon szomorúsága testvér az eladó házak panaszával. Ő beszéli ki helyettük az elárvultságot, míg az üres házak a költő bánatával néznek vissza a táblaüvegeik mögül. A bitangjára maradt udvart látja az olvasó, mint valami veszített édenkertet:

*Vár a kert is, ahogyan az ősz itt
feledte, s a vörös füveket
csonkig marta a szikkadó hólé;
a cinkehang
a körtefákon
mintha emlék volna, téli visszhang,
elhalkuló harmonikaszóé...*

Simon István áthárítja az őszre azt, amit az ember tett igazán: *itt feledte* ezt a kertet. Ha nem bízna ekkor az emberben, hogy majd mások jönnek, akik

meg fogják vásárolni ezeket az ingatlanokat, s ugyanúgy folytatják mindazt, amit az előző családok, tán verset sem tudna írni.

*Márciusi sárban csirkelábnyom
mintájával s dermedt szalmaszál
ékirásával körülkerítve
várva vár
biztos esély nélkül ácsorogva
ez a ház itt, az újkori bálvány,
hogyan valaki mégis megtekintse...*

Ez a szomorúság még elmondható, kifejezhető. A cinke adta hangfoszlány, a tavalyi csibe lábnyoma a fagyban közeli életjelek, de a lesóványult varjak baljósan kavarnak. Vajon az esztendő elég-e ahhoz, hogy a kizökent időt egy új gazda helyre tegye?

*Ez az eladó ház se ért semmit
az egészről, hogy mit is akarnak
mégis vele; jön a nyár (a kertig
húzódtak a lesóványult varjak
a kitakart vetésekre már),
vár csak addig
a nyárig tán vagy még őszig? –
amíg végre vevőre talál...*

A költő fura elégiát írt, amelyben húsz évet előre szaladt, majd harmincat vissza, akár egy nyugtalanító rapszodiában. Reményében is ott a fájdalom: emlék-ékszerboltok lesznek legjobb esetben ezek a házak egy magyar Ponte Vecchió... Fennmaradnak ugyan, történelmünk is kiolvasható lesz belőlük az unokáknak, csak éppen nem maradnak otthonok, élhető életek számára nem lesznek födelek. (Hitchcock madarai sem ijesztőbbek ennél a filmvásznon.) Negyven évesen Simon István számba veszi azokat a csodákat, amiket a világban látott: a narancsos holdvilágot Taorminában, a Sarkkört a havas tajgán, a trópusi dzsungelt... Ám a *Tavaszi szőlővidéken* című versének tanúsága szerint semmi sem olyan szép, mint a fényben s párában úszó szülőföldje, ez a „partos, kicsi Hellász” Zalában:

*Ó, mert sehol a nagyvilág
más táján a kikeleté
színében sem hasonlít rád,
vidékem, ha észak felé
repülnek már a vadlibák...*

A vonuló vadlibák ismerős rajzával találkozunk ebben a Simon-költeményben is. A vadludak és a ludak – idáig jutva is – a Simon-életműben a legtöbbször emlegetett és ábrázolt madarak. Minden hatodik madár vadlúd vagy lúd a költő utolsó könyvéig, a *Rapszódia az időhöz* című kötetéig érve.

Az életművet berekesztő kiadvány fehér és vékony volt, ám a költő közel évtizednyi verseit tartalmazta. Nyitó költeménye is madarakhoz, a fecskékhez szólt. Simon Asszuánban találkozik e kedves szárnyasokkal, akiket legalább ötször már eddigi verstermésében is ábrázolt. Ám így még soha: ezúttal egy másik földrészen találkoztak. Versenyre hívja Simon a fecskéket 1967-ben, hiszen hazájára gondol, s arra, hogy vajon, ki ér előbb haza: ő vagy a fecskék? Mert:

*...hogyan létnék egy röpte a sorsunk
és Afrikában így összefutottunk,
vigye meg, közülünk ki előbb hazatér... (Asszuán
fecskéi)*

A következő esztendőben e vidám anapesztusokat drámaibb jambusok követik. Simon a szavakat szólatatná meg, amelyekből költői világát építette. Szinte Kőműves Kelemennéi emberáldozat kell, hogy egybeálljon az építmény. Szavak dirib-darabjaihoz, hogy egybetapadjanak, a költő húsa-vére kell végül. Míg csak föl nem írják a fejfájára, hogy *ettől eddig élt*. Nagyon szép és jellemző Simon István lírájára, hogy a szavakat hangos madarakkal felelteti meg metaforaláncában:

*Szavakból is a létező világ
egy-egy látható darabja kiált
felém már egyre tüntetőbben:
kiindulhatnál kezdésül belőlem!
S tolakodón a többi jön velem,
gyerekkorom ringató bölcseje
kis fiókái, egész fészekalja
csicsijjától a férfigyöttelelem
vércséjéig mind –*

A bölcsője és a ringó fészek közötti hasonlóság alapján teremtett névátvitelt már 1955-ben is, lásd a *Bölcsőm halálára* című versénél! A bölcső mellett egyre többször feltűnik a koporsó képze is. A béresek emlékére írta az *Egy pusztai temetőben* című versét. A paraszti udvar szárnyasainak hangjára kezdődött a valahai béresek számára a nap:

*Elszaladt egy keserves élet
attól még, hogy a pusztai
béres órájára sose nézett;
csak fölkelte lámpást gyújtani,
ha mocorogtak tyúkjai...*

Simon István előszeretettel emelte be költeményeibe a köznapi motívumokat. Kormos István sem szégyellte az úgynevezett érzelmi közhelyeket. Ám a XX. század harmadik negyedében a civilizáció néha a legegyszerűbbnek tűnő jelenségeket is elbizonytalanította, „relativizálta” magának. Vele szemben Simon, aki ódát szentelt az értelemnek, egy ellentmondásos, rohanó világban őrzi meg józanságát a paraszti ősök példáinak segítségével:

*A napkelte megelőzi az estét,
vagy fordítva, az alkony a reggelt?
Micsoda kérdés! Ha tudni szeretnéd,
őt kérdezd, aki hajnalban felkelt.
(Előzés)*

A költő ez utolsó életszakaszában bebizonyítja, hogy képes kikezdehetetlen remeket írni a „sültvaló”-ból, a szemünk előtt ismerősen ellebegő látványokból. Érvényes, korszerű mondandója a dalköltészet eszközeitől időtlenné válik. Lám, a vadludaknak is egész verset írt Simon, miképpen a fecskéknek. Nem véletlenül. Mostanra, összegzésféleképpen, alakult ki benne az a sorsmetafora, amelyben az egyénnek és a közösségnek a relációját a legtökéletesebben láttathatta, szívéhez legközelebbállóan kifejezhette. Egy közhelyet, amit a gyermek is tud, ragyogtatott föl, de úgy, mint senki őelőtte. A vonuló vadludak V-je a győzelem betűjét formálja a latinok óta, és seregnyi üzenetet olvastak ki röptükből az ókori madárjósok, no meg a XX. századi ornitológusok, aerodinamikával foglalkozó tudósok és írók s költők:

*Madarat a tolláról ismered föl! –
Tartja a köztudat;
De nem láttam én még közelről
Soha egyetlen vadludat.*

*Nem ácsorgott a büzlő ketrec
Ganájában, mint csibe.
Még úgy se láttam, soha egyes
Példányként, még röpülni se.*

*Angyalárnyék volt csak a nádnép
Minden szárnyas madár-jele;
Előre nyúlt nyak s fakanálként
A két lába hátrafele.*

*Így ismertem, mert a valódi
Valójában nem él külön.
Szállnak az ég sereghajtói
Váltva egymást az élükön.*

*Két szárnyá összerendeződik
Elsuhanni együttesen.
Sötétedés után is mindig
A hangjából megismerem.*

*Egy ékként száll a bennem élő
Kíirthatatlan sok madár,
Kikre fegyver is fölfelé lő
Kényszerből és mikor talál:*

*Mintha egy toll hullna alattuk
Csak ellebegve, de vonul,
Röpül tovább az örök vadlúd
Együtt elfogyhatatlanul.*

Simon István a vadludak égi V betűje, az „angyalárnyék” alatt egy hasonlatban felidézi a földi szárnyasok világát is. A földön járó ember és a repülni képtelen csibék tartoznak a kétszintes költemény alsó részébe, a vadludak pedig a felsőbe. Valóság és égi mása? Igen, de még inkább kétféle valóság, amelyek közül a másik, a második, a felső szinten lévő az igaz, nem csupán a valódi. Simon költői üzenete arra épül, hogy a madár mint egyed és madárcsapata nincs külön. A vadludat úgy ismerte meg gyerekkorában a költő, hogy sok-sok vadlúd adja ki azt az ék-alakzatot (amely önmagában is

madárhoz hasonlít), amely számára a vadludat jelenti. Míg a csibéhez a ganaj képzelet társul, addig a vadlúdnak a tiszta, éteri magasság. (Simon Istvánék emberiség-hite szeretett volna kifejeződni a vadlúd-csapat által: az emberiség közösségekben létező emberegyedek összessége kellett volna, hogy legyen. Mert így szép, mert így volna egyszerű, de még tán logikus is. Selma Lagerlöf svéd szerelmes földrajzában, Nils Holgersson-regényében a rosszcsonk kis gyermeknek az egész világhoz való viszonya változik meg attól, hogy vadlúd-csapat viszi el. Vagyis: az ólak Márton gunarával együtt föl, föl az égbe. Tudományos magyarázat is van rá, hogy egy V-alakzatban repülő vadlúd-csapat 71 %-kal hosszabb utat tud megtenni, mintha az egyes madarak külön-külön, egyedül csapdosnának a szárnyaikkal. A Simon-vers születésének esztendejében, 1969-ben írta Nagy László is azt az azóta híressé lett előszót az *Elérhetetlen Föld* című antológiába, miszerint: „*Fiatal tehetségek, ha felrepülni rajban akarnak, az néha törvényszerű pillanata az irodalomnak.*”

S nem csupán egy nemzedék indulását könnyítette meg a rajban való fölrepülés, de a mai ergonómia tudománya szintén kimutatta, hogy ha az emberek úgy bánnának az energiáikkal, mint a madarak, akkor csodákra lennének képesek, hiszen, amikor egy-egy madár suhint a szárnyával, felhajtó erőt képez az őt követő madár számára. S amikor egy lúd kiesik a V-alakból, akkor hirtelen, akár úgy is érezheti, mintha mázsás súly húzná le a földre. Ha elfárad a csapat élén röpködő madár, akkor pihenni hátrébb sorolódik. Simon István előtt Erdélyi József verselte meg több ízben is a vadlúd-csapatok röptét. Jellemző módon ő a vezér lúd szerepében örökítette meg önmagát. Nyilván, mert a saját korában is költőként ez a fajta művészszeretlet volt az eszménye. Simon István olyannyira szerény alkotó lehetett, hogy saját ambíciói (ha voltak egyáltalán ilyen egyéni törekvései a közéletben) nem derülnek ki a vadludas verséből. Úgy érezte, nem az egyén a fontos. Nem a vezér madárra tette a hangsúlyt, hanem az egész csapatra. Sőt! Ha egy-egy vadludat lelő a nagy vadász a csapatból, attól még az örök vadlúd repül tovább, „*együtt, elfogyhatatlanul*”. A vadlúd-vonulás megjelenítése éppolyan tökéletesen tükrözi a költőnek a homo sapiens küldetésébe-

történetébe vetett hitét, mint ama a ló- és lovasáról szóló Ady-strófa:

*A nagy Nyil kilövi alóla
Kegyelmed egy-egy szép lovát,
De ülted szebb lóra az embert,
Hadd vágasson tovább.*

Az egyes ember élete a csapat útjához képest csak alálibegő tollnyi. (Vö.: Ady Endre *Új s új lovát* című verse óta tán senki sem látta hasonló-pontos allegóriában a az időközön át vonuló nembeli emberiséget.)

(Talán Király István professzor úr, Simon István barátja és munkatára, ezt nálamnál hivatottabban tudta volna elmagyarázni.) Simon, a költő, e vers tanúsága szerint a létezés értelmét is megtalálta. Illetve innen nézve nem tartotta nyugtalanító egzisztencialista kérdésnek, hogy mi végre minden?, hiszen a nagy közös vonulásba simultan az ember tulajdonképpen célját is elérte már. Megkockáztatom, hogy e költemény a közösségi társadalomba vetett hit egyik legszebb művészi megnyilatkozása volt, amelynek emberi és művészi hitelességét megkérdőjelezni – legalábbis cinizmus nélkül – ma sem tudná az utókor.

1969-ben Simon István a vadludas verse mellett mindössze négy költeményt írt. Halálélményéről, veszendőség-tudatáról ír verset Mindszent havában, s a halottak napját követően egyetlen óraszámplapként tűnik föl fölötte a csillagos, holdas égbolt. Ölyv kiált és kakukk szól az *Egy régi krumplicsekéren* című verséből. Mint a novemberi alkonyokon, úgy a költeményben sincs Nap, a fényforrás egyedül a Hold tüköre. Ingalapként az suhint végzetest a költő képzeletében. Simon most ért a pályája csúcsára, s 1971 tavaszán is egy harminc esztendővel azelőtti tavaszt idéz föl, mikor

*Minden mutatta, hogyan születik;
lány fészek lett a völgy és ibolyás
foltjaival a sok kis domb pedig
egy-egy pöttyös rigótojas...
(Tetőn)*

A komplex költői képben rend, értelem, szépség harmóniája van jelen. A születés, a madárfészek,

a tavasz képzete szétválaszthatatlanul s egymás hangulatát és jelentését erősítve üzennek az élet kezdetéről. Gyönyörű a realitásuk, amely észrevétlenül impresszionista hangulattal is töltődik. Erről a magaslatról kell a költőnek – akinek nem csal az előérzete – alászállni. Nem lassan, mint Burns John Andersonja, hanem hirtelen... Fölpillantott a téli égbolt csillagaira, kirajzolódni látta belőlük mestersége rekvizitumát, a daltalanná hidegült, néma Lírát. Simon azonban úgy érezte, még tartozik a legszebb összegzéseivel. A madarak közül Fiastyúk csillagképét is versbe fogta még egyszer (életművében másodszor), aztán ismét (már halott) édesanyja földi jószágainak képével nyitja legújabb versét:

*Fázósan elülő tyúkjaidnak
deres szalmán míg kárálva hívnak,
a hold mintha mutatná a ténnyt;
rádöbbenve végtére, hol is vagy,
ég nála az esthajnali csillag
mozdulatlan rúdzeblámpaként...*

Simon a téli udvar tyúkóljában ezúttal nem végsőkig beszűkített teret vagy bűzlő ketrec ganaját látta és láttatta, hanem a betlehemi deres szalmát... A naturalista ábrázolásmód helyett maublertschi barokk, megdicsőítő pompába emeli édesanyja emlékét. (Így látta gyermekkorában a sümegei freskókon.) A katroc madarainak valóságától a Mária-mennybemenetel magasztos jelenetig emeli Simon a Bazsiban talált, édesanyja nélküli fagyos valóságot. Az esthajnal-csillagot (Szűz Mária csillagát) diadémmal ábrázolta a diófán, s költőként erre az anyai dicsfényre számít már egyedül. (Nem a jelentől, s még csak nem is emberektől várja – kora szavaival élve – érdemei elismerését.)

Simon István az utolsó, karcsú verseskötetében is virágok és fák állnak, a gyermekkorát megannyi szép részlete szerepel, akár korai költészetében. A tájrészletekben a hajdani görnyedező, szorgalmas ősök emléke eleven még, a háziállatok, az ökrök s a tehének szakrális keretbe kerülnek, az alvó betlehemi kisded körül állnak (*Maulbertsch sümegei freskóira*). A madarak is ott szálldosnak, keringnek, földre röppennek e kötetke oldalain. Ugyanazok, amelyek első verseiben szerepeltek a kakukktól a lúdon át a gólyáig.

A gólya a nyári rétek vizein lából át a *Száz iramló nyári sor* ötödik strófájában. E madarat kilencedszer ábrázolta Simon. Ugyanezen vers egyik merész metaforája a madár és hulló toll képzetét ismét fölillantja. Miképpen a bölcs = fészek névátvitelt is képes volt új meg új költői tartalmakkal tovább gazdagítani, úgy e meghökkentő költői kép logikájában is következetes és bravúros a szerző:

*...csak a por mesefény / habozik / a kocsik / kerekén
// a szélfújta parázs / lovacsán / a szerszám-/
vasalás // míg nyújtva nyakát / mozgatja / oldalra /
ajakát / nyálát hab-madár / tollaként / szórja két /
zablaszár...*

Simon István e versében elhagyta a központosítást. Édesanyja írt így pontok és vesszők nélkül levelet, valamint a modern francia költő: Apollinaire. (A kétféle szépség: a tanulatlan bazsi asszony kalligráfiájáé s a kalligrammáé a költő szívében és versalkotó fantáziájában fedte egymást. /*Levelek*. 1960/)

Simon István ha versében megjelenített egy madarat, akkor azt nem csak egyszer tette. Így váltak a szárnyasok motívumokká a költészetében. Könnyű felsorolni azt a néhány madárfajt, ami nem tér vissza a költeményekben, csupán egyszer említődik:

fülemüle
fürj
kánya
keselyű
sas
szarka
szalonka
vércse

118 esetből mindössze nyolcszor fordul elő, a fenti madarak esetében. Még a ritka mitológiai madár-asszony, a szirén képe is ismétlődik, sőt, láttuk, a mennybolt Fiastyúkjá is visszafog Simon költői égboltjára. Mintha csak arra kérlelte volna a beteg költőt addigi oeuvre-e, hogy zengettesse föl még egyszer azt a madár-kórust, amely harminc éve már, hogy szólt, szól a verseiből. Féltucatsszorra kezdett fityülésbe a rigó s kakukkolt a kakukk, ötödször fogott dalába a pacsirta, harmadszor kezdett

búgásba a vadgalamb, amikor Balatonfüreden Csokonai alakját idézte maga elé Simon István:

*Tárd ki, hajnal, gyöngyházzsínű ajtód!
Nyiljanak a fény előtt kapuk.
Napra vár a sok-sok szárnyas apród,
számol már az erdön a kakukk;
számolja a hangot
bokron, ágközön –
várja a napot, hogy
jön és ráköszön.*

*Ó, hajnali kórus! – rigófüttyel
megeredve cseng-csobog a hang,
pacsirta szól, aztán a mély kürtjel
búgásával kezd a vadgalamb;
és ha belekóstolt,
fújni már öröm –
várja a napot, hogy
jön és ráköszön.*

E balatonfüredi madár-kórus hangverseny után Simon István kötetében már azok a szonettek következnek, amelyekből a költő idő-rapszodiája szól. Szonettekből épül föl ez az életművet lezáró ciklus, amin elégikus szólamok vonulnak végig, a befejezésig, azaz a végkicsengésig. A madárhangok közül is azt a kakukk-szót halljuk, amihez Bazsin (és más településeken is a nép körében) érdekes babona kapcsolódott. Aki hallotta, megszámlolta, hogy e madár hányat kakukkol, s olybá vette, hogy annyi év van hátra az életéből is:

*...s beleborzongtunk, bújkálva ha fujta
az évet, mit rekedten ránkszabott.
(Rapszódia az időről. 6. szonett)*

A *Téli rapszódia* című ciklusba Simon két madár képét komponálta. Egy világos és egy sötét testű szárnyas került a költeménybe. Nem véletlenül. Fény és árnyék, élet és halál szimbólumai e madarak. Fehér libák és vén kacsák mellett varjak feketéllnek a harmadik szonettben. Bernáth Aurél festett hajdan a hómezőbe varjakat, – Illyés Gyula híres szociográfiájának, a *Puszták népének* borítójára is a *Nyugatnál* e Bernáth-festmény került. Ám nem csupán komorságot és gyászt sugallnak

e strófák. Ugyanis az egyetlen kukoricaszemért lekerengő varjú – a fűrjellel ellentétben – itt marad a télben is, ezen a tájon. Simon mindkét madár dalát hangutánzó szavainkkal lekottázza: a *pility-palattoló* fűrj és a *kár, kár, koár*-ozó varjú közül az utóbbi az, amelyik felé Simon szíve húz. A madár feketeségénél sokkalta inkább a fehér a gyász színe e költészet záróakkordjában. Mint egyes tájainkon a fehér gyász, olyan Simon lírájában a valóság utolsó részlete. A befagyott és behavazott patakparton egybefehérül minden, csak a kacsák rőt (tehát piros, életszínű!) talpa hagy a természet nagykönyvébe juharlevél-forma vízjelet... A többi makulátlan, mint a tisztaszobák ágyneműje, vagy akár a paraszti szemfödél.

Kelemen Lajos

Töredék, egész¹

Minden költőnek nagy kertje van, ha a kert nem csupán föld és kerítés. S ha pláne nem a Paradicsom, hanem művelet. A kiűzetés gyors munkája máig hatékony intés, nehogy összekeverjük az állapotot a cselekvéssel.

A művész különben sem takarózhat, a neki juttatott sorsszín, mely akár dekoratív, akár szegényes, palotapark vagy koldusmező: nyílt játéktér, mert publikált élet. – Itt erős, erőlködő, mélabús és önfeledt, tragikus és groteszk, tehát meglehetősen tarka-barka alkatú népség játszik össze. Ha összejátszik. Ha szelleme nyíltságát és befogadóképességét dolgoztatja. Ha az eszmekupecek a méretalattiak, s nem az új látások médiumai. Petőfi, Arany, Ady, Babits, József Attila, Radnóti, Füst Milán, Nagy László, Pilinszky, Csoóri: tízszer egy manifesztum. A *leglényegük* egy, a többi árnyalat, matematika. S szerencsére: folytatás. Ez a művészfajta még kapaszkodik, még nem engedte el hitét, a töredékességben is az egész folytatójává iparkodik válni.

Az álom nem bocsát el, csak eliszkolni lehet előle. Hál istennek Tóth Erzsébetnél se ok, se ürügy, se készletés e futásra.

Pazarul sokféle virágzó életével összhangban írósa nem gyorsan kitelő szoliditás. Állandó műfajszomj ingerli.

A *Szállsz te már, magad...* fogalmazzunk úgy, bő kivonatban tesz kísérletet, hogy a költőt életének egy, azaz a sok közül az egyik feladatához viszonyítsa; a költő, és csakis a költő értékeit próbálván megbecsülni. Eközben főként a morál, a hitelesség, az önhűség, valamint a gondolatiság fogalmára hagyatkozva.

Mondjuk: teszünk egy ajánlatot a jövőnek.

Adekadenciaéletörömtől távoli, kultúrakedvetlenítő korszakában az utóbbi, vagyis a gondolat érzékiségének keresése Tóth Erzsébet újabb és

újabb verseiben, kiváltképp állandó ösztönzője kívánt lenni az életművön végigvezető s különösen érdekfeszítő kalandnak.

Amikor a kalandközvetítője előre elakartahárítani, hogy valamiféle tudóskodás kasztgavallérjaként járja át Tóth Erzsébet verses életművét, ehhez nagyszerű kiutat talált: az elfogultságot. Amelyet hiábavaló erőfeszítés, mi több: ostobaság lenne tagadnia. Hogy vannak jóvátehetetlen vonzalmak? De hát számít ez? Valahára minden úgyis a szerelemben összegeződik.

Ha az ember egy Nobel-díjas költő szájából azt hallja, hogy *a költészet: ásás, meghozzá olyan leletek után, amelyek végül növénynek bizonyulnak* (Heaney), kapva kap a dolgon. Elvekkkel és szentenciákkal szerelkezett, de máris könnyű bizonyítania, hogy elvei a *talán* és a *hajrá* között megférő játékterveket feszegetik csupán. Az elsőbbség az életé.

Elégszer bebizonyosodott, ami ezúttal is: ha az életközelség, az élmény személyileg garantált átélése rátalál és összeegyezik a kifejezés eredeti formáival, olyasféle külön pezsgés, eleven sziporkázás tölti meg – majdhogynem akaratlanul is – a legkomplicáltabb lírát, melyhez a végletesen absztrakt, az életre fölénnyel tekintő költészet sosem ér föl. Vagy mit lehet tudni? A költészet egyedüli örökérvényű törvénye maga a költészet.

Illyés poétikusnak, Adypoétásnak mondta nemzetét. Mi volna ebben meglepő egy olyan országban, ahol mindenegy nap egy újabb megdöbbenés; hol, ha nem a fantázia magasságában és a lélek végtelenében bújhatna meg az ember olyan körülmények közepette, melyek akkor a legfeltűnőbbek, amikor nem csapnak semmi különöset.

A miénk se összefüggéstelen történelem, de ellentétei kivételesen gyötrelmesek.

A kellő és a kelleetlen közti különbség az évszázadok során gyönyörű pesszimizmust szült a költészetben, s a legjobbknál mindmáig ébren tart egy kitörési vágyat. Tóth Erzsébet lelki struktúrája és berendezése tőlük, a gyötrelmesen termékeny, dacos pesszimistáktól és lázadóktól tanult meg működni és érvényesülni. Sok tekintetben azt is tőlük tanulta, hogy két egymás mellé írott szóból hogyan lesz egy harmadik: anélkül, hogy ezt a harmadikat kimondanánk.

Persze: az ilyesféle beszéd nem korszerű, az

¹ Részlet a *Szállsz te már, magad...* című, Tóth Erzsébetről szóló monográfiából

önmagukkal és az ábécével pepecselők nagy ívben lesajnálják, az attrakció a fő, noha a korszerűség romlékonyabb, mint a konyhaszekrényen felejtett vaj. Amint a vércsöpp vízcsöppé válik, elég a legkisebb sivatag, s föliszsa életünket.

Az, hogy Tóth Erzsébet keleti, nagy ajándéka, nagy szimbóluma életének és művének. Az érdekes éppen az, hogy e mű, mélyen ágazó gyökerein túl, legfőbb növekményeiben vagy nyugati, vagy óperenciás. Az el nem ereszkedő szenvedély, a gondolkodás izgatott akarata és a szeretetben megélhető, a műre magára is vissza-visszakérdező ironia találkoznak nála.

Mindenesetre annak, aki akárcsak egy napot szán is magának a jövődtől, formákkal kell társalognia. Végül szavak, élmények, titkok, eszmék és eszmények kicsikart (vagy éppen hiába várt) szikrazáporánál is többet elmond egy múról: megmozdul-e körülötte a levegő.

A legmagasabb felelősség és a szív legszerelmesebb szava is ebben az alig megnevezhető légmozgásban oldódik ki, amely vonzerő, tónus, hangulat, stílus és majdhogynem testies alakja az aurának – egyszerűen: *esprit*. Kevesen vannak, akiknél az egymást váltó könyvek külön és mindig különbségek, nincsenek megkenve az öncélúság vékony festékrétegével, és mégis: egymásra találó szavaikon, a csak rájuk jellemző látáson és kifejezésen ugyanaz a derült elmefény suhan át: az *esprit*, e túlbecsülhetetlen többlet.

Tóth Erzsébet ennek megteremtéséhez is ért.

S ha már nászra lépett a szavakkal, engedi szaporodni dacos hűségüket.

A *Szállsz te már, magad...* fogadalmat tett, hogy egy részletében nézi meg a Tóth Erzsébet-i életmű összesség-igényét (aminek specifikációi alig mások, mint a teljességről vizionálók egyéni álmainak átfordítása valami grandiózusnak látszó elvbe, mert az életmű valamennyi darabja külön-külön is: vagy egész, vagy töredék), szóval, hogy a várható kritikai körmösökkel dacolva sem végzi el az életmű nagy összeadását. Hagyjunk későbbre is munkát.

A *Szállsz te már, magad...* kizárólag szerzőjének értékképéhez, a versek születéskori körülményeihez arányít. Ez az egyszeri esély nem annyira tehermentes, mint elsőre látszik; de mint mindenfajta magányosságnak, ennek is megvan a jótéteménye.

S ha mérlegel, mérlegének fokbeosztása, egyáltalán az egész verses életmű tükre egyszersmind e könyv írójának ízléstükre is. Egy költészet konkrétumait voltaképpen alkalmilag kívánja harminc év írói gyakorlatának absztraktumai mellé vonni.

Továbbá becsületbeli kérdés kijelentünk, hogy ez a könyv nem ismerkedés, hanem választás. Némi túlzással: esszének álcázott, háromszereplős regény: Tóth Erzsébet, a költészet, s harmadikként a könyv szerzőjének regénye. Ha valamit mindenkiféle láttatni akar, az nem kevés, az sok: egy erős költőegyéniség gyönyörködtető árnyalatai. Egy érett, bölcs ökonómiájú költő remélhetőleg fölismérhetően megrajzolt portréja.

Mondják, bizonyos hibákat elkövetni nagyobb érdem a semminél. Ez a *Szállsz te már, magad...* számára nem mentség. A spiritizta szakma éppen hogy csak hasonlít az íróéra. Ha ez a könyv jól állítja be Tóth Erzsébetet, kellően éles vagy szórt fényben s megfelelő nézetben mutatja, a szellem kopogni fog. Ha nem, akkor csupán egy médium ravaszkodása nyomán, talán térde reszketését átvéve mozog az asztal.

Mentségből ennyi bőven elég, talán sok is. Állítólag a mindenfajta életrajztól és monográfiától irtózó Hemingway mondta: ha kikerülhetetlen, hogy szétszedjék, ha muszáj, hogy megírják életét, azt kívánná, hogy ez a munka a New York-i Jonas fivérekre háruljon, az ország legjobb állatkitömőire. E tekintetben a *Szállsz te már, magad...* védett anyag. Mert tulajdonképpen egy szívügyű regény. S mint a regények általában, magában hordja vagy magától veszti el kontrolljellegét. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a regény képek sokasága, ideális elosztásukat, rendjüket illetően mindenkinek megvan a maga véleménye. Úgyhogy egyszer, annyi kutyakötelesség mellett, hadd legyen a szerző elfogult. Nem élünk egyformán, a nyomorúságos órák előérzetétől azonban még senkit sem védett meg az élvezetek stádiuma. Az, ami valakinek a mindennapokban a szerzés telje, mondjuk: energiakoldulás, az egy más, emeltebb szituációban hatalmas kondíció. Semminek sem lenni, az ábécé hű és megbízható katonájaként menetelni könyvtől könyvig; ez még a gyöngeségnek is egy degradált változata. Fogadjuk el, hogy a mozgékonyosság, a lendület nem az évek számában, hanem a szellem

nyugalanságában, olykori kicsapongásaiban van. Abban, hogy a szellem lenni igyekszik. Csakúgy, mint a morál. Kell több, hogy regényes hangulatba ejtsük az olvasót?

Egyelőre rövid ez az emlegetett szívügyi regény, vagy regénykedő monográfia. De még nincs vége.

Mint szó volt róla, Tóth Erzsébet egylelkű, abban viszont gazdag.

A csupán a költészetére összpontosító kötet sem tehet úgy, mintha árokszélről bámulna egy írórsort; csakis a dolgok egyik felét látva. Egy majdani könyvnek (mert a mennyiség és a minőség újabb monográfiafélekét követel) a feladata lesz megállapítani, hogy a 2005-ben megjelent *olvasókönyv*, a *Camus napsütése* mennyiben műesztétika, egyes darabjai mennyiben reflexiók és mennyiben a telibe találó tömörség kis fesztiváljai a könyvrecenzálás ólomkamráiban, s mennyiben líra ez is, minden műfaji nyomás alól kiszökve.

A 2006-ban megjelent *Láncok a csuklón* az érzelmek megtartó és egyúttal húsevő tulajdonságát tudomásul véve komponál egy szívszorító, sötét színezetű lírai nagymonológot, amibe kordokumentumokat is beledolgoz a szerző. Komponál, vagy inkább komponálna, ha épp a lírai mámor és az alanyiség nem csinálna némileg csapongó gyónást a regényvágyból. Tóth Erzsébet ifjúsága csírázik ki itt újra, hogy már a csírat rögtön lekaszálja az idő. Hogy ez a konkrét személyekkel, szakmabeliekkel és betűjelek mögé rejtett hősökkel teli lírai cikázás meddig személyes ügy, s hogy képes-e a kívülálló figyelem-feledkezését újra és újra visszavinni a magánügyek örvényéhez, szintén vita tárgya lehet. Tóth Erzsébet prózái közül a legtarkább a legeggyöntetűbb: a 2008-ban közzétett *Szívhangok* tárcái, jegyzetei. Hagyjuk meg a leendő

interpretátornak, hogy ő kiáltsa ki: a napi élet nótáriusa itt is tanújelét adja nagyságának: a jó testes kötet szinte minden második darabja a napi, rövidlejárátúaktualitásbólaszimbólumigemelkedik. A műfajok önfeledt vándorának szerencsére eszébe sem jut (az, ami nembeli társai közül annyinak), hogy férfiaszkodással pipálja le nemét, neme rovására. Ugyanez az érzékeny nőiség látszik legújabb művén, a 2012-ben megjelent *Kőrózsán*, ezen a két hangra írott, a másik nem számára elérhetetlen alkotói síkra vitt drámaepikus, nőneműen költői, de épp annyira prózai szerzeményen. Az írásképe alapján versnek látszó szerzeményben kétségtelenül van egy lírai minőség, csak hogy nincs híján annak az extenzívebb ábrázolásnak sem, amit epikuságnak szokás mondani. A nyugalanság, amely a kifejezésben lüktet, akár próza, akár líra, a megújulás vallomása.

A nagyság megtisztelésének bizonyára nem a legelegánsabb módja: félmondatokban mutatni be, hogy egyelőre, legalábbis e könyvben hova nem követhetjük Tóth Erzsébetet. Ennél is feszélyezőbb azonban, ha a korlátlanságra törő kvalitással csak lihegve képes lépest tartani az ember. Az olyasféle tehetség ugyanis, mint amilyen Tóth Erzsébeté is, mindenben determinált és mindenben szabad. Próbáltunk a nyomában maradni.

Szállása irányába, a maradandóság felé menet olyan kevés és gyámoltalan azt mondani róla, hogy ellenállhatatlan. Az ember beleszeret. Ebben megannyi, de annyi az evidencia, és annyi az esztelenség. Ráadásul az ember aztán folyton folyvást aggódhat, hogy szerelmének föltárása elég hiteles-e. És jaj, ha a rajongás lép az igazság helyébe, és kétszeresen is jaj, ha az érdes igazságban semmi rajongható nincs.

GÖRÖMBEI ANDRÁS
**CSOÓRI
SÁNDOR**

„Életműve
nemzeti
kultúránk
eszméletelő
értéke.”

Tegnap
és Ma
KORSZAK MAGYAR IROK

Kalligram

Lángi Péter

Egy öntörvényű életmű bemutatása

(Görömbei András *Csoóri Sándor* című könyvéről)

Ki Csóóri Sándor? Ezzel a kérdéssel kezdődik Görömbei András monográfiája. A sok hivatást (költő, szociográfus, publicista, esszéíró, filmíró, politikus, szerkesztő stb.) vállaló kortárs író Ady, Illyés, Németh László, József Attila, Nagy László örökösének látja a szerző, akinek műformáit, cselekvésmódját a tudatosan vállalt nemzeti felelősségtudat és az ezzel járó feladatok választják ki. Akinek hivatásai kölcsönösen kiegészítik egymást. A monográfia nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy összefüggéseiben, fejlődésében feltárja, bemutassa ezt a sokszínű életművet.

Az 1954-ben megjelent *Felröppen a madár* című kötet verseinek üdeségét emeli ki, akár a korabeli kritika. Petőfire emlékeztető közvetlenségét nem azonosítja a kor sematikus műveinek hangjával, őszinteségét, a bajok feltárásának bátorságát dicséri. Az 1953-ban megjelent, a költő elismerését hozó 14 vers a Nagy Imre kormányprogramja előtt fél évvel fogalmazza meg azokat az észleléseket, érzéseket, amelyek előrevetítik a fejleményeket.

Csóóri azonban e hangot később annyira korszerűtlennek tartja – mutat rá a monográfia –, hogy gyűjteményes köteteibe a *Felröppen a madár* verseiből egyet sem vesz fel. Hozzá viszonyítva új kötetét (*Ördögpille*, 1957) mind tartalmi, mind formai szempontból a szakítás jellemzi. A formai váltásra Juhász Ferenc és Nagy László költői megújulása ösztönzi, a tartalmira főként a forradalom élménye. Rádöbben, hogy járhatatlan

út a közvetlen közéleti költészet, hamis a közeli megoldás reményének pátosza. Verseiből, melyek nyugtalan, bizonytalan lélekállapotot mutatnak, a politikumot kirekeszti. Szürrealisztikus, parnasszista, szecessziós technika, népköltészeti hatások jelzik az irányváltást, iránykeresést.

A harmadik kötet (*Menekülés a magányból*, 1962) záró esszéje új ars poeticát hirdet. A költészet alapja legyen a csodálkozás és az öröm. A népköltészet és szürrealizmus ösztönzéseit egyszerre befogadó költő verseit, amelyek a gyerekkor, a család, a természet a szerelem élménykörén alapulnak, a kép uralja. A váratlan képek néha még a kísérletezést mutatják. A költő személyiségének leginkább szembetűnő vonása Görömbei András meglátása szerint a nyugtalan keresés, a mindent megélés, megismerés igénye, a közösségre találás vágya.

Újabb verseskötetét (*Második születésem*, 1967) úgy értékeli a monográfia írója, mint amely teljessé tette a költői pálya fordulatát. A fent kifejtettek szellemében születnek az összetettebb képszerkezetet, lírai szituációt felmutató költemények. Választott műfaja a rapszódia lesz, s vele együtt megjelenik az elégikus, meditatív hangnem. Fontos költői eszközzé válik a látomásos, szürrealisztikus kép, mely az egységben látásnak, a személyiség világtéremtésének az eszköze lesz. Mélyebben, megküzdöttebben, a személyiség sorsát elemző módon megjelenik újra a közéletiség is a versekben. Otthonosságigény, a teljes szabadság

igénye szólal meg a legkülönbözőbb témájú művekben. A 70-es években (*Párbeszéd a sötétben*, 1973; *A látogató emlékei*, 1977) tovább gazdagodik ez a költői kiteljesedés. Sokirányú érzékenységet mutatnak a gyerekkor újra felbukkanó motívumai, a paraszti létküzdelmet felvillantó, a lefokozottság, tehetetlenség ellen tiltakozó költemények, illetve az értéktanúsító portréversek. E kiteljesedő költészet sokféle elem összekapcsolásával teremti meg az ún. *atmoszférikus verset*.

A 80-as években megjelent kötetek (*A tizedik este*, 1980; *Elmaradt lázálom*, 1982; *Kezemben zöld ág*, 1985; *A világ emlékművei*, 1989) változásait a sors hozta tragikus élmények szövik át. Apja, majd a küzdőtárs, Nagy László halála, végül asszonya halálos betegsége s elvesztése a közéleti költőt egyéni fájdalommal is szembeállítja. A halállal találkozás, a kegyetlen veszteség különös számvetésekre készíti. Még érzékenyebbé válik a közélet romlásai iránt, az élet minden területén a szerelemben átélt teljességet keresi.

A 90-es évek verseiben (*Hattyúkkal, ágyútűzben*, 1994; *Ha volna életem*, 1996; *Csendes tériszony*, 2011) a csalódás formálja át a költői világképet. A mocskolódások, rágalmazások világában – mutat rá a monográfia – megszépül a múlt, amikor barátokkal körülvéve folytatta küzdelmét. Szarkasztikus, ironikus hangnemben szólnak a versek a szenvedésről. A pokoljárás során is szembeszáll a nemzeti értékek iránti közömbösséggel. Undort kelt benne a zsidóvárosi szórakozás, a tömeges züllés. A meghurcoltatás élménye még a szerelmes, ill. emlékező versekben is megszólal. A 21. századi művekbe is átnyúlik ez a lelkiállapot. Legmélyebb élménye az egyéni és közösségi lét meggyalázása lesz. A veszteségtudat, a hiányleltár adja számadást végző verseinek tartalmát. Ezek gyakran kapcsolódnak a gyerekkor képeihez, az elődök megidézéséhez, a természet világához. Több verse mutatja az elmúlással való megbékélés szándékát, de a pusztulással dacoló költő ekkor is a teremtő erőt pártfogolja a világban.

Csoóri gyermekverseinek (*A lekvárcirkusz bohócai*, 1969; *Lábon járó verőfény*, 1987; *Ördögfióka*, 2006) fő sajátosságát Görömbei András szerint a népköltészet és a modernség szintézise adja. Játékosság, virtuóz lüktetés jellemzi őket, s a

gyermeki szemlélet érvényre juttatása. Méltán népszerűek a gyerekek körében.

A monográfia a költői portré mellett párhuzamosan, sőt velük összefüggésben elemzi Csoórinak más műfajokban felmutatott teljesítményeit is. A 60-as évek elejétől ugyanis alkotói válságából - költészete megújítása mellett – más műfajokkal kísérletezve is megpróbál kitörni. Így születnek a *Tudósítás a toronyból* szociográfiai (1963), *Kubai naplója* (1965), *Iszapeseő* című kisregénye (1965, *Kortárs*), illetve filmes forgatókönyvei. A paraszti világot vallató szociográfiai írások közéleti elkötelezettségét bizonyítják tényszerűségükkel, az értelmezések tárgyilagosságával. Az írások minőségét emelik a költői látásmód, az intellektuális és hangulati elemek. A sok megfogalmazott kérdés, az írói személyesség fokozza erejüket. A *Kubai naplóban* a látványok, élmények leírásához elemzések, tünődések kapcsolódnak, s – 56 után néhány évvel – elvezetik az írókat ahhoz a tanuláshoz, hogy a szabadságnak nincs ellenértéke. Az *Iszapeseő* – amely miatt egy év szilenciumra ítélték Csoórit, s ösztöndíját megvonták – tanyasi történetének elmondását is okkereső írói értelmezés kíséri. A párhuzamok (Szophoklész, Shakespeare, Móricz alakjaival) reménytelen létpusztulásnak, világtörténelemnek mutatják a parasztlány tragédiáját.

A műfaji kísérletezés egyik fontos útjának tartja Görömbei András a *filmírást* is. A 60-as, 70-es években új film változata született a magyar filmművészetnek a Kósa-Csoóri-Sára alkotóhármassal együttműködése folytán (*Tízezer nap*, 1965; *Feldobott kő*, 1969; *Ítélet*, 1970; *Nincs idő*, 1972; *Hószakadás*, 1974; *80 huszár*, 1978). A Csoóri írta forgatókönyvekben folytonos küzdelem zajlik a teljesebb emberi életért, a szabadságért. Egyben a nemzeti önismeret építői is ezek az alkotások a nemzetellenes politikai viszonyok között. Ugyanilyen igénnyel születtek azok a Sára-filmek, amelyeknek Csoóri volt a dramaturgja, s amelyek addig elhallgatott eseményekről lebbentették fel a fátylat: a *Krónika* c. 25 órás tv-film és *Pergőtűz*, című 5 részes filmváltozata (1982) a 2. magyar hadseregről; *Keresztúton* (1986); *Csoka-Bereg* (1988); *Tüske a köröm alatt* (1987). Látja azonban a költő a filmírás problémáit is. A politika csak múlt idejű dramaturgiát enged, mintegy megakadályozva,

hogy közvetlenül szó essék a jelenbeli bajokról. A 60-as évektől Csoóri az *esszé*ben talált rá arra a műfajra, amelyben kifejezhette a költeményekben el nem mondhatót – mutat rá a tanulmány. Legteljesebb gyűjteményük a *Tenger és diólevél* (Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961–1994. I-II. 1278 l.). A monográfia ezen írások jellemzőjeként is a személyességet és egyetemességet hangsúlyozza, s azt, hogy összekapcsolódik bennük a tárgyi elemek gazdagsága és az egyéni látásmód elevensége. Az író egész személyiségével küzd a világ elembertelenedése, elidegenedése ellen. Kibontakozik belőlük fejlődésregénye is, melyben a folytonos önmérlegelés mellett a nemzeti önismeret zavarait is számba veszi. Vállalja az egyenes beszédet, átlépve ezzel a politika által megszabott határokat. Az esszék fő jellemzője az esztétikai igényesség, a logikai és a képi megközelítés változatos alkalmazása. A monográfia külön fejezetekben tárgyalja a korai írásokat, a népi kultúra új megközelítését mutatókat, ill. az ars poeticát megfogalmazókat. A népköltészetben tartalmi szempontból a nép karakterét, rejtett történelmét kutatja, formai

szempontból pedig a lélek realizmusának megnyilvánulásait, amely alapot teremtett a bartóki, lorcai stb. művészetfelfogáshoz. Ars poeticája is ehhez a gondolathoz kapcsolódik. A költészet bartóki modelljének megteremtését vallja a 20. századi irodalom feladatának. A *Második születésem* c. verseskötet záró esszéje (*A meghasonlás világos háttere*) fejt ki legösszefogottabban a kialakult költői eszményt. Az ihlet a teremtés idegfeszültsége. A költő drámai küzdelemben szünteti meg saját alanyiságát, s alakítja át az olvasó számára is felölthető személyiséggé. Csoóri a képet érvényesebbnek, maradandóbbnak tekintette, mint az idővel elhalványuló gondolatot. A modern képteremtés a végletek összekapcsolásán alapul. Az igazi képet azonban az is jellemzi, hogy teljes létével vesz benne részt a költő.

E modell kidolgozásakor számtalanszor hivatkozik Adyra, Apollinaire-re, Éluard-ra, Lorcára, József Attilára, Bartókra vagy a kortársak közül Nagy Lászlóra, Juhász Ferencre. De nem csupán esztétikai szempontból közelít hozzájuk – állapítja meg a monográfia írója –, műveik értékvilágához tartozónak tekinti a bennük megnyilvánuló emberi

magatartást is. A már említetteken kívül Balassi, Csokonai, Vörösmarty, Németh László, Kosztolányi szintén bele tartozik ebbe a körbe.

Külön-külön fejezet tárgyalja Csoóri küzdelmének leírását a kisebbségi magyarságért, ill. a helyes magyar nemzeti önismeret, történelmi tudat megteremtéséért. Erkölcsi revíziót sürget a határon túli magyarság ügyében, nyílt eszmecsereket a nemzet legfontosabb kérdéseiről. Ma is a teljes igazság kimondását szorgalmazza e kérdéskörben. A kisebbségi kiszolgáltatottság felszámolásának lehetséges módját az autonómiák létrehozásában látja.

A kilencvenes évek elején a közéleti szerepvállalás (MVSZ) adta elfoglaltság nem tette lehetővé a munkaigényes esszék írását Csoóri számára. A monográfia szerint ebben a helyzetben a számtalan helyen elmondott beszédek adják a lehetőséget véleménye kifejtésére a közérdekű kérdésekben. Az évtized második felében és a 21. század elején újra sorjázó esszék. (*Szálla alá poklokra, 1997; Forgácsok a földön, 2001*) fő témája az elkeseredettség amiatt, hogy a magyarság messze alatta marad saját erkölcsi-szellemi színvonalának. Sok esetben fogalmaz meg hiányérzetet emiatt. A rendszerváltástól azt várta, hogy önmagára találjon a magyarság hagyományban, műveltségben, összetartozás-érzésben. S ebben a reményében csalta meg a kialakult hatalmi rivalizálás. A

hatalomba jutott értelmiség saját érdekei szerint értelmezi a demokráciát, nem rendelkezik azzal az erkölcsiséggel, hogy az egyetemes emberi elveket szolgálja. Elmaradt az erkölcsi-szellemi megtisztulás, a múlt bevállása. A panaszt azonban ezen írásokban is mindig a nagyobb távlatok, a továbblépés lehetőségeinek keresése követi

Elégedetlen szellemi életünkkel. A politikai hangzavar közepette az irodalom nem tudja hatását érvényesíteni. Felelősek ebben az írók is, akik elzárkóznak a társadalmi problémák elől, nem vállalják a felelősséget a nemzet sorsának alakulásáért. Téveszmének tartja azt a divatos vélekedést, hogy a magyar irodalomnak mindig tehertétel volt a nemzet gondjával való foglalatosság. Ennek ellenkezőjét vallja: a közösségi felelősség az igazi kihívás a tehetséges írók számára. A költészet leértékelődésének teóriájával szemben amellet érvel, hogy az elszemélytelenedő világban szükség van igényes irodalomra. A kultúra az a „*képességünk, amellyel magunkból teremthetjük meg azt a másvalakit, aki különb nálunk*”.

Értékzavaros korunkban Csoóri Sándor magatartása, írói, költői, filmes, közéleti stb. teljesítménye útmutató jelentőségű. Görömbei András kiváló monográfiája erre hívja fel a figyelmet.

(*Nap Kiadó, 2010*)

Hárman 63-ból

Antológia van sokféle. Vannak „Hetek”, vannak „Kilencek”, akiknél a nemzedéki hovatarozás, a világkép rokonsága, a költői szándék, a barátság és a közös művészi-társadalmi célok jelenthetnek összetartó erőt. Vagy említhetjük négy pécsi szerző hajdani kötetét, a *Fél korsó hiányt*, amely ugyancsak fölmutatta az érintkezési pontokat. Persze vannak antológiák, amelyekben hiába keressük az imént felsoroltakat. Egyfajta „felvonulás” mindegyik, miként pl. Fejér megyében (és nyilván másutt is) megjelentek még a létező szocializmusban ilyesfajta összeállítások. Változó színben és színvonalon.

És most, ugyancsak a megnevezett megyében, annak is Székesfehérvár nevű székhelyén összeállt három, 1963-ban született szerző, hogy kifejezze: nemcsak a születési évszám hozta őket össze, hanem valami más is. Van közöttük szellemi rokonság, ám jóval több a különbség. Mégis: egy tudatosan szerkesztett, jeles értékeket hordozó kötet a 63 c. antológia. Szerzői: *Németh J. Attila, László Zsolt és Heiter Tamás*, akiknek műveit illusztrálja egy, bár 1958-ban született, de szellemileg hozzájuk közelálló képzőművész, *Revák István*.

Három külön egyéniség, egy platformon. N. J. A. és László Zsolt versekkel, Heiter Tamás pedig versekkel és két novellával. Az előszóíró *Román Károly* szerint: „Szerencsére ennek a könyvnek a szerzői, bár következetesen képviselik saját meggyőződésüket, nem tetszelegnek az abszolút igazság tógájában, és igen sokszor ironikusan beszélnek önmagukról is.” Igaza van a jeles tanárnak és irodalmárnak, valóban nem jellemzi szerzőinket az ilyesfajta tetszelgés. Jellemzi viszont mindhármodjukat az önbizalom és az önismeret, az önelemzés hajlama. Más és más módon, hiszen pl. az ironia Németh J. Attilánál a legerősebb, ez inkább Heiterrel rokonítja. László Zsolt nyelvezete, stílusa súlyosabb, több benne a tragikus elem. A Takács Imre-i életmű szép folytatása.

Németh J. Attila verseinek fő jellemzői a nyelvi játék, az ironia, a könnyedségre törekvés. A foglalkozását

tekintve ügyvéd szerző bölcsen fölülemelkedik a valóságon, és a bírált jelenségektől megpróbál távolságot tartani. Itt-ott úgy érezzük, kissé túl is játsza szerepét. Jellemzi a formai biztonság és az erőteljes egó sok megnyilvánulása. Román Károly hangsúlyozza vele kapcsolatban, hogy az avantgárd és az „örökölt formai hagyomány” együtt van lírájában jelen. Így hát az sem meglepő, hogy az *Álomvaló* c. verset Babits Mihálynak ajánlja költőnk. De Péntek Imrének is szólnak ajánló sorok (*A jog hálójában*), s ez meg azért természetes, mert idősebb pályatársának, a groteszk és az ironia irányában tett lépéseknek, no és a már emlegetett játékos leleményeknek a hatása könnyen fölismerhető. A bűnözőket is védő ügyvéd-költő eszmefuttatása ez. Akár fölvethető az a dilemma is, hogy morálisan és jogilag nem feltétlenül ugyanúgy ítéljük meg a bűnt és a bűnt elkövetőt. A teológiai összefüggésekről nem is beszélve...

Jellemző témái a közélet, a szerelem, az erotika – egészen a *Türelmi zóna* nyers naturalizmusáig. Ám megleljük a melankólia bizonyos jegyeit is, pl. a *Ha már elvitted* c. versben, egy kapcsolat megszakadásának lírai emlékében. Utolsó négy sora: „...vidd a padlórésben összegyűlt időnk, / az összes bútort, melyre hallgatásunk dőlt, / a tárgyak belakni úgysem engedik, / üres lakást, vigyél magaddal engem is!” A közéletiség frappáns, szarkasztikus példája pedig a *Góg és Demagóg fia vagyok én*, amelyben „az elkürt szabadság végterméke” lesz a poén, miután szellemes portrét kaptunk „A Mammon felkent éhes proletárja”-ról. Az ilyen lendületes, „szúrós” versbeszédben mozog a legotthonosabban Németh J. Attila.

Találunk tőle aztán remek miniatűröket (*A Romkert harmonikása*), emlékezetes lírai útirajzokat és változatos szintű fehérvári sírverseket. Kár, hogy az egyik „áldozat” neve tévesen szerepel... (Pinke ugyanis nem László, hanem Miklós!) Fő értékei közé tartozik a szókimondás, a mai költészetben nem túlzottan gyakori satirikus él, a humor, a játék. Mögötte intellektualitás, legjobb pillanataiban gondolati mélység húzódik meg.

A három szerző közül László Zsolt műveli a legsúlyosabb lírát. (Ez nem jelent feltétlenül értékítéletet!) Ahogyan Román Károly látja: „Alapélménye az otthontalanság, a magány, és

annak keserű tudata, hogy nemcsak külső erők, hanem maga is építi az elrekesztés, elzárkózás, a magány falát, mert nem vállalhat közösséget azzal a társadalommal, amely tudatosan pusztítja a múltat, a semmibe szórja a magtartó értékeket...”. Igen, mindebből épül föl leginkább László Zsolt poézise, s így teremt egy, rá jellemző esztétikai értékrendet. Nála is beszélhetünk elődökről és folytonosságról, legfőképpen a már említett Takács Imre-hatásról. A nagy fehérvári mesterhez hasonlóan őt is gyötéri a Román által hangoztatott magányézés, sőt, az elhallgatás veszélye miatt érzett letargia is. Magánemberi és közéleti kínjait önti versformába, és elődjétől némileg eltérően inkább tömörített, néhány mondatos művekben teszi ezt. Persze nem mindig, hiszen pl. ciklusnyitó, *A tündérek álma* c. nagy ívű költeményében igen jól bánik az idővel és a térrel. A cím idealista látásmódra utal, másfelől azt is jelzi, hogy igenis van kiút a sanyarú egyéni és társadalmi helyzetből, ám ez egy magasabb értékrend megvalósulásával, a múltból építkező jelen és jövő felvállalásával lehetséges. Akár arra is következtethetünk, hogy csak akkor jöhetnek rendbe a dolgaink, ha az isteni világgal rendezzük viszonyunkat. Nem hagyhatjuk magára a házat és a hazát, nem temethetjük el örökre öseinket. A költő küzd a „taknyosult törpék” „olcsó vurstli”-jával. Szárnyaló, lendületes mű ez, nála is kivételesen patetikus hangon. Kulcsvers ez, bár másutt még több színnel, még gazdagabban játszik a lírai lehetőségekkel László Zsolt. Például úgy, hogy a végsőig tömöríti a formát, s ezáltal helyenként egészen drámai hatást vált ki a kort és saját emberi sorsát boncoló verseivel. Takács Imre nyomán mondja el átkait a világ gyarlóságai fölötti bánatában. Átkot mond, de nem átkozódik! A bajok kimondásával üzeni, hogy csak a humánus megoldás vezetheti ki az egyént és a közösséget a szellemi-morális kátyúból. Az egyik legjobb példa erre *A teremtés utolsó napja után*. „Engedj újra szépet / álmodni Istenem / mert nem kell a holnap / mert megnyomorított a ma / Imádsággal már nem / építhetek falat / Hadd legyen megint a / benned túlhordott magzat”. A kétkedés és a mégis-hit feszültsége teszi maradandóvá ilyen sorait, műveit. És van érzéke a leghagyományosabb lírai pillanat megragadásához is, pl. az *Öreghegyi séta* tanúsága

szerint. A fehérvári kápolnáról, „ahol esőt sír a szél / a pléh-krisztus arcába”. Igen, ott, a Bányató fölött. A regionalitás és az egyetemesség-igény nyer itt szép műformát, jelezvén, hogy ez az összetettség egész eddigi pályáját meghatározza. Mint ahogy ez a mégis-morál teszi érvényessé a *Két fiú Alba Regiából* lírai hőseinek küzdését is. Az elhagyott férfi panaszát. A férfié, aki fiaiban lel rá a folytonosságra, a Németh László-i értelemben vett „rá bízott emberiség” nemes gondolatára.

És akkor Heiter Tamásról. Versei és novellái méltó fejezetei az antológiának. Ironikus látásmódja bizonyos mértékig rokonítja Németh J. Attilával, valóságbírálata pedig László Zsolttal. Ő is hajlamos a játékra, ami a legtöbb esetben mély jelentéssel párosul, és nem ragad le a pusztá villogásnál. Izgalmas, ahogy belebújik időnként mások bőrébe, pl. Gauguin-ébe, de Villon és József Attila palástját is kész magára venni. Alapélménye neki is a csalódottság, ami legújabb korunk velejéig romlott erkölcséből következik. Róla is találóan ír Román Károly. Például ezt: „...kétszeresen, Villon indulatával és József Attila bánatával fejezi ki saját létélményét, kiszolgáltatottságból fakadó szomorúságát”. S ez az állapot valóban ott van Heiter Tamás verseiben, ám a játék részben föl is oldja ezt a lélekállapotot. Más szóval: a költő – bár a dolog természetéből fakadóan szubjektíven közelít, de – felül is emelkedik, túllép „e mai kocsmán. S közben elérkezik az értelemig, sőt, tovább... Vannak tehát nagy elődök és példák itt is, de szó sincs utánzásról. Sokkal inkább tudatos építkezéstről, szintézis-igényről. *Gauguin végleg elutazik Tahitibe*, vagyis a festő menekül. „Bár szeretek idegen lenni, / de nem ennyire, mint idehaza.” Ez az idegenség-érzés hozza közel a hajdani festőt és a mai költőt. Különbség is van persze elég. Pl. az, hogy a költő nem menekül, hanem vállalja a maradósorsot. Függetlenül attól, hogy Villon-ul érzi magát... Az „Íme, hát elvették hazádat...” tragikuma mélyen érinti, ám ki nem mondottan is Radnóttival tart. Azzal a költővel, aki a halál torkában írta meg a XX. század *Szózatát*, *Nem tudhatom...* címmel. Nem menekült, nem becsmérelte hazáját ebben a szörnyű helyzetben sem. Némely utódaitól eltérően...

És Heiter Tamástól is távol áll a becsmérő hang. Reználtan jegyez meg számos gondot,

szenvedélyesen bírál, de értünk haragszik, nem ellenünk. Az elherdált szabadság-lehetőség bosszantja, és teszi indulatosá. Ám mindig érzékeli a határokat, nem veti el a sulykot. Lírai kifejezésmódja ennek a magatartásnak felel meg, és nagy fegyelemmel szerkeszti műveit. Ő is főleg a fehérvári irodalmi közelmúlt nagy öregét, Takács Imrét, aki hasonló intenzitással bíralt és bosszankodott, ám mindezt igen bölcsen tette. Keverednek az idősíkok: hallgat az Erika írógép, s közben néptelen a Sziget utca (ott lakott a költő), és: „Laptopok, fekete szárnyak, / verset a / madarak komponálnak.”

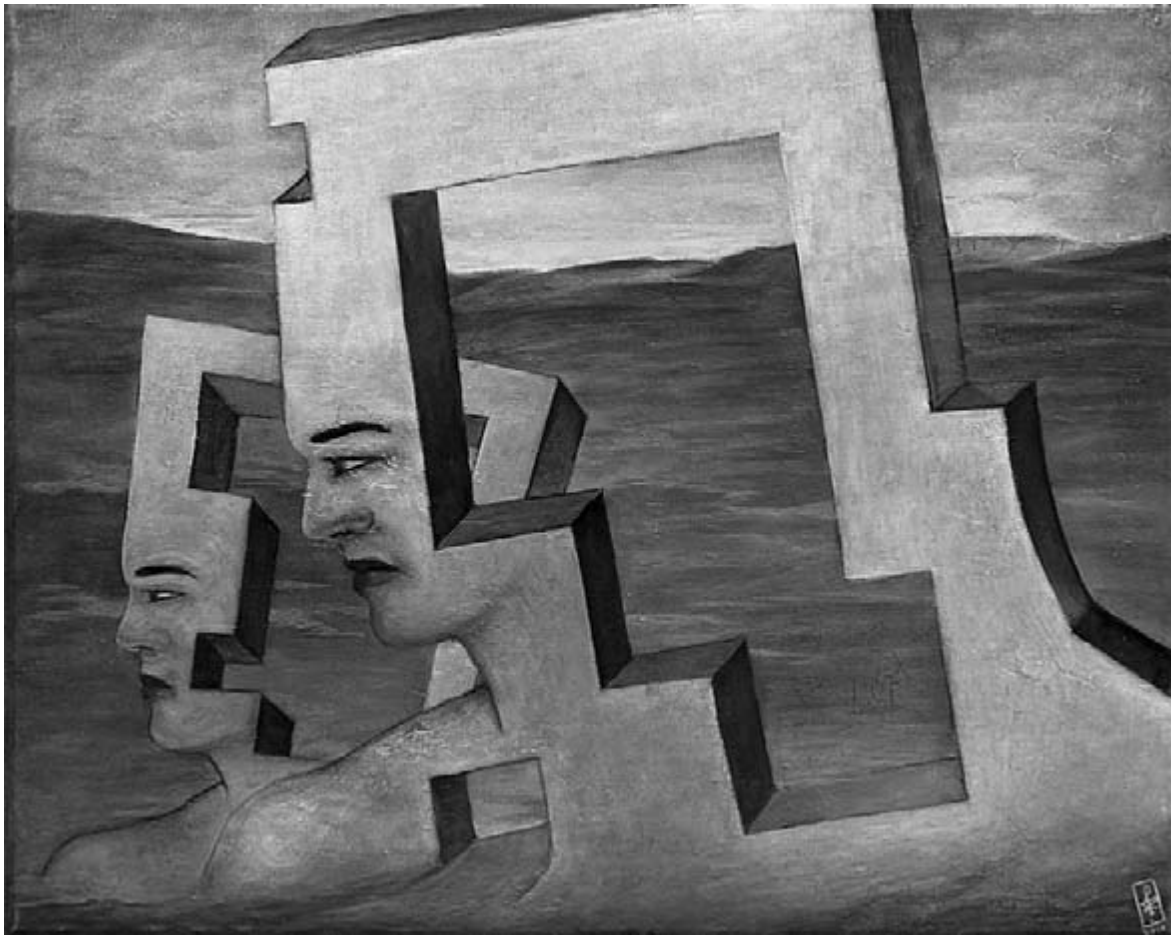
S a finom lírát lírai elemekben gazdag, rejtelmes széppróza követi. *A Fejedelem majma* hömpölygő

elbeszélése, míves szövegáradata. Néhol inkább áradó szabadvers, az alcímben megjelölt hajdani festő, Brueghel, a Mester belső világának szabad asszociációival. Az olvasó elengedheti fantáziáját, s mivel nem a sztori az elsődleges, akár újabb belső történetek, egyfajta belső utazás világa is föltárulhat ezáltal. Heiter Tamás remekül bánik a nyelvvel, és ha nehéz is időnként rálelni a lényegre, végig élvezhető a stílusa. Miként hasonló értékeket mutat *A kis utazás* c., valószínűleg önéletrajzi elemeket is fölhasználó záró novellája is.

Három szerző, három egyéniség Fejér megyéből. A lokalitás és az egyetemesség együttes világában.

(Vörösmarty Társaság, 2012.)

Szurcsik József: *Hiány II.* - 2010 - akril, olaj

Vass Norbert

Fotók: Krnács Ágota

A múzeum mint metafora, avagy csapdába csalni az időt – a szigetvári Bohár András Elektrográfiai Múzeumról

Foglyul ejthetjük-e a képeket? Azzal, hogy kimerevítjük, vajon megköthetjük, esetleg megragadhatjuk-e az időt? Biztosak lehetünk-e abban, hogy egyáltalán valóságosan létező térrészt rögzítünk? Paul Virilio *Az eltűnés esztétikája* című esszéjében egy Lartigue-interjút idéz. Amikor a látvány csapdába csalásának lehetőségéről kérdezik, a francia fotográfusnak kisgyermekkori emlékei jutnak eszébe. *„Félig behunytam a szemem, csak keskeny rést hagytam, s azon keresztül néztem, amit látni akartam. Aztán háromszor megfordultam magam körül, s azt gondoltam, hogy így elfogtam, csapdába csaltam, amit néztem, hogy végtelenségig megőrizhetem nem csupán a látottakat, de a szagokat,*

a hangokat is.” Hozzáteszi még, hogy idővel rá kellett jönnie: ez a trükk sem működik tökéletesen. És ettől fogva technikai eszközöket vett igénybe céljának – a körülötte zajló események optikai noteszlapokra történő feljegyzésének – elérése érdekében.

A sosem-látottat vizsgáló elektrográfia is elfog, felmutat. Akár Edgerton szuperrövid-záridejű fotói, vagy legújabbban a sportközvetítések HD-képei, egy szabad szemmel érzékelhetetlen világot tesz manifesztté. Előbbiektől megkülönbözteti viszont, hogy az elektromossággal író alkotónak állandó játszótársa a bizonytalan kimenetelű, műhelyinasa

a véletlen. Amint Méliès-t is egy „baleset” segítette a stop-trükk felfedezéséhez, úgy az előre nem látható, a szakszerű eszközhasználat szemszögéből hibának tekinthető deformáció az elektrográfia számára is fontos építőelem. „*A játék eszerint egyszerűen művészet, az esetlegességre kötött szerződés pedig nem más, mint egy lényegi kérdés megfogalmazása, a mozgó dolgok érzékelésének relativitásáé, a forma keresése nem más, mint az idő keresésének technikája.*” – véli Virilio, a protézisekhez folyamodás szándékát pedig afféle koncentrált, szigorú kontroll alatt tartott tudatmódosulásnak, „*ellenőrzött transznak*” nevezi. Az „*ellenőrzött transz*” az idő kimerevítésére, a sebesség tetten érésére, a képek foglyul ejtésére kiválóan alkalmas módszer.

A megkötés, a megkötözés, az elejtés ősi szándék. Mint minden művész, az elektrográfus is törekszik rá. Azzal pedig, hogy nem-mindennapi érzékletet, egy nem-úgy-létező, gyakran torz valóságdarabot csal csapdába, elő – le sem tagadhatná, hogy felmenői között fontos helyet foglal el a fényképészet –, majd életre is hívja azt. Ahhoz, hogy a tér-idő ingoványos alkonyzónájában el tudjon igazodni, elengedhetetlen, hogy látását a láthatatlan észleléséhez élesítse. A „felderítés” idejére ezért – mint vadász a távcsövet –, afféle kiborg-kontaktlencseként egy másként-látó technikai eszköz szemét veszi kölcsön. Fénymásolóval, faxszal, szkennel, számítógépes algoritmusokkal cserkészi be prédáját. Ám amint kelepcebe csalatott, már nem az érzékelését meghosszító protézis-szervvel nézi azt többé, hanem saját szemével vizsgálja meg a leterített „vadat”.

A vadással – hogy a hasonlatot még tovább fűzzük – rokonítja az elektrográfust az is, hogy mindketten valami különleges zsákmány elejtésére törekszenek, ám tevékenységük abban viszont eltér, hogy az elektromosságot munkatársául fogadó művész csak a ravasz meghúzása – vagyis a fénymásoló indító gombjának megnyomása, a szkennel letapogató-felületének működésbe hozása, a kiválasztott speciális effektus(ok) hozzáadása – után láthatja, mire is „lőtt” tulajdonképpen. Bohár András, a honi elektrográfia legfontosabb esztétája, filozófusa, illetve alkotója *szabad cselekvésnek* nevezi ezt a

módszert. Az alkotó akkor tesz eleget a *szabad cselekvés* kreatív kiszámíthatatlanságának – írja Bohár *A fénymásolás művészetéről* című tanulmányában –, ha nem a működésmódnak megfelelő előírások szerint közeledik a gépekhez, hanem egy sajátosan kimunkált metodika íratlan törvényeit követi ehelyett. Az autonóm eszközhasználat kezdetben véletlenszerű munkafázisai persze idővel tudatosuló sztenderdekké alakulnak. Csakis az alkotóra jellemző, sajátos kézjegyekké.

Ha a trófea értékes – ha egyedi, játékos, különös ritmikájú a nyakon csípett valóságdarab –, kezdődhet a preparálás, vagyis az elektrográfiák esetében az előhívás, a nyomtatás. Végül aztán megbecsült helyre kerül, kiállítatik a skalp. Múzeumba szállítják. A múzeum pedig nemcsak feltár, hanem megismétli, és végérvényessé teszi a fogságba ejtés aktusát. A régiek úgy hitték, az ellenség koponyájának kikészítésével, a rettenetes lerajzolásával csapdába csalják, lánkra verik a félelmet, uralmuk alá hajtják az ismeretlent. Minden

műtárgyakat gyűjtő intézmény elejtett pillanatok tart fogva. Az elektrográfiai múzeum alapításának ötlete is a valószerűtlen, az éppenhogy-létező megragadásán alapszik tehát. A felmutatás markáns aktusán, és a megőrzés praktikumán túl a múzeum nyilvánvaló célja az esztétikai iránymutatás, a kanonizáció is. A gyűjtemény funkciói közül azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a (h)ősök emlékének ápolását sem.

A fentebb is említett Bohár András a hazai elektrografiának nemcsak kísérletező úttörője, hanem esztétikai megalapozója, hírvivője, ideológusa is. Kezdetől fogva figyelte és méltatta az 1990-ben indult *Árnyékkötők* című folyóirat körül csoportosuló művészek munkáját. Évről évre fontos periodikákban közölt kritikákat, esszéket azokról a honi alkotókról, akik elektronikus médiumok –

először fénymásoló, telefax, majd később különféle szoftverek, szkennerek és kompjúter – felhasználásával készítik a műveiket. Ezzel voltaképpen az új műfaj esztétikumát helyezte tágabb kontextusba. Bohár – aki alapító és vezetőségi tagja volt továbbá a Magyar Elektrográfiai Társaságnak is – sokszor vendégeskedett Szigetváron, ahova először a kaposvári Képirás Művészeti Alapítvány jóvoltából került elektrográfiai kiállítás. A fiatal műfaj aztán, a Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület szíves vendéglátását élvezve hamar otthonra lelt a dél-dunántúli kisvárosban. Az ezredfordulótól kezdve a Magyar Elektrográfiai Társaság is állandó társrendezője lett a rendszeressé váló tárlatoknak, illetve a szintén Szigetvárhoz köthető Országos Elektrográfiai Szimpozionoknak is. Így egyáltalán nem meglepő, hogy amikor 2008-ban felmerült egy központi gyűjtemény létrehozásának ötlete, az

addigra már a műfaj vidéki fellegvárának számító Szigetvár kínálkozott legalkalmasabb helyszínnek.

A Magyar Elektrográfiai Múzeum a 2006-ban, fiatalon elhunyt Bohár András nevét vette fel, átmeneti otthonra pedig a Makovecz Imre tervei alapján készült szigetvári Vigadó épületében lett. A BA MEM 2010 augusztusában nyílt. Azóta igyekszik egy fedél alá gyűjteni, egy térben megmutatni a magyar elektrográfia legfontosabb alkotásait. A múzeum felvezető kiállítására a Magyar Elektrográfiai Társaság és a Képzés Művészeti Alapítvány archívumából, valamint szerzői adományokból kerültek alkotások. A *Magyar elektrográfia 1980-2010* című tárlat a műfaj első harminc évének kérdésfeltevéseit és válaszait, útjait és lehetőségeit tekinteti át. 2011-ben pedig – bizonyítandó, hogy az elektrográfia lerúgta az underground-kiskorúság pólyáját – a Kaposvári Egyetem Művészeti Karán, elektrográfia szakirányon tanuló hallgatók oktatóikkal közösen állítottak ki a szintúgy szigetvári Sóház Galériában. Az *Instant* című tárlat kétségkívül a legfiatalabb nemzedék kopogtatását jelezte, ám az idősebbeknek

is maradt lehetőség jócskán. A Sóházban önálló kiállítást rendeztek Szombathy Bálint műveiből, illetve Lux Antal festményekből, videókból, és elektrografiákból álló, szervesen összekapcsolódó életműveiből, továbbá Herendi Péter *Maszkjait*, is ott mutatták be. Jelenleg hozzávetőleg ötven alkotó, közel háromszázötven munkája van a Bohár András Magyar Elektrográfiai Múzeum állományában, bár ezek mindegyikének kiállítására egyelőre nincs lehetőség. Az alapítók szándéka szerint a jelenlegi hajlék, Makovecz befejezetlen színházépülete nem tekinthető véglegesnek, ám a befogadó-vendégházként funkcionáló Vigadó Kulturális Központ így is elvitathatatlan szerepet játszik a szcena kanonizálásában.

Winkler Ferenc így jellemzi a belső tér hangulatát: *„Az épületbe annak üvegportálja felől belépve Makovecz sajátos, összetéveszthetetlen világa fogad. Vékonyodó-elágazó oszlopok, főikről »kivirágzó« tetőszerkezetek, rozetták, faburkolatok. Beton, üveg és fa. A gerendák, oszlopok között csavargó verőfény selymesen izgalmas hajlatokra, árnyékokra, fehérre, barnára, átlátszóra, fényben fürdő részletekre*

csodálkoztat rá. Az egész belső tér tele izgalommal, feszültséggel és – ugyanakkor – nyugalommal. Tiszta, egyszerű, sima felületekkel. Átláthatósággal.”

Winkler szavaiból is megsejtjük: a Vigadó nem par excellence kiállítási tér, az impozáns épületbelső ezért bizonyára nem kis kihívás elé állította a műtárgyak installálóit. Ám a lehetőségekhez képest ötletesen – ha nem is kifogástalanul – töltötték ki a tárlat rendelkezésére álló hajmeresztő-csodaszép teret. Még be sem lépünk a turbánszerű építmény tágas-fényes csarnokába, a homlokzat félkörívű üvegfelületére tapadó nagyméretű nyomatok fogadnak. A képek folytatódnak a karéj belső felén is, ezért ha derűs napon térünk be a Vigadóba, úgy érezzük magunkat, mintha egy napsugár világította, hatalmas diavetítő gyomrában lennénk. Az emeletre vezető széles lépcsősor elszűkül és csacsán kacskaringóssá lesz, hogy fent újból kitáguljon a tér.

Az emeletre érkezőt égbe-néző, vékony gerendák, illetve Géczi János, Lux Antal, fenyvesi Tóth Árpád és Joseph Kadar munkái fogadják. Aztán Bohár

Reduktív költészet című sorozatának darabjai, Rodolf Hervé *Naptár-szériája*, és a falfelület roppant méreteit kihasználó Sándor Edit-drapériák vezetik a látogatót – aki úgy érezheti, várfalak őrtornyait összekötő keskeny járatban kalandozik – a szűk folyosó irányába. A bunkerszerű, boltíves bástyában végződő gang egészen közel szorít Dávid Vera, Harangozó Ferenc, Olajos György, Szombathy Bálint, Kováts Borbála és Herendi Péter munkáihoz, de a tartógerendák rengetegébe, illetve az ablakok közti résekbe is kerültek alkotások. A műtárgyak szétszórattak az összetett térben, így nem könnyű befogadni a tárlatot. Ráadásul a fényviszonyok is igen zavaróak időnként. Mégis – vagy talán éppen ezért? – a kiállított művek és az őket befogadó tér között sajátos izzás keletkezik. Az organikus épület buja ornamentikája ugyanis különös kontrasztba kerül a virtuális valóságokat ábrázoló művekkel.

Ha az intézmény tovább is áll Makovecz színház-templomából – a közeljövőben a BA MEM elköltözésére lehet számítani –, az elektrográfia semmiképpen nem szakad már el Szigetvártól. Készülnek a negyedik, illetve az ötödik

Elektrográfiai Kiállítás és Szimpozion tervei, és még idén kiadják DVD-n a Vigadóban látható kiállításról készített kisfilmet. Hamarosan ráadásul egy, a hazai elektrográfia történetét bemutató és azt várhatóan új szemszögből értékelő kismonográfia is megjelenik. Az új médiumok pedig sorfalat állva kelnek versenyre az új üzenetek továbbításáért.

Első hallásra a múzeum különös helyszínnek tűnhet tán egy olyan szívesen kísérletező műfaj számára, mint az elektrográfia. Ám az experimentumok intézményi gyűjtése, szelekciója és kiállítása nemcsak legitimitást teremt, hanem további, ismeretlen utak felfedezését is segítheti. Azzal még hozzá, hogy megteremti ennek a még ma is pimaszul fiatal műfaj történeti áttekintésének lehetőségét. Rendszerezi, feldolgozza, katalogizálja a folyamatosan bővülő gyűjtemény anyagát. Túlzás volna azt állítani, hogy a BA MEM jelen állapotában ennek maradéktalanul eleget is tesz. Azonban – és ez alighanem fontos szempont lehet a honi elektrográfia befogadás-, és hatástörténetét vizsgálók számára – átmeneti jellege okán kiváló

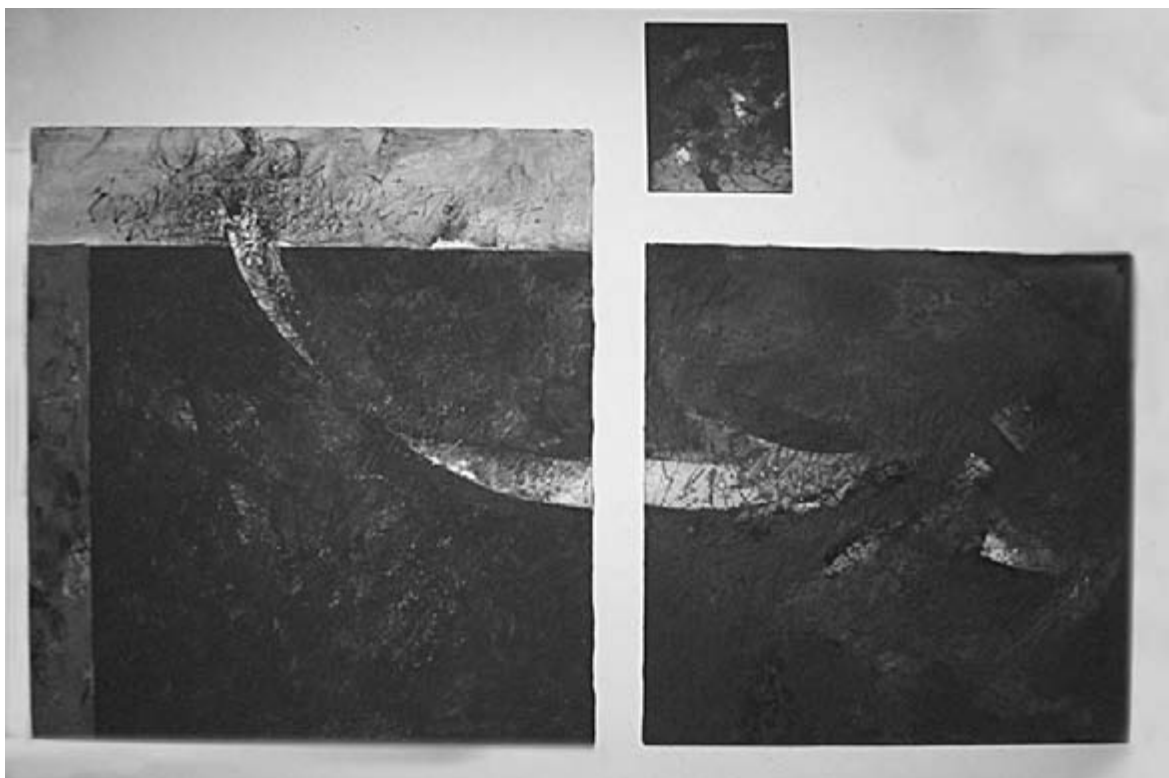
metaforájául szolgál a földalattiságból a kanonizáció útjára lépett, a technika demokratizálódásával nagykorúvá, és egyre szélesebb körben elismertté lett elektrográfia térnyerésének.

A jelenlegi tárlatot jegyző alkotók:

Bátai Sándor, Bojár András, Csernik Attila, Daradics Árpád, Dárdai Zsuzsa, Dávid Vera, Detvay Jenő, Gábos József, Geller B. István, Gécsi János, Gyenes Zsolt, Halbauer Ede, Harangozó Ferenc, Herendi Péter, Hernádi Paula, Rudolf Hervé, Joseph Kadar, Kántor József, Kelecsényi Csilla, Koroknai Zsolt, Kováts Borbála, Krnács Ágota, Lévay Jenő, Lux Antal, Máté Gyula, Nagy Gábor György, Nagy Géza, Nagy Stoica Georgeta, Olajos György, Ország László, Örkényi Antal, Papp Pala László, Pál Csaba, Péter Ágnes, Rőcsei György, Saxon-Szász János, Sándor Edit, L. Simon László, Stark István, Sós Evelin, Szirányi István, Szlaukó László, Szombathy Bálint, Tellér Mária, Tenke István, fenyvesi Tóth Árpád, Tóth Gábor, Vass Tibor, Wrobel Péter, Zsubori Ervin.

Mario Berdič

Verde viento

Akad. slik. Laszlo Nemes iz Zalaegerszega na Madžarskem, cenjen gost tako na slovenskih likovnih kolonijah kot v razstaviščih, predstavlja na svoji prvi samostojni mariborski razstavi v Art Kavarni hotela Piramida, v okviru ustvarjalnih taborov ARTAS (Umetniška domačija Soraj - Sonja in Rado Jerič), ciklus slik pod skupnim večpomenskim naslovom Zelena / Zöld. Prepoznaven abstraktno asociativen osebni slog umetnikove najnovejše faze, s pogostim sestavljanjem nosilcev v poliptihe, motivsko obsegajoč komaj prepoznavne krajine, cvetlična tihožitja, omizja in skrajno stilizirane človeške like, označuje nijansno prekipevajoč zelen kolorit z raznovrstno simboliko, četudi lahko splošni pomen zelene barve opredelimo predvsem kot življenje, naravo in zdravje (Ray Kroc: „Dokler smo zeleni rastemo, ko smo zreli pričnemo gniti.“).

Vendar pa Laslo Nemesz doživlja zeleno, sicer komplementarno rdeči barvi ognja, tudi kot simbol zemlje v kontekstu štirih filozofskih elementov, dopuščajoč opazovalcem individualno vsebinsko interpretacijo, saj ima vsak človek svojo lasten, intimen odnos do zelene. Eden najznamenitejših primerov je brez dvoma legendarna Romance somnambulo Federica Garcie Lorce: „Verde que te quiero verde. Verde Viento. Verdes Ramas...“, v zvezi s čimer lahko na Nemesevih platnih zasledimo prav tipično učinkovanje zelenega vetra, kot bo razvidno v zaključku.

Če povzamemo nekaj ikonografskih in simbolnih značilnosti v skladu z zahodnoevropsko alkimistično tradicijo, naj bi se iz prvotne kaotične mase (massa confusa) v procesu destilacije in sublimacije izločili štirje praelementi ali

quaternarius (zemlja, voda, zrak, ogenj) in sicer v krožnem gibanju (circumambulatio). Na enak način naj bi se iz praelementov v nadaljnjem procesu oblikovala prvotna tvar (prima materia), kot najčistejša in prefinjena preprostost, za razliko od nečiste in grobe kaotične mase. Na tak način se razlaga tudi kvadratura kroga, ki je simbol opusa alchymicum ali magnuma. Nadalje sestoji vsako živo bitje iz trojstva telesa, duše in duha (ternarius ali troštevličnost), ki pa doseže svojo popolnost šele v quaternariusu, vključujoč sintezo moškega in ženskega principa. Trikotnik, krog in kvadrat tako predstavljajo enotnost stvarstva, pri čemer igra pomembno vlogo disolucija ali stapljanje posameznega v splošno in obratno. Neprestanega kroženja pa ne gre razumeti samo v materialnem, marveč tudi v duhovnem in psihološkem smislu, kot kroženje od zavestnega (desna orientacija) k podzavestnemu (leva orientacija) ali od ega k non-egu. Sorodno simboliko kvadrata zasledimo tako v indijskih in kitajskih kot tudi v evropskih filozofsko religioznih sistemih, na primer v helenizmu (Hermes Trismegistos), sicer pod močnim vplivom egipčanske mistike ali v judovsko krščanskem izročilu: iz starozaveznega tetramorfa (Ezekielovo videnje) izhajajo novozavezni simboli štirih evangelistov, štirje kraki križa simbolizirajo štiri rajске reke ali štiri strani sveta, hkrati so tukaj štiri kardinalne kreposti in nenazadnje štirje praelementi, ki lahko obdajajo Jezusa Kristusa Pantokratorja ipd. V tej zvezi je treba omeniti tudi trikotnik kot simbol svete Trojice, troedinega krščanskega boga (Oče, Sin in sv. Duh). Simbolika štirih elementov je združena s pitagorejsko simboliko univerzalnega znanja v smislu aritmetične vsote prvih štirih števil (1+2+3+4), katerih vsota je število 10, torej dekada, simbol popolnosti in božanskosti. Štirje elementi hkrati predstavljajo tetrado, katere geometrijski znak je kvadrat, vendar pa so elementi razvrščeni po vrednosti števil v trikotniku oz. piramidi, kjer ima vsak svojo vrednost: zemlja (4), voda (3), zrak (2) in ogenj (1). V tetraktisovi piramidi se torej skriva popolno znanje, posamezna števila pa imajo elementarne lastnosti: ena ali ogenj je ustvarjalni duh, dva ali zrak je materija, tri ali voda je združitev duha in materije, štiri ali zemlja je ustvarjena oblika. Vendar pa sega kozmogonična simbolika

štirih elementov še dlje, na primer v judovsko izročilo, kjer se pojavi ob Davidovi šesterokraki zvezdi ali Salomonovem pečatu (v obliki dveh enakomerno prekrivajočih se enakostraničnih trikotnikov), preide pa tudi v krščansko mistiko. Kitajci združujejo po dva elementa v dualističnem kozmološkem principu: voda in zemlja predstavljata jin, zrak in ogenj pa jang. Zrak in ogenj sta moška, aktivna elementa, voda in zemlja pa ženska, pasivna elementa. Ogenj ima lahko različne oblike (plamen, strela, žarek, sonce) in veliko simboličnih, neredko antagonističnih pomenov, kot so na primer božanski, peklenški, ustvarjalni, destruktivni, žrtveni, erotični, očiščevalni, prerojevalni itn. Zrak predstavlja povezavo med nebeškimi in zemeljskimi sferami in je simbol svobodnega gibanja, letenja, zrelosti, očiščevanja in seveda dihanja, kot ene osnovnih življenjskih funkcij, pogosto pa je enačen tudi z vetrom ali osnovnim gibalom. Osnovne funkcije vode so v večini primerov zelo sorodne: Voda je izvir življenja, v njej se življenje obnavlja in tudi prečiščuje, zato imata z zemljo nekatere skupne lastnosti. Skoraj v vseh kozmogonijah je bog najprej ustvaril vodo, šele nato zemljo. Večina obrednih očiščevanj poteka v vodi ali z vodo, enako kot krščevanje. V Stari zavezi najdemo nešteto primerjav hrepenenja telesa po vodi s hrepenenjem duše po bogu (Psalm 42 - Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita anima mea desiderat ad te, Deus). Voda je simbol modrosti, vendar pa ima

lahko, kakor ogenj, tudi destruktivne lastnosti. Neredko se prepletajo lastnosti vode in krvi. Zemljo pogosto enačijo z materio primo (prst - humus) ali z maternico, iz katere se vse rojeva in v katero se tudi vrača ("Prah si in v prah se povrneš"). Da bi obrodila sadove je treba vanjo penetrirati in jo obrizgati z vodo ali s krvjo, pri čemer pridobi tudi vlogo matere (Tellus Mater). V nedrjih zemlje so skrita neizmerna bogastva, kar je razvidno tudi iz skrivnostne alkimistične formule V.I.T.R.I.O.L. (Visita Interiorem Terrae Rectificando Invenies Occultum Lapidem), kar naj bi pomenilo: obišči notranjost zemlje in s prečiščevanjem boš našel skriti kamen modrosti, pri čemer je lapis philosophicum ali zlato - aurum hkrati simbol sonca. Po nekaterih razlagah naj bi šlo tukaj za simboliko iniciacije v smislu iskanja in najdenja svojega pravega jaza v jedru lastne osebnosti, kot osnove za transmutacijo v popolnega človeka.

Navezujoč na omenjeno večplastno, tako materialno kot duhovno simboliko lahko pri Laszlu Nemesu zasledimo ustrezne analogije, še posebej pri sistematski uporabi prostorskega križa kot osnovnega kompozicijskega sistema, ki hkrati predstavlja ravni evklidski prostor, katerega likovno iluzijo je razvila renesansa, po drugi strani pa zasledimo kompozicijsko vrtnčenje (spirale, prostorski vozli), kot bi skozi umetnikove upodobitve vel zeleni veter - verde viento. Tako sta na istih, bogato reliefno strukturiranih slikovnih površinah združena kvadratast materialni svet in neevklidski, ukrivljeni svet z aluzijo na transcendentne, duhovne dimenzije. Prelivajoče se nebo, vodo in zemljo prežarja ustvarjalni ogenj - sonce, kot božanski objem večne ljubezni, manifestirajoč se v neprestanem rojevanju.

Mario Berdic

Verde viento, Zöld szél

Nemes László zalaegerszegi (Magyarország) festőművész, a szlovén művésztelepek és kiállítási termek megbecsült alkotója, legutóbb önálló kiállításával a maribori Piramida szálló galériájában mutatkozott be. Ezt megelőzően az ARTAS, a „Vino Art” Nemzetközi Művésztelep kiállításán (Rado Jerič és Sonja – Művészeti Tanyája szervezésében) láthatta a közönség képeit. A Zelena/Zöld többjelentésű ciklusa jellegzetes, absztrahált asszociációs stílusban készül, a művész legújabb korszakának termése, a gyakori, poliptichekben (osztott képekben) való gondolkodás, a táj alig felismerhető motívumai, virág-csendéletei, végsőkéig stilizált emberi alakok asztaltársasága, finom árnyalatokkal telített zöld koloritás megannyi szimbólumával jelölve. A zöld szín – általában – mindig az élet, a természet és az egészség jelentéstartalmát hordozza (Ray Krock: „Míg zöldek vagyunk, növekszünk, minek

utána beérünk, indul a rothadás is.”). Nemes azonban a zöldet képfelületein a tűzpirossal való komplementaritásában éli meg, ugyanakkor a föld és négy filozófiai elemével, a látogatónak megannyi, individuális tartalmi interpretációra is lehetőséget kínálva, hiszen minden egyénnek sajátos képzelet, intim viszonya alakult ki a zöld színnel kapcsolatban. Egyik legjelesebb példa erre kétségen kívül a legendás Federico Garcia Lorca által megénekelte Romance somnambulo (Alvajáró románc), melyben így ír: „Verde gue te guiero verde. Verde Viento. Verdes Ramas.” (Zöld, szeretlek, zöld, imádlak. Zöld szél. Zöldbe borult ágak. Ford. Nagy László). Az idézettel összhangban Nemes vásznain tipikus jelét észleljük a „zöld szélnek”, ahogy erről a záró gondolatokban még szó lesz.

Ha áttekintjük a nyugat-európai alkímista hagyomány ikonográfiai, illetve szimbolikus

vonatkozásait, akkor az elemi kaotikus masszából (massa confusa) a desztilláció és szublimációs processzusában négy őselem, vagyis quaternarius (föld, víz, levegő, tűz) választódik ki, még hozzá kör alakú mozgásban (circumambulatio). Hasonló eljárással az őselemekből prima materia (tömegmassza) képződik, ami maga a kifinomult és megtisztított egyszerűség, mintegy ellentéte a tisztátalan és durva kaotikus masszának. Ily módon értelmezhető a kör négyzete, mely az opus alchymicum, illetőleg magnum szimbóluma. Következésképpen mindegyik élőlény a test, a lélek és a szellem háromságából áll össze (ternarius, vagyis háromjegyűség), mely kiteljesedését a csak a quaternariusban éri el, a férfi és nő principiummal való szintézis folytán. A háromszög, a kör és a négyzet így a teremtés egységét valósítják meg, melyben nagy szerepe van az oldásnak (dislucion), vagyis az egyed feloldódásának az általánosban és fordítva. A folytonos forgás azonban nem csak anyagi, de szellemi és pszichológiai értelemben is zajlik, a tudatos (jobb orientáció) és tudat alatti (bal orientáció) között, vagyis az egótól a non-egóig. A négyzet jelképének hasonló értelmezését a indiai s a kínai , de az európai vallási rendszerekben is megtaláljuk, például a hellénizmusban (Hermes Trismegistos), az egyiptomi miszticizmus és a zsidó keresztény hagyomány erős hatásától kísérvé: az ószövetségi tetramorfából (Ézsaiás látomása) az újszövetségi négy evangélista szimbólumai keletkeznek, a kereszt négy ága pedig az Éden négy folyóját és a négy égtájt jelképezi, ugyanakkor a négy kardinális erőt és a négy őselemet, melyek Jézus Krisztus Pantokrátort övezik stb. Ebben az összefüggésben a háromszöget a Szentháromság jelképeként kell felfognunk, és a „három egyes” keresztény istenét (Atya, Fiú és Szentlélek). A négy őselem a pitagoraszai egyetememes tudás szimbóluma, az első négy számjegy aritmetikai összegének értelmében (1+2+3+4), mely a 10-es számjegyet jelenti, tehát az egy évtizedét, a teljesség és az istenség jelképét. A négy elem persze a tetradára utal, melynek a geometriai jele a négyzet, azzal, hogy az elemek a háromszög, illetve a gúla mértani test szerint rendeződnek, s mindegyiknek saját

értéke van: föld (4), víz (3), levegő (2), tűz (1). A „tetraktikus” gúlában tehát a teljes tudás lakozik, a különbözőszámokpedigelementárisajátosságokkal rendelkeznek: az egyes, illetve tűz az alkotó szellem, a kettes, vagyis a levegő az elemszerűség, a hármasszám a szellem és a matéria egyesülését jelenti, a négyes, illetve föld pedig alkotó formát. A négy elem kozmogónikus jelképisége azonban még tovább boncolható, például a zsidó hagyományban, ahol Dávid hatágú csillagjáig, illetve Salamon pecsétjéig (két egyenlő oldalú egymást fedő háromszög formájában), de a keresztény misztikát is érinti. A tűznek különböző formái jelennek meg (láng, villám, sugár, nap), továbbá sok szimbolikus, nem egy esetben antagonisztikus jelentéssel, olyanok, mint isteni, pokoli, alkotói, destruktív, áldozati, erotikus, tisztító, átörököltető stb. A levegő, az égi és a földi szférák, a szabad mozgás, a repülés, az érettség, a megtisztulás és természetesen a lélegzésnek, mint alapvető életfunkciónak a jelképe, de gyakran a szél is kiegyenlíthető az alapvető mozgással. A víz funkciói is rendkívüli rokonságot mutatnak egymással: a víz az élet forrása, melyben az élet újraéled és megtisztul, ezért a földdel közös tulajdonságai vannak. Az összes kozmogóniában az Isten előbb a vizet teremtette meg, s csak aztán a Földet. A megtisztulási szertartás is vízzel, illetőleg vízben történik, ahogy a keresztelés

is. Az Ószövetségben több példa is akad a víz iránti vágyakozásra (esdeklés), a lélek Isten iránti esdeklésével (Psalmus 42 – Mint szarvasbika a bő forrásra stb.). A víz a bölcsesség szimbóluma is, de a vízhez hasonlatosan destruktív jelentése is lehet, nemritkán a víz a vér sajátosságaival elegyedik. A földet gyakran a materia prima (rög-humusz), illetve anyaméh egyenlíti ki, amelyből minden születik, s amelybe minden visszatér („Porból lettél, porrá leszel”). Hogy termőre váljon vízzel, esetleg vérrel kell „penetrálni”, s ezzel anya alakjában lép elő (Tellus Mater). A föld keblében felmérhetetlen gazdagság rejtetik, mely a titokzatos alkímista formula, a V.I.T.R.I.O.L. Visita Interiorem Terrae Rectificando Invenies Occultum Lapidem), amelynek jelentése: tisztítsd meg a föld belsejét, ezzel a bölcsék követ is elnyered, melyben a lapis philosophicus aranyat – az aurum egyúttal a szívet is jelent. Egyes magyarázatok szerint ebben az esetben az iniciáció jelképéről van szó, igazi énünk kereséséről és megtalálásáról saját személyiségünk

magjában, mint az alap transzmutációja a teljes emberré válás folyamatában.

Kapcsolódva a többrétegűséghez, a materiális és a lelki szimbolikát tekintve Nemes Lászlónál több analógiát is felfedezhetünk, úgy a térkeresztben, mint alapvető kompozíciós rendszerben, amely az egyenes euklideszi teret képezi. Ennek a képzőművészeti illúzióját a reneszánsz fejlesztette ki, másrészt pedig megfigyelhető a kompozíciós forgás (spirálok, tércsomók), mintha a művész alkotásán átfújna a szél – a verde viento. Ily módon az ugyanazon a gazdag reliefszerűen strukturált képi felületen egyesülő négyzetszerű anyagi világ a nem-euklideszivel találkozik, a hajlított világ, a transzcendentális, szellemi dimenziók allúziójával. Az áradó eget, vizet és földet az alkotói tűz- nap izzítja át, mint az örök szerelem isteni ölelése, a folyton-folyvást újjászületés manifesztálódásával.

Maribor, 2012. április 11.
(Fordította: Bence Lajos)

Novotny Tihamér

Dúzs itt az egyik kulcsszó

Bálint Ádám, Gáspár Gyula és Ghyczy György kiállítása
(Helikon Kastélymúzeum, 2012. május 1 – június 10.)

A három alkotó meghívóján a következő magyarzó sorokat olvashatjuk: „1997 nyarán született meg a Tolna megyei kistélepeleén, Dúzson, Lechmann György szőlőbirtokán Gáspár Gyula ötletére a Dúzi Művésztelep. Azóta minden év augusztusában rövid időt együtt tölt a társaság, alkotással és hosszú beszélgetésekkel. A három itt kiállító művészen kívül még sokan részesei voltak e nyaraknak, de ők jelentik az állandóságot a művésztelep életében.”

Tény, hogy a művek többsége Dúzson született. Nézzük hát egyenként az egyéni karaktereket, a személyes teljesítményeket.

Bálint Ádám, mintha minden képteremtő megmozdulásában az interdiszciplináris és

intermediális szemléletet és gondolkodást képviselné a maga sajátos, egyénien magányos, nem egyszerűen értelmezhető és megfejthető, műtárgyteremtő szellemiségében.

Mint *festőművész*, értőn rajong például C. Monet-ért, azért a művészer, aki a japánok után az európai művészetben is meghonosította és elfogadtatta a képsorozat-készítés gyakorlatát és elméletét; azért az alkotóért, aki utolsó korszakában eljutott „az absztrakció és a valósághoz kötődő imagináció végső pontjáig” (Karin Sagner-Düchting), a külső és a belső kép egy érzelemben gazdag, szemképráztatóan színes jelmezőben, színszövetben történő összeolvastásáig. Ilyen érdeklődéssel a háta mögött nem is csoda, ha Bálint műalkotásai szemléletükben, gondolkodásmódjukban, filozófiájukban és kulturáltságukban szokatlan alapállásúak, s anyaghasználatukban vagy technikájukban kerülnek a konvencionális megoldásokat.

A sorozatjelleg mindig egy középpontba állított probléma- vagy fogalomcsomag módszeres körüljárásából születik, de a mű kiragadása a ciklusból nem jár ellehetetlenüléssel, értelmezhetetlenséggel, mert benne a rész-egész dialektikája érzelmileg és logikailag nem halványul el, sőt összességváltóként kódolódik.

Szigorú elképzelés és körültekintő kigondoltság, szabad képzetársításokat megengedő tervszerűség és fegyelmezett technikai, rafinált kultúr- vagy művészettörténeti szövegösszefüggésekbe, illetve jelképrendszerekbe helyezkedés, kordában tartott érzelmesség és kifinomult érzékiség, logikai sejtelmesség és éteri anyagtalanítás, derengő fényáteresztő képesség és homályos transzcendencia. Ezek régebbi és új munkáinak kulcsfogalmai!

Mert érzésem szerint Bálint Ádám újabb és legújabb pasztell műveiben, akvarelljeiben és anyagképeiben ilyen és ehhez hasonló törekvéseket szeretne megragadni és közvetíteni.

Bálint Ádám:
Cselédlépcsők II.
2006,
pasztell, vászon,
140x100

Gáspár Gyula:
Alámerülés,
2012,
szén, papír,
50x70

A papírra, illetve vászonra vitt, sokszor ujjal és tenyérrel el- és megdolgozott, s esetenként nyomó-, kaparó-, vagy ütőeszközöket is alkalmazó, bevallottan a műfaj megújítására törő pasztellképeinek témái mind-mind a megfoghatatlanságok, a rejtett valóságok, magyarul a külső és belső világok titokdimenzióinak láthatóvá tételével foglalkoznak. A *R. E. M. (Rapid Eye Movement)* sorozat a pszichológiából vagy álmokutatásból ismert, ti. a *gyors szemmozgással* kísért elalvás előtti pillanat sejtelmes tünetjelenségeit, homályos látomásait kívánja megragadni. A *Cselédlépcsők* ciklus, amelynek ihletője egy fővárosi fotóinventárium számára készített, több évig tartó munkafolyamat élményanyaga volt a keleti alkotási módszerrel és tárgymegközelítéssel (ti. szemlélődés – meditáció – feltöltődés – kitörés) szeretné az emlékképek keltette benyomásokat egy-egy remekívű látomásban, a pillanat örökérvényűségével összefoglalni. A *Sámándobok* sorozat képei vizualizált szellemi utazássá, makro- és mikrokozmosz létélménnyé teszik a ma már inkább csak az etnográfiai

könyvekből és múzeumokból vagy archív filmfelvételekből ismert egyszerű néprajzi tárgynak és jelrendszerének aurahordozó világát. A *Kert három nézetből, avagy lapok a Moholy-émlékkönyvből* c. sorozatának tussal készített éteri-geometrikus alapdarabját egy számítógépes program segítségével tértárggyá alakítja, majd annak különböző nézőpontjait tea és folyékony agyaggal újból síkba vetíti, festi, forgatja. A Leos Janaček hasonló című zongoraciklusa és a bizonyos Áprily Lajos-versek ihlette *Ösvények mentén* sorozatának akvarell lapjai hihetetlennek tetsző anyagmódosuláson mennek keresztül. Tudniillik Bálintnak az ecset kiiktatásával – a szó szoros értelmében kézi munkával –, szinte teljes mértékben sikerül megújítania, elrejtene és átalakítania a műfaj hagyományos technikájából fakadó sajátosságait.

Gáspár Gyula első korszakának tussal és temperával papírra készített munkáit szellemi és formai értelemben, leginkább Paul Klee, Kandinszkij, Joan Miro, Yves Tanguy, Jean Dubuffet, Jorge Camacho, Korniss Dezső, Nistor Coita, Borgó

György Csaba, Végh András vagy Szemethy Imre bizonyos ciklusainak szürrealisztikusan összetett jelvilágaival, metafizikus vagy imaginárius térben elhelyezett emblematikus fantáziafiguráival hozhattuk kapcsolatba. Antropo- és biomorf jelei (fél-absztrakt, fél-figurális képzeletszüleményei) egy valóságon túli szürreális világban mozogtak; a szó szoros értelmében lebegtek egy tiszta, végtelenített képzeleti térben, amelynek csak a képkeret szabta meg határait.

A '90-es években keletkezett olaj-vászon táblaképein viszont az előbb elmondottaknak épp az ellenkezőjét tette. Megszüntette a metafizikusan üres felületeket, vásznainak hátterét nagyjából egytónusú, expresszív színekkel töltötte ki, s ezekbe helyezte rajzai összevont motívumaiból inspirálódó, kiszórósódó testnyúlványokat öltő, belső szervekre emlékeztető, mozgalmasan egymásba mosódó vagy ölelkező, kígyózó, kavargó, felnagyított bioformáit, illetve vizionárius lélekfiguráit, képzelt emberalakjait, amelyek gyakran izgatóan erotikus vagy agresszív és ijesztő, nyomasztó és félelemkeltő képzeteket kelthettek a nézőben.

Egy másik korszakában olyan nádtollal rajzolt és kalligrafált, valamint vékony és vastagabb ecsettel festett krokiszerű jeleneteket alkotott, amelyek igen elmélyült koncentrációt, összpontosítást, virtuozitást, játékosságot, olykor humort és iróniát igényeltek.

De Gáspárnak voltak már metafizikusabb töltésű, moralizáló alapállású, visszafogottabb figurális-szürreális, sőt felfokozott színvilágú organikus absztrakt-expresszionista festményei is. Idesorolandó például a kiállításon is szereplő néhány olyan műve, mint a *Karnevál kacsával*, az *Áldás* és a *Generációk*.

Legújabbban azonban a kortárs művészetben oly keresett és változatos formákat öltő *Fej* téma, és a természethez különös vonzalmat érző, úgynevezett *tájmisztika*-festészet izgatják őt.

Gáspár fejei, amelyeket egyrészt szénnel, másrészt olajjal készít, igen erős rokonságot mutatnak a Gaál József-, Miklós Árpád- és Krizbai Sándor-féle fejbábrázolásokkal.

Egy emberi fejben sok minden koncentrálódhat. Egy egész világ, életérzés, közérzet, kor- és körtünet,

Ghyczy György:
Tájtörténet V.
2012
akril, karton

Gáspár Gyula:
Misztikus
portré,
2011,
ujjal
festett
olaj, vászon

patológia, a psziché kitérülése, jellem, kifejezés, érzelmek, társadalmi állásfoglalás és szociális helyzet. A misztikus átváltozások, mutációk, metamorfózisok, stigmák, démoni jegyek és félelmek éppúgy, mint a sejtelmek, vágyakozások, pokoli fájdalmak, szégyenek, rémületek, szorongások, tehetetlenségek, üvöltések, zárkózottságok, magányok, párbeszéd-képtelenségek és múltba vágyakozások. Kifejezetten művészi és expresszív szénrajzai, fekete lángokban izzó, koromfüst levelekben-ágakban, hajszálerekben, bőrredőkben, húsgyűrődésekben, izom és idegkötegekben vonagló embermutánsai szinte bélyeget sütnék belénk, beleégetik magukat a bőrünkbe, szemünkbe, tudatunkba. Az elkárhozottak élettagadó színeit magukba szívó olajfejei, mint a betegek és meggyomorítottak megszólítanak bennünket, olyannyira kifejezők és szuggesztívek.

Gáspár misztikus tájképei ugyancsak áttelekítettek, élő, gondolkodó, érző, fortyogó, lélegző anyagképek; a szellem, a Logosz működésének expresszív, bioromantikus és szürreális megnyilvánulásai, amelyeket a művész mintegy a természeti jelenségek

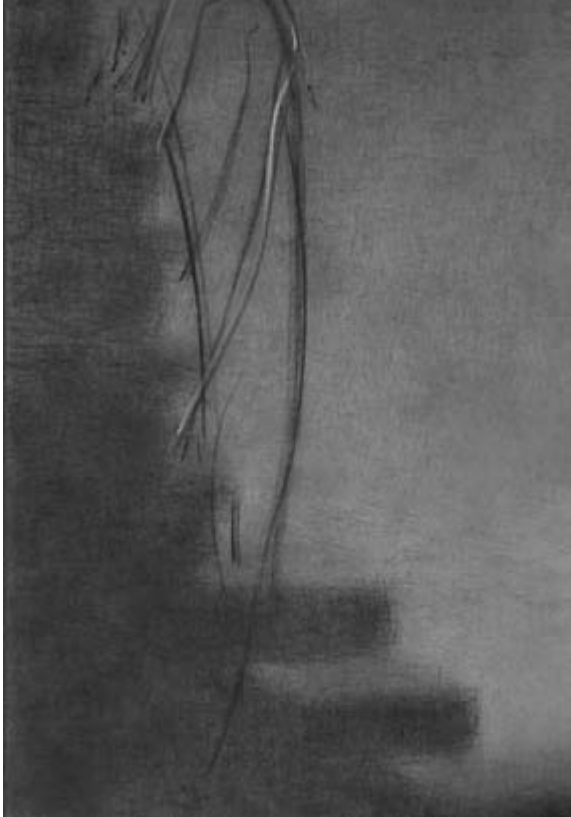
pillanatnyi együttállásából érez meg és fejt ki, vagy éppen azok hatására hoz fel a tudatalattijából. –

Ha valaki veszi a fáradságot és megnézi **Ghyczy György** festőművész honlapját, láthatja, hogy a nyomdai, könyvművészeti és grafikai tapasztalatokkal egyaránt rendelkező igen termékeny alkotó elsősorban technikai-műfaji alapon rendezte eddigi életművét. Ám azon belül, hogy éppen akrillal, pasztellal, akvarellal, rajzzal, monotípiával vagy borszűrő papírra páccal és tussal készíti munkáit, már tematikai egységekbe terelgeti sorozatait. Így megismerkedhetünk például a Duna-menti Ercsin és a tolnai-hegyháti Dúzsón készített kvázi tájkép-ciklusával is. Ghyczy ez utóbbiakból hozott jónéhány darabot erre a tárlatra, amelyek akrillal, illetve grafit és frottázs technikával képződtek.

Igen, mondhatni, tájképek ezek. De valójában valami egészen sajátos elgondoláson alapuló, sokkal inkább *majdnem*, mint valóságos tájképek. Tehát kevesebbek is, mások is, többek is a hagyományos tájképpábrázolásoknál. Tudniillik mindenhol érződik rajtuk a forrás, az eredet mikéntje, az előtanulmányok, a benyomások, a vázlatozások és analízisek sokasága. Amint ezt főleg a bravúrosan könnyed, expresszív és majdnem naturalis pasztell és akvarell képein is tapasztalhatjuk. A végkifejletük azonban már valami öncélú, öntörvényű esztétikai megnyilatkozássá, hovatovább saját logikával rendelkező stílusteremtéssé válik. Tudniillik Ghyczy vonalakká, színesávokká, dekoratív síknégyzetekké, téglalapokká, csíkokká töri, bontja a földrajzi tájat, a szűkebb és tágabb falusi környezetet, s ezután ezeket az elemeket egy hagyományosnak mondható távlatossággal, felülnézetességgel, vagy majdnem felülnézetességgel geometrizáló rendbe foglalva újra összerakja, összeszerkeszti. Innen ered tehát akrillképeinek tektonikussága, kert-, pókháló-, térkép-, rongyszőnyeg- és gobelinszerűsége. S ezek víziószerű üvegablakokra, majdnem absztrakt mozaikfelületekre, okos gyermekrajzokra, illetve horizontális, hullámos vagy gyűrt erőterekre emlékeztetnek bennünket.

A művész *tájtörténetek*nek nevezi képeit. Alighanem jogosan, hiszen ő a motorja, a működtetője, a mozgatója, az irányítója, a teremtője azoknak a geometrikus-organikus elemszerkezeteknek, amelyek új és új

Bálint Ádám:
Cselédlépcsők III.
2006,
pasztell, vászon,
140x100

szubjektív történésekké, tájesszenciákká állnak össze. A föld, a mező, a hegy, a domb, a kert, a dülő madártávlatos, sávos tektonikájába persze itt-ott belekerül egy-egy elvontabb tárgyi motívum is – a fű, ág, karó, kerítés, villanypóznák, ház, templom, virág, napé stb. –, de ezeknek írásjelszerűsége nem átfogalmazza, inkább csak átérzékenyíti a meglévő képi struktúrát.

És a színek jelentősége is átértelmeződik. Tudniillik egyrészt megőrzik a természetre utaltságukat, másrészt elszakadva a látványvilágtól jelképes értelmet, érzelmi-gondolati, hogyné mondjuk, mitológiai töltést kapnak. Nem tudok szebbet és pontosabbat kitalálni: Ghyczy képeinek van valami „statikus” haikuszerűsége. Tájérténetei egyszerre a konkrét pillanat benyomásainak sűrítvényei, valamint a végtelen idő fonálának megragadásai. Bennük a külső világ jelenségei, felvillanásai életfilozófiává, lélekzűdüléssé, továbbépíthető toposszá, szellemi tartalommal, gondolattá alakulnak át.

Finom fekete-fehér ceruzarajjai is, amelyek az átdörzsölt festményfelület-részleteket használják inspirációs forrásul, ezt a világot folytatják, ebben a személyes univerzumban élnek, mozognak.

Mint említettük volt, Dúzs itt az egyik kulcsszó. Ez a Tolna megyei kistelepülés az ihlető forrás. Legalábbis részben, a közösen itt töltött időkben, a dolgok, ötletek és személyek inspirációs közegében, Lechmann György borában és nem utolsó sorban a borszűró papírokra készült művekben, amelyekre persze mind a három résztvevő a maga szája íze szerint alkotott valamit. Sajnos pont ezek a sorozatok hiányoznak a nagyon jó benyomást keltő kiállításról.

Ghyczy György:
Dúzs lap,
2012
ceruza, frottázs,
papír

Bárdosi József

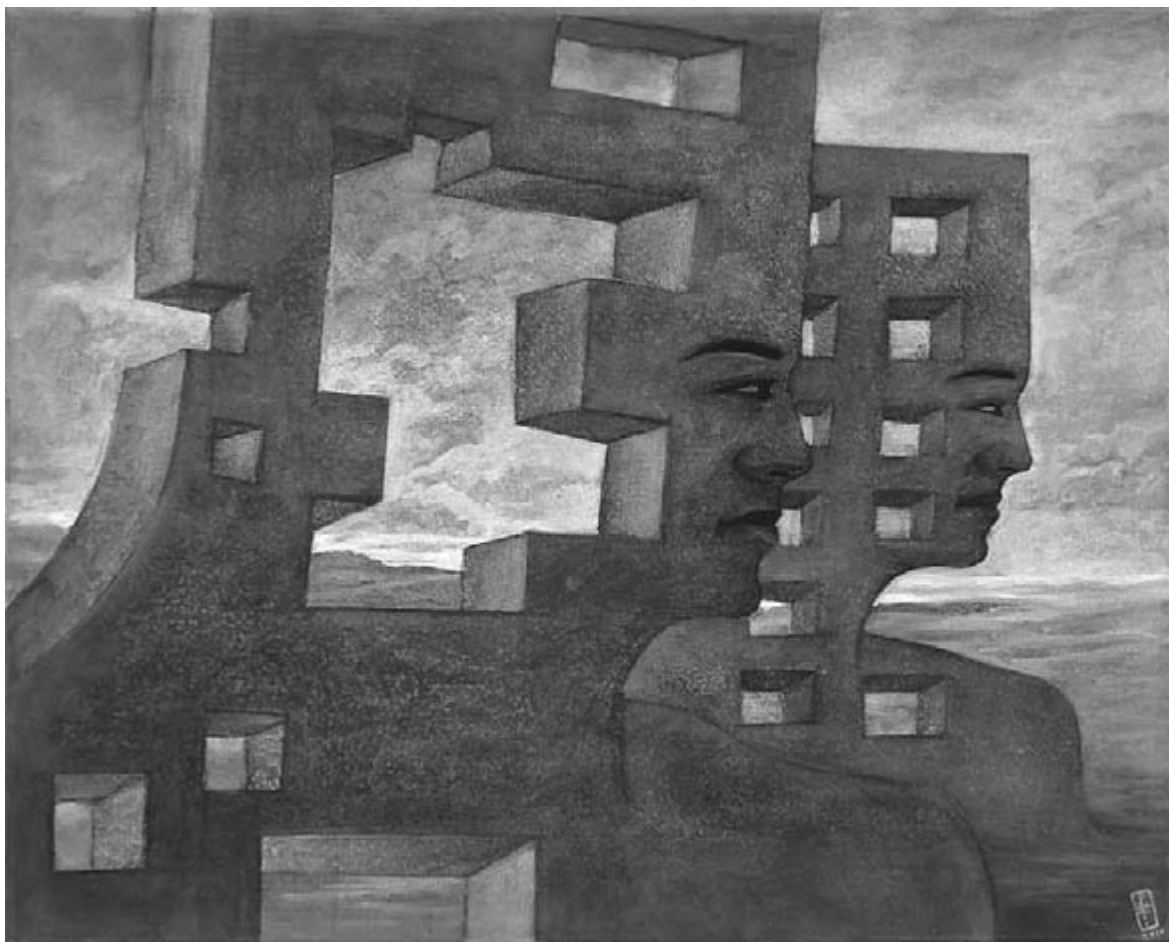
Miből van a Triton?

Kopasz Tamás, Gaál József és Szurcsik József tárlata
a zalaegerszegi Gönczi Galériában

Elsőként a KÜLSŐ és a BELSŐ hatások szerepéről szólok néhány szót, illetve ezt az összefüggést követve beszélek a művekről. Ha azonosságot keresek a kiállítók munkái között, akkor azt kell mondanom, hogy mind a három művész a belső lelki mozzanatok kifejezésére törekszik. A belső lelki mozzanatok – egy műalkotás tekintetében – a külvilággal érdemes szembe állítani. Erre a filozófia objektum-szubjektum fogalmai igen alkalmasak. Mivel a filozófusok sem tesznek mást, mint különböző nézőpontokból figyelik ugyanazt a világot, és különböző állításokat fogalmaznak meg ugyanarról a világról. Legyünk őszinték, egy

nagy különbséggel, de a művészek is ugyanezt teszik, a különbség az, hogy ők nem ellentétes, hanem párhuzamos világokat fogalmaznak meg alkotásaikban. Tehát, helyezzük el mi is az itt látható háromféle műalkotást az objektum (a külvilág) és a szubjektum (a lelkiség) szélső pontjai közötti egyenesen, és rögtön beszédes különbségekre bukkanunk!

Nos. A külső-belső, a szubjektív-objektív filozófiai ellentétpár logikáját követve hasonlítsuk össze a műveket. (Alkossunk bináris oppozíciókat!) Tehát nézzük meg, hogy a belső művészi emóció mennyire válik külsővé, csúnya szót használva, mennyire

**Szurcsik
József:**
Hiány I.
2010
akril, olaj

objektivizálódik –, hiszen a műtárgy már egy objektum. Úgy is mondhatnám, nézzük meg, hogy a külső-belső változó arányai miként különböztetik meg a műalkotásokat, miként alkotnak új és önálló párhuzamos világokat! Egyébként a „meghatározza” annyit jelent, hogy a művész mennyit képes befogadni a külvilágból, vagy éppen fordítva, mennyire „erőszakolja” rá a belső világát a külvilágra – és megkapjuk a bináris oppozíciókat. Most nézzük egyenként a Tritonokat!

Elsőként a társaság „doyen”-jéről, KOPASZ TAMÁSról ejtek néhány szót. Az kétségtelen, hogy az ő művei állnak legmesszebb az objektív világ, a külvilág leképezésétől. Tamás képeit látva egyértelmű, hogy a szubjektív belső világ, a lelki valóság teljesen szublimálja, feloldja a külvilág ténytársaságát.

A lelki szublimáció során minden ritmikus és hullámos ecsetvonássá változik. A belső ritmust azonban nem csak a művészek, hanem az orvosok

is le tudják képezni. Az ő leképezésüket nevezzük diagramnak, amely nem más, mint hosszú fehér papír, rajta a szívünk kopogta hullám-ritmus. Az, amit Kopasz Tamás műszer nélkül rögzít számunkra, az is lelet, esztétikai lelet. A rögzítés esztétikai formáját pedig szakszerűen informelnek nevezzük. Az informel kifejezés az adott esetben csupán annyit jelent, hogy formátlan, tárgynélküli, de nem azt, hogy absztrakt. Absztrakcióról itt nincs szó.

Egyébként visszatekintve Kopasz Tamás képzőművészeti indulására feltűnő, hogy kezdeti (1983) figurális próbálkozásától eltekintve életműve mind stilisztikailag, mind gondolatilag egységes egészet alkot. Életművét homogenitása ellenére – tematikák, anyaghasználat és stilsztika alapján – több egymásból következő periódusra lehet tagolni. És ha hullámvonalakban fel is oldódnak a valóság formái, az életmű egyes periódusai mégis megnevezhetők.

**Kopasz
Tamás:**
Terra Nullius
NO 2
olaj, vászon

- *Szerelmes képek* (1985.), *Részletek az Aranykorból* (1986)

- *Bronzkor és Rézkor* (1988).

1988 és 1991 között azonban négy, különféle tematika bontakozott ki: *Nőnemű* képek,

Ornamentika, Pajzsok és Vér. Aztán jöttek a *Rollo* és *Papírképek*, majd a *Felhők és Tájképek* –, de ez már az 1990-es évekre datálódik. Az 1990-es évek közepétől pedig egy újabb műfajjal, a „vasfestéssel” gazdagodott az életmű.

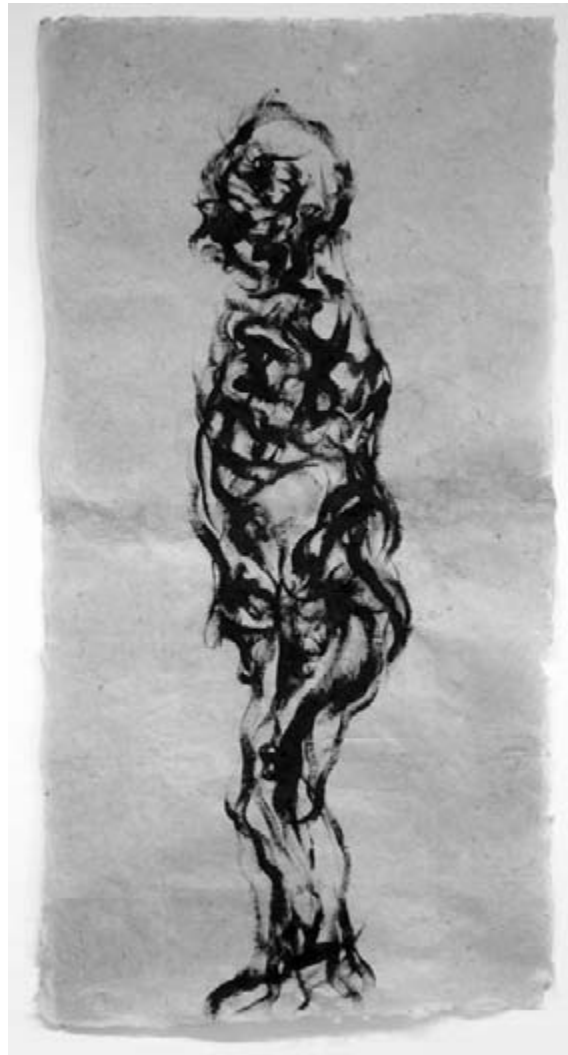
Nos. Ha a három kiállító közül Kopasz Tamás a „doyen”, akkor az 1960-as születésű Gaál József a „Benjamin”. Mondandóm folytatva következzen még egy gondolat a motivációról. Ernst Cassirer szerint a művészek saját szimbolikus alakzatokat alkotnak, melyek, ha nem is azonosak, de szellemi erejüket tekintve egyenrangúak. Az intellektuális szimbólumok, ahogy fentebb mondtam, nem ellentétes, hanem párhuzamos világokat alkotnak. Ez igaz mind a hármuk munkáira. És ha igaz, akkor nézzük a második párhuzamos művészi világot!

Nézzük a különbségekkel! Ha Kopasz festészetre azt mondtam, hogy tárgy nélküli, akkor Gaál Józsefé látszólag nem az, de csak látszólag. Alaposan megnézve azt látjuk, hogy az ő képein konkrét formákat alkotnak az informel gesztusfutamok: tehát, ha akarom figuraként, ha akarom informelként „olvasom”. Ebből következik, hogy a külső-belső, a szubjektív-objektív közötti egyenes vonalon Gaál grafikai kétségtelenül egy lépéssel közelebb vannak a világ leképezéséhez, mint Kopasz Tamásé. És ha előbb azt mondtam, Kopasz munkái

**Kopasz
Tamás**
munkái

Gaál
József:
Portánc
figurák I-II.
2012
vegyes
technika,
merített papír

olyanok, mint a szívritmust rögzítő kardiogram, akkor most azt kell mondanom, hogy Gaál József grafikái olyanok, mint az ultrahang-kép. Grafikái valóban az ultrahang-kép sok-sok erővonalára emlékeztetnek, amelyek emberi alakzattá állnak össze, amikor kirajzolják egy kezdődő élet foltjait egy édesanya pocakjából. Még akkor is, ha Gaált sokkal jobban érdekli az átalakulás és az elmúlás elnyújtott agóniája. Életműve tehát az alakzatokká összeálló gesztusokból alakult ki az 1980-as évek közepén, és alakul azóta is töretlenül. Ahogy fentebb, itt is megemlítek néhány költői erejű címet fontosabb kiállításai közül.

- *Teremtetlenek/ Protézisek/ Marszüász*
- *Vessző által teremtettek/ Homo-humusz*

- *Haláltánc/ Macula/ Arcok fala*
- *Ikon/ Szamszaral/ Együgyűek*

Végezetül néhány gondolat SZURCSIK JÓZSEF munkáiról! Miként mondtam, a kiállítók sok-sok éves közös tevékenysége arra utal, hogy ők maguk is felfedeztek valami érzelmi és intellektuális rokonságot egymás művei között. Ha eddig a külső-belső hatások szerint helyeztük egymás mellé Kopasz és Gaál műveit, most harmadikként tegyük melléjük Szurcsikét is! Első blikkre megállapítható, hogy Gaál és Szurcsik képi világának legkisebb többszöröse a figura, különösen igaz ez a korai munkáikra, amikor még mindketten sok-sok attribútummal – jelző tárggyal – értelmezték

azokat. Aztán az idő haladásával Gaál elhagyta az attribútumokat, Szurcsik viszont épp ellenkezőleg tett, egyre jobban összeolvastotta azokat, sőt, művészetének épp ez lett a védjegye és lényege.

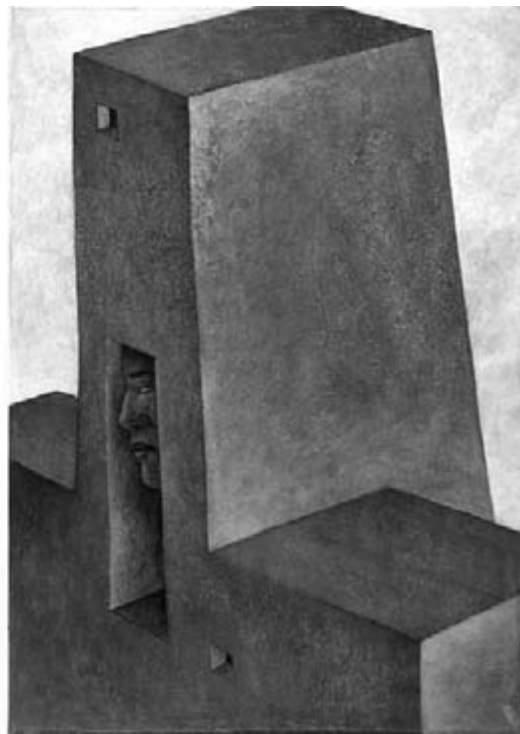
Mi is az összevonás, majd összeolvastás lényege? Nézzünk egy ismert példát! Ismerünk egy másik hasonló védjegyet: az oroszlántestű, emberfejű és szárnyas Szfinxet. Szurcsik figurái is hasonló módon keletkeztek, mivel egyszerűen összeolvadtak a mellékük rendelt attribútumokkal. Az összeolvadás útján új és beszédes lények születtek. A lények már tárgy-figurák, mint Bracelli 17. századi bizarr alakjai. A tárgy-figurák attribútumai a szubkultúrák mintáiból és a politikai reprezentáció kelléktárából kerültek elő, hogy múltunk és jelenünk elévülni nem akaró arcéleket vegyék lajstromba. Ez a lajstrom tulajdonképpen az életmű, amely egyszer szomorkás, máskor pedig kifejezetten orwelli panorámát rajzol elénk.

Az 1990-es évek közepén-végén Szurcsik képeinek moralizáló közéletisége elhalványodott, és

politikai perspektívája előbb antropológiai, majd szubjektív perspektívára váltott. Az antropológiai perspektívában geometrikus formák és szomorkás arcélek türemkednek ki a térbe, a valódi térbe. A kitüremkedett formák perspektívája azonban hamis perspektíva, csupán illúzió. A „csalódott” művész ezzel búcsúzik az elmúlt két évtized politikai délibábjaitól, a hamis ideáljaitól. Zalaegerszegen kiállított képei azt sugallják, hogy eljön a pillanat, amikor a művész – miként Jónás, aki rühellé a prófétalást – visszamenekül az esztétikum és saját arcélenek világába, talán ez igaz ránk is. Mégis hozzá kell tennem, hogy ezzel a sorozattal Szurcsik megidézte a mitológiát, arccal Arcadia felé, a vágyott helyszín felé fordult.

A művészeknek gratulálok! A kiállítást ezennel megnyitom. (Az elhangzott szöveg írott változata.)

Elhangzott: 2012. május 11.
Gönczi Galéria, Zalaegerszeg

Szurcsik József:
Harcos I.-II.
2010
akril, olaj

Péntek Imre

„Kötődések” a veszprémi érseki palotában

Veszeli Lajos kamarakiállításáról

A veszprémi várnegyed mindig is kiemelt szakrális és kulturális helyszínnek számított. Az utóbbi időkben az érseki palota szomszédságában újabb látványosságok (látványtárak) csábítják a képzőművészet iránt érdeklődőket. Tán a rendszerváltozás utáni, legkorábbi intézménynek a Művészetek Házában működő Csikász Galéria tekinthető, majd ezt követte a Dubniczay Palotában helyet kapó László Károly Gyűjtemény, a Modern Képtárban pedig a Vass László gyűjtemény. Az utóbbi időben a piarista templom előterében is rendeznek kiállításokat (legutóbb Triznya Mátyás emlékkiállítását láthattuk, s a megnyitót Szabó Ferenc SJ tartotta, aki kedves, elszármazott, lapunkban gyakran szereplő szerzőnk). Május végén azonban „kinyílt” az érseki palota is, és a Balatonalmádiban élő festőművész, Veszeli Lajos festményei, grafikái, valamint síkplasztikái kaptak helyet a palota fogadóterében. Az ódon falak, az egyházmegyei történetét idéző képek, kegytárgyak körében helyet kapott a kortárs képzőművészet, ami Márfi Gyula érsek úr nyitottságát és művészetszeretét is bizonyítja. Köszöntőjében kiemelte: a ráhangolódás készsége, a szakralitás élménye és a környezet iránt érzett alázat jellemzi Veszeli Lajos kollekcióját, amely teljességgel ide illő, harmonikus egységet alkot a palota belső terének miliójével. S mindegyik alkotását áthatja ennek a tájnak, a Balatonnak és Veszprémnek a szeretete, ami egyfajta hazaszeretetet is – mondta a továbbiakban.

De talán mélyedjünk el egy kissé abban az anyagban, amelyet Veszeli Lajos ide szánt, s ami nem kis vállalkozó kedvről, sőt, merészségről árulkodik. A festőművész eddig pályájának logikája az, ami ehhez a kivételes találkozáshoz vezetett. Veszeli magáénak élte ezt a tájat és történelmét. A több évtizedes újságírói pálya, az elmélyedt ismeretszerzés, és ami a leglényegesebb: az élmények özöne, a

Balaton fény-és árnyjátéka, a víz tükröződésének vibrálása csapódott le festészetében. Talán harmóniakeresésnek nevezhetjük, ami törekvéseiben vezette. Görögországban, a görög tengerparton szerzett benyomásait megörökítő, mitológiai utalásokkal átítatódott festményeivel komoly szakmai sikereket ért el, itthon és a Hellaszban is. A kiteljesedéshez vezető útnak tekinthetjük ezt a „görög korszakot”. Hiszen eszközei tisztultak, tökéletesedtek, főként részlet gazdag, hihetetlen

Veszeli Lajos:
Regélő múlt I.
2012
papír, akvarell

finomságokat kifejező akvarelljeivel bővíti el a közönséget. Nőtt kompozícióinak kifejező ereje, drámaisága is.

Azért is érdemes erről beszélni, mert ide három témakört, műfajhozott el: akvarelleket, olajképeket, síkplasztikákat, könyv-és iratobjekteteket.

Mint tudjuk, az akvarellkészítés kényes művelet. A mesterség művelésének egyik legnagyobb próbája. Itt a tervezés és a spontán hatások ötvöződése adhat eredményt. Hiszen a festékszemcsék és a papírfelület egymásra hatását csak részben lehet irányítani. A tónusok, a kolorit ezekből hatásokból alakul ki. A bravúros technikai megoldásokból – spirituális, panteisztikus élmény válik... Nos, ez lehet a Veszeli-akvarellek titka. A táj „lelke” jelenik meg lapjain, meglehetősen szokatlanul nagy méreteken. A balatoni képeken a víz méltósága, az égbolt tágassága és egy-egy tárgy, csónak, kikötő, növény emblematisztikus tömörsége kap meg. Festői vallomások ezek az egymásra találás pillanatairól. A táj atmoszférája és emberi hangulatok összeolvadásának misztikus állapotáról. Veszeli persze ismeri az előzményeket, a mestereket, akiket ugyanúgy megbűvölt a tó, mint őt. Gondolhatunk elsősorban Egryre, Udvardi Erzsébetre, Vágfalvi Ottóra vagy Somogyi Győzőre, akik szintén megalkották a maguk Balaton-képét. Veszeli kevésbé stilizál: hű marad a látványhoz, annak harmóniát sugalló pontjaihoz, ezt tekint centrumnak, lényegnek, kiemelendő motívumnak, s e köré épül a mívesen megdolgozott felület struktúrája. A Regélő múlt I. II. művei a veszprémi várnegyed látványa előtt hódol. A közismert veduták egészen újszerűen jelennek meg ezeken a nagyméretű és részlet gazdag képeken. Egészen elbájoló az, hogy a nehézkes, súlyos kőtömbök, történelmi falak, épületek szinte lebegni látszanak csipkefinomságú, minuciózus pontossággal megfestett akvarelljein. A megszokott, a fotókról jól ismert sziluett vibráló, izgalmas jelenséggé alakul, ecsetje nyomán újra értelmeződik, új hangsúlyokat nyer. A néző szinte újra felfedezi magának az itt megőrződött épített örökséget. A tovább élő múltat.

Amásik témakör: a Balatonhoz kötődő személyiségek arcképcsarnoka, ikonosztáza. I. Andrástól, Ranolder püspöktől Kisfaludy Sándoron, Jókain át a néprajzos Jankó Jenőig. A kissé groteszk portrészorozat

Veszeli Lajos:
*Dacolva az
idővel*
2012
papír, akvarell

emlékezet Somogyi Győző hasonló munkáira, de annál komolyabb, mondhatni: akadémikusabb. S egyáltalán érdemes eltűnődni magán a műfajon is: történelmi arcképfestészet. Lyka Károly foglalkozik e kérdéskörrel a *Festészeti életünk a millenniumtól az első világháborúig* című tanulmánykötetében. A fejezet sokat mondó címe: *A történelmi festészet feltűnése és alkonya*. A törekvést sikertelennek tartja, a következőket fogalmazva meg: „Szinte azt lehetett hinni, hogy az a nagy történelmi buzgás... olyan léggömböt teremthetett, amelyben valamilyen

Veszeli Lajos:

Kiút

2011

papír, akvarell

pályázatot hirdetett olyan történelmi képekre, amelyek sokszorosítva az iskolák tantermeiben művészi dísz és történelmi szemléltetés szerepét volnának hivatva vállalni... Java mestereink rá se hederítettek, történelmi kép festése távol esett művészi vágyaiktól.” A rendszerváltás utáni időszak azonban rácsáfolt a kiváló művészettörténész fejtegetéseire. Az eltagadott és elhazudott történelem iránti igény elemi erővel tört felszínre: lázas szoborállítási törekvéseknek lehetünk tanúi, mi több, festőink – pályázatok nélkül is – ráéreztek erre a hiányra és igényre. Gondoljunk csak Somogyi Győző oly nagy vitát kiváltó magyar hadvezérek sorozatára. Tán kevésbé ismert a fehérvári M. Tóth István, aki nagy kedvvel festette katolikus egyház ismert szentjeit, az árpádházi szent királyokat. „Freskótöredék”-imitációi ma is egyik lehetséges formája a múltidézésnek. Veszeli Lajos portréi karakterek, jelképek, vizuális emblémái a Balaton-

történelmi vonatkozású művészet... megkísérelheti az egészségesebb létre kelést, ha erre alkalom adódik. Nos, az alkalom meg is jött: a kormány 1911-ben

Enteriőr
- háttérben a
"Balaton
Géniuszei"
sorozat

kultusznak. S a helyi identitás fontos részei, elemei lehetnek ezek festészet nyelvén megidézett, nemzetépítő személyiségek.

Síkplasztikái és könyvobjektjei pedig jelzik: Veszeli Lajos nem egy ódivatú figura, őt is megérintették a modern törekvések, technikai elgondolások. A tihanyi alapító-levél különleges anyagra felvitt, felnagyított latin –magyar szövegű írásképe egy modern ereklye. Vetési püspök emlékére készült Imakönyv-objektje pedig – a megtört, megtépett lapokból álló könyvkorpusz – a nehéz sors egyrételmű szimbóluma.

A festőművész a *Kötődések* címet adta kiállításnak, s valóban, vallomások munkái – képben, plasztikában – arról, hogy a magáévá élt táj és történelem hogyan mozgatta meg képzeletét, s hogyan vált a belső, személyes élmény „külsővé”, hiteles, autentikus műalkotásokká.

Veszeli Lajos:

Veszprém

fragmentuma

2012

síkplasztika, vegyes technika

(A kiállítás augusztus 17-ig tekinthető meg.)

MŰVÉSZPORTRÉK CSIKSZEREDÁBÓL

Az erdélyi magyar művészettörténet írás és könyvkiadás a „*mutatványos demokrácia*” szorítása ellenére, évtizedeken át példamutató erőfeszítéseket tett a hagyományörzés és ápolás ügyében. A hatalom és cenzúra „*másság-gyűlöletét*” kijátszva, mutatta föl a megmaradás hitét erősítő értékeket. Csupán a példa okán emlékeztetünk a **Kriterion Kiadó** nyomdailag szerényebb, de alapvető, tartalmában felettebb gazdag monográfia sorozatára. Hasonló fontosságú köteteket jelentett meg a kolozsvári **Dácia Kiadó** – amíg tehetete! – a címét soha nem viselő **Önéletíró erdélyi művészek** sorozatában. Említhetnők még a **Korunk Galéria** kiállításokhoz készült füzeteit is. Az előbbi két kiadvány szériát, egyebek mellett, **Banner Zoltán** neve fémjelzi. Hat művész életútját dolgozta föl, míg az általa szerkesztett kolozsvári dokumentum kötetek nyolc darabjának anyagát gyűjtötte, szerkesztette, rendezte izgalmas olvasmánnyá.

Az új politikai-gazdasági konstelláció keretei között meglódukt kiadói igyekezet, minden nehézség ellenére, elkötelezetten folytatja a kellően nem dicsérhető tevékenységet. Számos „kiadói műhelyben” foglalkoznak a művészeti kiadványokkal, amelyek most már, kulcsin, belső tartalom és kivitel tekintetében, jórészt európai színvonalat képviselnek. A marosvásárhelyi könyvkiadó „**Mentor művészeti monográfiák**” sorozata közel jár a húszas számhoz, de adnak ki életműveket feldolgozó, bemutató munkákat múzeumok s nem ritka a családok vagy magánosok finanszírozásával készült album, művészeletrajz sem.

A tradíciókat éltető vállalásban változatlan elhivatottsággal jeleskedik, a nyolcvanas évektől Békéscsabán élő, de kötődéseit kitartóan vigyázó Banner Zoltán művészettörténész. Ma már nyugalmazott múzeumi főmunkatársként, egyre-másra hozza tető alá az általa nagyra becsült, jelentős életművel rendelkező festő-, szobrász és grafikus művészeket bemutató munkáit. Több kötetet jegyez

a **Mentor Kiadó** kötetei közül (**Kulcsár Béla, Tóth László, Haller József, Pallós Sch. Jutta**), de könyvet írt a nagyváradi **Kristófi Jánosról**, a brassói **Leiter Artúrról**, a szilágysági **Erdős Imre Pálról** is. Nem hagyhatjuk említés nélkül megkerülhetetlen a 20. századi erdélyi magyar művészetről s az erdélyi magyar naiv művészetről írt összegző monográfiáit sem, amelyekhez szorosan illeszkedik az erdélyi magyar művészek írásaiból szerkesztett **Szó, eszme, látvány** című szöveggyűjteménye.

Töretlen munkakedvét, a jó szolgálat hitével társult megszállottságának újabb bizonyítéka a Csíkszeredában megjelent két friss művész életrajzi album. Modelljei a „*székely festőiskola*” harmadik generációjához tartozó festőművészek, akik – **Székely János** véleménye szerint – „*gazdag és kiváló teljesítményükkel /.../ fontos kulturális központtá avatták Csíkszeredát*”.

Nem véletlenül idéztem a marosvásárhelyi költő, drámaíró hajdani, ismételten igazolódott tényrögzítését. Bár többször megfordultam Erdélyben, láttam kiállításokat, betekinhettem műtermekbe, ismerkedtem művészekkel, rendszeresen olvastam a megszerezhető szakmunkákat, **Gaal András** és **Márton Árpád** működéséről Székely János cikksorozatából szereztem tudomást. Pályájuk képe most, a **Banner Zoltán** írta, évtizedekkel később született, gazdagon illusztrált, igényesen traktált életrajzi munkákból kerekedett teljessé.

A párhuzamosan futó, de egymásba kulcsolódó életutakat tárgyaló albumok egy új kezdeményezés hírhözói, mintadarabjai. A Székelyföldközpontjában működő **Pallas-Akadémia Könyvkiadó** és a **Csíkszereda Kiadóhivatal** közös gondozásával indított **Élet-Jelek** sorozatcím mögött húzódó szándék egyértelmű. A megragadható és rangos életművel rendelkező kortárs művészek bemutatására vállalkoznak. Őket tekinti **Banner Zoltán** a „*székely festőiskola*” harmadik nemzedékének.

Az elsőként érkezett **Gaal András**-kötet felütése

a tájfestés funkcióját igyekeznek tisztázni. Véleménye szerint, a „*huszadik századi erdélyi tájkép nem intim műfaj, hanem autonóm tartalomhordozó hitvallás*”. A szerepvállalók felett tartott szemle a 19. századi magyar tájképezőktől rajzol ívet, Nagybányán át, az „*egy másik iskolát teremtő*” erdélyi székely magyar festőkig. A csapást vágó előőrset **Márton Ferenc, Nagy István és Zsögödi Nagy Imre** alkotja. Már jóval népesebb a második generáció – **Bordi András, Incze István, Bene József** és mások – akik nevelő mesterként irányították az újabb nemzedékek figyelmét a szülőföldi tájra és népére. A tanítványokból szerveződött az a csoport, amelyik felismerte a „*kitörés feladatát*”, hazatérve s a lassan évszázados kisebbségi sorshoz igazodva, megteremtette a „*székely festőiskolát*” – más terminussal, a „*Hargita Műhelyt*”. E nemzedék meghatározó alakja a ma már hetvenes éveit gyűró **Gaal András** és **Márton Árpád**, de említhetnők néhai **Plugor Sándort, Kákonyi Csillát** és másokat is.

A gyergyóditrói születésű **Gaal András** (1936) Csíkszeredától Pannonhalmáig vezető életútjának szilárd alapjait a marosvásárhelyi művészeti líceum, a kolozsvári képzőművészeti akadémia

neves mesterei – **Barabás István, Bordi András, Miklóssy Gábor** – rakták le. A Csíkba hazatérő ifjú tanár kezdő lépéseit meg **Zsögödi Nagy Imre** baráti tekintete pallérozta, felfedeztetve vele a helyi színek „*viselkedésének*” hagyományostól eltérő sajátos törvényeit. „Imre bácsi” nyomdokain lépett tovább s a nyugtalanság hevével vette birtokba a „*csíki táj kulcsát*”, amely vidék – ismét csak **Székely János** szavaival – „*rendkívül jellegzetes, elsőrendűen alkalmas arra, hogy korszerű tájfestő stílus épüljön látványaira*”. Gaál az identitás keresés lázában, karizmatikus egyéniségévé vált a szerveződő új művészeti központnak. Tárgyasult jelei ennek, a tanítás mellett támadt kezdeményezések, kiemelten a **gyergyószárhegyi művésztelep** megalapítása.

Azalkotótábor, mintatájékozódás, tapasztalatszerzés és friss szellemi töltést generáló sajátos művészeti kezdemény, fontos eleme életpályájának. Az első hajduböszörményi részvételtől kezdve, további harminc helyen, hetven alkalommal dolgozott. Legtávolabb francia földön „*kalandozott*”. Könnyű elképzelnünk, mennyi élménnyel, témával és tanulással feltöltezve, tért haza s végezhetette alkotómunkáját saját műtermében

Kiállításokon 1962 óta vesz részt, egyéni és

Gaal András
Eső után
című munkájával
a műtermében

csoporthoz szerepléseinek hosszú a sora. Kiállított festményeiből sugárzik a nemzeti elkötelezettség, hűség és az egyetemes kortársi törekvésekhez igazodás szándéka. E kettősség függvényében formálja egyszerűsített jelekké már-már geometriai tisztaságú, pozitív töltésű, a táj örökérvényű szerkezetét kiemelő, az absztrakció határáig merészkedő vízfestményeit. A színrétegek, foltok átlényegítése mögött azonban mindig ott érezzük a lüktető természet, az élet valóságát. Az alig elválasztható korszakait nagymérték éppen a használt anyag (olaj, akvarell, pasztell, majd újra olaj) aktualitása határozza meg. Esetenként azonban más tényezők – nevezetesen a művésztelepi élmények, a gyűjtemény- és intézményalapítás gondjai – ugyancsak közrejátszottak a művek születésében. A különféle hatóerőket részletesen taglalja a tanulmány, rámutatva, miként ismerhetők fel munkájában s miként hatott ő példájával kortársaira.

Jelentős fordulat a kilencvenes évektől figyelhető meg felfogásában. Határozottan szakít a természeti környezetet egyszerűen, mértani szerkezetként leképező szándékkal. Sajátos, látványgyökerű expresszionizmus felé mozdult el. Fokozódott színeinek intenzitása, a ritmikus vonaljáték, kavargó ecsetvonásaival szinte behatol a föld geológiai mélységeibe vagy felemelkedik a felhők magasába, miközben roppant erők létezését fejezi ki a képpel. Ez a festészet már nem illeszkedik a hagyományos keretbe. *„Nagy erdélyi kolorista festő kibontakozásának vagyunk tanúi”* – rögzíti a tény az elemző. Végleges szakításra azonban, miként az absztrakttal kísérletező korszakában, ezúttal sem kerül sor. A látványból látomást kerekít s vezető elvként uralkodik el a kifejezés.

Gaál András rokonszenves egyénisége, műveinek sajátos világa okán, szívesen látott vendég a művésztelepeken és kiállítóterekben. Szinte mindenütt megfordult Románián kívül, az anyaországban és más tájakon is. Művészi munkásságát, oktató és közösségteremtő tevékenységét számos erdélyi és magyarországi díjjal ismerték el (Szolnay-, Káplár-, Életmű-díj, Kritérium Koszorú, Magyar Köztársasági érdemrend Lovagkeresztje). Több murális munka alkotója, könyvek illusztrátora.

A róla szóló könyv szöveges része vallomásával zárul, amelyben visszatekint pályájára, megerősíti szeretetét a szülőföld iránt. Nem hallgatja el azt sem, hogy természetes módon, otthon érzi magát Szent Márton hegye alatt, pannonhalmi otthonában, ahová családi kötelékei szólították. Ma, megosztva él, a hajdani „egy haza” mai két végpontján, tovább folytatva áldásos tevékenységeit.

Szerencsés és talán boldog ember – és művész! – lehet Gaál András küzdőtársa, **Márton Árpád** (1940) csíkszeredai festőművész. 70. születésnapja előtt kevéssel vehette képbe az „ajándékot”, **Banner Zoltán** monográfiáját, a sorozat második darabját. Ez a kötet ugyancsak megfelel minden szakmai, esztétikai és minőségi követelménynek. Szerzője újabb bizonyítékát prezentálja a *„székely festőiskola”* tényleges létezésének. „Hőse” a példa erejével tesz tanúságot arról, hogy az el- és kibocsátó közösség szolgálatában, távol a csörtető „modern” sokadalom

zajgásától, lehet egyetemes értékű, embert szolgáló és jobbító művészetet teremteni.

A tanulmányhoz kapcsolódó jegyzetek egyikében a szerző bírálóinak címezve, mentegeti szövegei olykor irodalmiasnak, idézetekkel tűzdelt jellegét. Azt kell védje, ami a Banner írásművek, pályarajzok értéke: az adatokkal, tényekkel alátámasztott elemzés, érzelmileg motívált, világos, költőktől kölcsönzött gondolatokkal színesített, szemléletes fogalmazás.

Érvényesülése figyelhető meg a kilenc részre tagolt dolgozatában is, amelynek „hangütése” a korszak jelképét, a „hiányt” kifejező *„sötétzöld*

lodenkabát” esetét idézi bevezetesként a festőtől. S rögtön a katarzist jelentő képi élménnyel folytatja, amelyet **Nagy Albert** Kaszás című festménye váltott ki az induló művészből. Meg a Gaál Andrással találkozás jelentőségét, akivel kettesben fölvtették Csíksországba visszatérve az „iskolaalapítók” teremtette hagyomány folytatásának nemes terhét.

A természeti és a székely nemzetet százada szorító társadalmi-gazdasági környezetből, párhuzamok segítségével, szemléletesen vezeti le a szerző a „székely festőiskola” születéséhez vezető eredőket. A népi írókkal és az „alföldi iskola” törekvéseivel példázódva, szenvedélyesen mutat rá a „magyar falu”, a paraszti-népi kultúra és közösség felszámolásának súlyos következményeire. Az egész magyarság léte fenyegető folyamatra Székelyföldön a „kiáltó szót” ugyancsak az írók, költők és a már említett festőtriász hangoztatták. Az „*elejtett ecset*” megragadására főleg a Marosvásárhelyen élő művészek vállalkoztak, akik mesterként vitték tovább az eszmét a művészeti líceumban tanítva-nevelve az utódokat.

Márton Árpád e közegbe kerülése és további útja nem volt zökkenőmentes. A környezet – a szecessziós Kultúrpalota – és jeles mesterei, **Bordi András** és **Incze István**, hol ösztönözték, hol meg elbizonytalanították a felkészülés során. Lázad és küzd egyszerre, de öröklött tulajdonságai, a munkafegyelem segít legyűrni nehézségeit. A kolozsvári képzőművészeti főiskola eligazító tanárokkal (**Kádár Tibor**, **Miklóssy Gábor**), életre szóló barátságokkal „jutalmazza” kitartását. Otthon pedig a cselekvés szélesre tárt kapuja várja.

Egy kiállítással beköszöntve emeli meg „kalapját” 1964-ben (Gaál András ugyancsak!), amely kettejük összefogásával, egy korszak kezdetét jelenti a „*Hargita Műhely*” történetében. Lázás tempóban lát munkához. A líceumi tanítás mellett, több elágazással születnek a hatások rétegeit lebontó, azokat szintetizáló festményei. Az „izmus” próbálkozások sem érdektelenek, de a szellemi örökség erősebb. Az egy-egy figurában megtestesülő, képszeleket feszítő formái összefogottsággal teremti meg azt a jelbeszédet, amelyen akkor és ott – a hatvanas-hetvenes, de még a nyolcvanas években is! – szólani lehetett. **Forrás**, **Vajúdás**, **Kenyér**, **Dagasztó** című, kék-vörösből meleg terrakottába váltó kompozíciói az életből, a látványból és a

belső izzásból fakadnak, közös nevezőre emelve, sokatmondó szimbólumokká minősülnek. Küzdelmet, önvédelmet, erőt, a megmaradás reményét öntik képi formába.

Az életmű következő periódusait tárgyaló fejezet élére illeszti a szerző ama történések leírását, amelyek a „művészeti életet szervező”, közéleti feladatot vállaló embert állítják középpontba, egyúttal behatárolják cselekvési lehetőségeit. A művészeti centrum megteremtésén fáradozó két művész valójában intézményi háttér nélkül dolgozott. Egymás után nyíltak a galériák – más városokban is! – megyei tárlatokat nyitottak, kialakultak a művészeti élet szervezeti keretei, ma is működő zenei és művészeti iskolát alapítottak. Távollabra tekintő kezdeményezésük – **Zöld Lajos** újságíróval – az 1974-ben létrehozott nemzetközi alkotótábor a szárhegyi kastélyban. Munkamegosztásuk szerint, Márton a művészeti nevelést részesítette előnybe. Grafikai tervezést végzett, illusztrált, könyvek művészeti szerkesztője, írások, kritikák alatt olvasható a neve. Magániskolája a tehetségek elindító műhelye volt. Mindezek mellett rendszeresen vett részt romániai és külföldi kiállításokon a világ minden táján, Kijevtől New Yorkig, Budapesttől Keszthelyig, Debrecentől Székesfehérvárig. Kiállítási díjak mellett a Pro Urbe Csíkszereda díj, a Boromissza Tibor-émlékérem, a Kriterion Koszorú, a Szervátiusz Jenő-díj és a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjének tulajdonosa.

Festészetében korán megjelent a csíki táj „forrásaiból” merítő akvarell vonulat, amely oldottsága ellenére, a konstrukciót emelte ki a képen. Szemléletében eltávolodott a nagy távlatokat megörökítő szemléletmódtól. Leszűkítette a kép terét, a kis részletekben rejlő titkok, festői szépségek ragadták meg képzeletét (Pl.: falevelek). A mesterséggel összefüggő betegség sem térített le felelősséggel vállalt úttáró, csupán anyagot váltott. Kényszerűen az olaj helyett használt olajtempera és pasztell tovább gazdagította eszközei táráját. Szívesen dolgozott ő is művésztelepeken. Az ott töltött idő hozzásegítette, hogy a helyinek vélt gondok megoldását európai kontextusban vizsgálhassa, fejezhesse ki. Új szimbólumokat, allegóriákat talált (ablak, létra) s utolsó képein a „kilátástalanság”

sötét tónusai vették át a vezérszólámat (**Tegnap és ma; Csendben; Gondolkodó**).

Bár a színes képtáblák záró darabjai komor hangulatot keltenek, a tanulmányíró és a festő nem adja föl a reményt, de nem is ringat az illúziók hamis hullámain. Ez a könyv s a felvázolt alkotópálya is hangos figyelmeztetést tartalmaz. Ugyan sínylődik a magyarság, a nagyobb baj mégis, hogy „*az eszményeit feladó keresztény Európa morzsolja utolsó napjait*”.

Banner Zoltán mindkét tanulmánya rokonszenvvel tárja fel a művészek festészetének gyökereit. A

korszak társadalmi és művészeti összefüggéseinek rendjében helyezi munkásságukat. Érzékletesen kiemeli egyéniségük jellemző vonásait, művészetük sajátos jegyeit. Jól megválasztott színes képanyag segít a megismerésben. A monográfia műfaj szabályai szerint, tartalmazzák a kötetek az adattárakat (jegyzetek, életrajz, kiállítások, alkotótáborok, murális munkák) és a több oldalt kitevő bibliográfiákat. A szövegközi képek, dokumentum fotók jól szolgálgják az olvasó és albumlapozó tájékozódását.

Márton Árpád Gyergyószárhegyen

A 83. Ünnepi Könyvhét zalaegerszegi „elő rendezvényeként” május 23-án, Szálinger Balázs József Attila-díjas költő Köztársaság című kötetét a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban mutatták be. A drámaíróként is ismert szerzővel munkatársunk Tóth Imre beszélgetett. Május 25-én L. Simon László: Személyes történelem című könyvével szintén a megyei könyvtárban ismerkedhettek az olvasók. Beszélgető partnere Péntek Imre volt. Háy János író, költő – akinek több darabját is játszotta a Hevesi Sándor Színház – június 6-án a József Attila Városi Könyvtárban tartott író-olvasó találkozót, Gyimesi Katalin tanár közreműködésével.

A „hivatalos” megnyitónak ugyancsak a Deák Ferenc Megyei Könyvtár adott helyet: június 7-én Pomogáts Béla, Széchenyi-díjas irodalomtörténész méltatta a könyvünnep jelentőségét, majd Péntek Imre: Hajtűkanyar című kötetének bemutatására került sor. Az irodalomtörténész kiemelte: Péntek Imre azon költők közé tartozik, akiknek verseiben folytonosan jelen van a József Attila-élmény. A közreműködő Énekmondó Együttes pedig részleteket játszott az általuk kiadott Személyeskedés című CD-ből, amelyen Péntek Imre megzenésített versei hallhatók.

Nagykanizsán június 8-án, a Halis István Városi Könyvtárban, Szoliva János: Merengés-terpesz című új verskötetét Lehota M. János esztéta ajánlotta a közönség figyelmébe, mely a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg.

Az Ünnepi Könyvhét alkalmából jelent meg a Magvető Kiadó gondozásában az Édes hazám – kortárs közéleti versek című antológia. A fiatal szerkesztők – Bárány Tibor és Turi Tímea – válogatásukkal a korábban lenézett műfaj rehabilitációjára vállalkoztak, sokak (az olvasók) szerint sikerrel. A két (gyakran szembenálló) tábor alkotóinak műveiből készült reprezentatív válogatás a politikai líra rehabilitációjának is tekinthető, „a költői tradíciókon, a nyelv-és világszemléleti különbségeken átívelő párbeszédnek.” Lapunk szerzői közül – ami akár elismerésnek is tekinthető – szerepel a kötetben Csontos János, Ferencz Győző, Filip Tamás, Győri László, Markó Béla, Péntek Imre, Szálinger Balázs és Vörös István. (Az érdekes könyv szemléljére még visszatérünk.)

Szerzőinkről

- Bakonyi István** (1952; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus.
Legutóbbi kötete: Írók, költők, bolygópályák, Kráter Kiadó, Teleszkóp sorozat, 2011.
- Bárdosi József** (1956; Szentendre) Művészettörténész- muzeológus.
- Győri László** (1942; Budapest) költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A tisztaság akarása, Napkút Kiadó, 2012.
- H. Hadabás Ildikó** (Budapest) Költő, folyóiratokban publikál.
- Heiter Tamás** (1963; Lovasberény) Költő, prózaíró. A 63 című székesfehérvári antológia egyik szereplője.
- Joze Hradil** (1934; Muraszombat) Író, műfordító. Számos magyar író, költő művét ültette át szlovén nyelvre, munkásságát a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagságával ismerték el.
Arctalan képek című regénye szlovénül ebben az évben jelent meg. Magyar fordítása folyamatban van.
- Kelemen Lajos** (1954; Kaposvár) Költő, kritikus, esszéista.
Legutóbbi kötete: Égni másért se, Válogatott esszék.(Rím Kiadó, 2012)
- Lángi Péter** (1942; Keszthely) Költő, kritikus, verskötete: Késői invokáció, Pannon Tükör Könyvek, 2010.
- László Zsolt** (1963; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi önálló kötete: Vidéki pegazus, Vörösmarty Társaság, 2009.
- Mario Berdic** (Maribor) Művészettörténész, kurátor.
- Németh István Péter** (1960; Tapolca) Költő, irodalomtörténész, esszéista.
Legutóbbi kötete: Kéklő dunántúli írka, Tapolca, szerzői kiadás, 2010.
- Németh J. Attila** (1963; Úrhida) Költő, prózaíró.
Verseivel találkozottunk több antológiában, lapunkban is rendszeresen publikál.
A 63 című antológia egyik szereplője, melyet a székesfehérvári Vörösmarty Társaság jelentett meg ez évben.
- Novotny Tihamér** (1952; Budaörs) Művészettörténész, kurátor.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Hajtűkanyar, Magyar Napló Kiadó, 2012.
- Salamon Nándor** (1935; Szombathely) Művészettörténész, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Rumi Rajki István szobrászművész élete és alkotásai, Magyar Nyugat Kiadó, 2010.
- Sarusi Mihály** (1944; Balatonalmádi) Író, költő, esszéista.
Legutóbbi kötete: Simonyitól Simonyiig. Magyar Téska Erkel Sándor Könyvesház, Békéscsaba, 2012.
- Somogyi György** (1944; Tapolca) Művészeti író, számos folyóiratban publikál.
- Tóth Imre** (1966; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A lélek nulla foka, Parnasszus Kiadó, 2009.
- Vass Norbert** (1985; Budapest) Író, művészeti író.

Következő számaink tartalmából:

Markó Béla, Vass Tibor, Kerék Imre, Szigeti Lajos, Petrőczy Éva, Németh István Péter, Bence Lajos, Molnár Gábor, Lángi Péter versei; Fábian László, Göncz László, Somogyi Zoltán, Györgyi Csaba, Gutai István prózája; dunaújvárosi összeállítás; Bakonyi István, Molnár Krisztina Rita, Szemes Péter, Farkas Szilárd, Lehota János tanulmánya, kritikája; Gráfik Imre, Kovács Orsolya, Salamon Nándor, Kostyál László és Péntek Imre képző-és iparművészeti írásai.